

DE VIERDE PIJLER VAN DE VLAAMSE ONTWIKKELINGSSAMENWERKING: VOORBIJ DE EERSTE KENNISMAKING

Naar een typologie van de vierde pijler – lokale autoriteiten en de vierde pijler –
de bijdrage en kwaliteitsvereisten van de vierde pijler

Tom De Bruyn & Huib Huyse
(Hoger Instituut voor de Arbeid, K.U.Leuven)

Uitgevoerd in opdracht van het
Vlaams Agentschap voor Internationale Samenwerking

28 mei 2009

DE VIERDE PIJLER VAN DE VLAAMSE ONTWIKKELINGSSAMENWERKING: VOORBIJ DE EERSTE KENNISMAKING

**Naar een typologie van de vierde pijler – lokale autoriteiten en de vierde pijler –
de bijdrage en kwaliteitsvereisten van de vierde pijler**

**Tom De Bruyn & Huib Huyse
(Hoger Instituut voor de Arbeid, K.U.Leuven)**

**Uitgevoerd in opdracht van het
Vlaams Agentschap voor Internationale Samenwerking**

28 mei 2009

SAMENVATTING	7
AFKORTINGEN	8
HOOFDSTUK 1: INLEIDING	9
1. Voorwoord.....	9
2. Doelstellingen en opbouw rapport	9
3. Gegevensverzameling	10
HOOFDSTUK 2: WAT IS DE VIERDE PIJLER?	12
1. De drie traditionele pijlers	12
2. Van drie naar vier	12
3. Van vierde pijler naar vermaatschappelijking van de ontwikkelingssamenwerking.....	14
4. Andere benamingen in binnen- en buitenland.....	15
HOOFDSTUK 3: NAAR EEN TYPOLOGIE VAN DE VIERDE PIJLER	16
1. Inleiding.....	16
2. Intensiteit van de inzet.....	16
3. Ontwikkelingssamenwerking als bijkomende doelstelling of nevenactiviteit, of als hoofddoelstelling.....	18
4. Institutionele inbedding van de vierde pijler	18
5. Geografische focus van de werking.....	19
6. Samenwerking.....	20
HOOFDSTUK 4: DE INSTITUTIONELE EN PARTICULIERE VIERDE PIJLER	21
1. Inleiding.....	21
2. De institutionele vierde pijler	21
3. De particuliere vierde pijler	25
HOOFDSTUK 5: DE ACTIVITEITEN VAN DE VIERDE PIJLER	27
1. Inleiding.....	27
2. Activiteiten van de vierde pijler.....	27
3. Sector waarop men zich richt	30
4. Doelgroep	31
5. Typologie van de vierde pijler	31
HOOFDSTUK 6: GROOTTE EN EVOLUTIE VAN DE VIERDE PIJLER	32
1. Aantal vierde pijlerinitiatieven	32
2. Ontstaansjaar	32
HOOFDSTUK 7: HOUDING VAN DE DERDE PIJLER	34
1. Inleiding.....	34
2. Houding ten opzichte van samenwerking met de vierde pijler	34
3. Effectieve samenwerking met vierde pijlerinitiatieven.....	35
HOOFDSTUK 8: ONDERSTEUNING VAN GEMEENTEN EN PROVINCIES	37
1. Inleiding.....	37
2. De enquête	38
3. Provinciaal vierde pijlerbeleid.....	38
4. Kennis van en informatie over de vierde pijler bij gemeenten en steden.....	39
5. Aanwezigheid gemeentelijke beleid gericht op de vierde pijler	40
6. Inhoud van het gemeentelijk beleid.....	41
7. Financieel beleid.....	44
8. Conclusie	46

HOOFDSTUK 9: BIJDRAGE AAN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING EN KWALITEITSCRITERIA	47
1. Bijdrage van de vierde pijler aan ontwikkelingssamenwerking	47
2. Kwaliteitscriteria en professionalisering van de vierde pijler	48
3. De hamvraag: wat is 'goede' ontwikkelingssamenwerking	50
HOOFDSTUK 10: AANBEVELINGEN.....	52
1. Duidelijke visie	52
2. Duidelijke rolverdeling tussen de overheden	52
3. Gerichte en geargumenteerde keuze voor ondersteuning van type vierde pijler	52
4. Centralisatie van informatie van institutionele vierde pijler.....	52
5. Promotie van het steunpunt in specifieke sectoren	52
6. Organisatie van ontmoetingsmomenten	53
7. Aanbieden van vormingen en opleidingen	53
8. Discussie over kwaliteitscriteria	53
9. Impact in het Zuiden.....	53
REFERENTIES.....	54

Doelstellingen

In 2007 publiceerde het HIVA in opdracht van de Vlaamse Minister voor Ontwikkelingssamenwerking de studie *De vierde pijler van de ontwikkelingssamenwerking: de opkomst van de levensverbeteraar*. Twee jaar later blijven er nog veel vragen onbeantwoord over dit nieuwe begrip in de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking. Dit rapport, uitgevoerd door het HIVA in opdracht van het VAIS, tracht meer inzicht te brengen in de aard van de vierde pijler; de bestaande ondersteuning van lokale overheden; en de mogelijke bijdragen van de vierde pijler tot ontwikkelingssamenwerking.

Definitie van de vierde pijler

De vierde pijler kan op twee manieren worden bekeken. Enerzijds als een groep van initiatieven die buiten de klassieke drie pijlers van ontwikkelingssamenwerking vallen. Een theoretische omschrijving luidt dan ook als volgt: De vierde pijler van ontwikkelingssamenwerking omvat alle actoren - die initiatieven nemen op het vlak van ontwikkelingssamenwerking - die niet behoren tot de erkende bilaterale overheidssamenwerking (eerste pijler), multilaterale overheidssamenwerking (tweede pijler) of de door de overheid erkende niet-gouvernementele samenwerking (derde pijler) met het Zuiden.

Voor de hanteerbaarheid van het begrip voor beleidsmakers kunnen we hier het volgende kenmerk aan toevoegen: "vierde pijlerorganisaties en -initiatieven" verwijzen naar organisaties en initiatieven die een zekere mate van engagement ten opzichte van ontwikkelingssamenwerking in termen van tijd, organisatie en arbeidsmiddelen (die vrijwillig kunnen zijn) inhouden.

Anderzijds verwijst de vierde pijler naar een proces van vermaatschappelijking van het thema ontwikkelingssamenwerking. Dit proces vindt haar oorsprong in de toegenomen globalisering van de maatschappij (meer communicatie en reismogelijkheden, migratiebewegingen) en de jarenlange bewustwordingscampagnes van de klassieke ontwikkelingssector.

Typologie van de vierde pijler

De vierde pijler is een amalgaam van verschillende en zeer uiteenlopende initiatieven en organisaties. Op basis van een aantal breuklijnen en factoren kunnen we toch een zekere mate van reliëf scheppen in dit landschap. Onder meer:

- Ontwikkelingssamenwerking als nevenactiviteit of bijkomende doelstelling enerzijds, of hoofddoelstelling anderzijds.
- De geografische focus van de werking: enkel Noordwerking, enkel Zuidwerking of beide.
- Institutionele inbedding van het vierde pijlerinitiatief, wat toelaat om een opdeling te maken tussen een institutionele en een particuliere vierde pijler. De institutionele vierde pijler wordt gekenmerkt door een zekere ondersteuning en erkenning vanuit de institutionele structuur waar zij deel van uitmaken. Bovendien werken ze voornamelijk in het Noorden of het Zuiden rond ontwikkelingsthema's die binnen het eigen domein vallen en werken ze samen in het Zuiden met organisaties die tot dezelfde institutionele sector behoren. Hiertoe behoren onder meer sociale instellingen (o.a. scholen, ziekenhuizen), culturele instellingen, sociale bewegingen (o.a. vakbonden en ziekenfondsen), jeugdbewegingen, religieuze instellingen, bedrijven, coöperatieven, solidaire financiers en stichtingen. Particuliere vierde pijlerinitiatieven beschikken niet over deze institutionele omkadering en omvatten o.a. vriendengroepen, migrantenverenigingen, vzw's.
- Aard van de activiteit of interventie: politieke lobby, sensibilisatie, begeleiden van vrijwilligers, cultuurpromotie, inzameling van geld en/of goederen, financiering van vierde pijlerinitiatieven in het Noorden of projecten en gemeenschappen in het Zuiden, eerlijke handel, inzet van expertise, vorming en opleiding.
- Sector en doelgroep: onderwijs en gezondheidszorg blijven de belangrijkste sectoren waarin de vierde pijler actief is, terwijl kinderen en jongeren als doelgroep er bovenuitsteken.

Gemeentelijke en provinciale ondersteuning van de vierde pijler

Lokale overheden willen zich alsmaar meer manifesteren in het ondersteunen van de vierde pijler. We concluderen dat er ten eerste grote verschillen zijn in de aard van ondersteuning en de uitgebreidheid van een beleid ten opzichte van de vierde pijler. Afhankelijk van in welke gemeente of provincie een vierde pijlerinitiatief aanwezig is, heeft men meer of minder (of soms geen) toegang tot subsidies, logistieke middelen, of andere ondersteuning. Ten tweede zijn veel gemeenten en provincies nog zoekende naar de meeste doeltreffende manier om ondersteuning te bieden aan vierde pijlerinitiatieven. Vooral bij financiële ondersteuning rijst de vraag op welke wijze een lokale autoriteit het gesubsidieerde project of organisatie kan evalueren. Ten derde, is de rolverdeling tussen gemeenten en provincies nog niet duidelijk, net zo min als mogelijke synergieën of samenwerking met andere actoren uit het ontwikkelingsveld (bijv. de Vlaamse overheid en NGO's).

Bijdrage van de vierde pijler en kwaliteitsvereisten

De mogelijke meerwaarde van vierde pijlerinitiatieven omvat onder meer het verbreden van het draagvlak tot ontwikkelingssamenwerking in Vlaanderen; de ontwikkeling van innovatieve of alternatieve methoden om mensen te mobiliseren voor fondsenwerving en vrijwilligerswerk; de introductie van nieuwe werkvormen en allianties tussen Noord en Zuid; het uitdagen van de drie klassieke pijlers tot doelgerichte communicatie, innovatieve fondsenwerving en efficiënt gebruik van middelen. Toch dient men zich af te vragen in welke mate de vierde pijler de ontwikkelingssamenwerking niet (verder) versnipperd; of de werkvormen van sommige vierde pijlerorganisaties geen terugkeer inluiden naar paternalisme ten opzichte van het Zuiden; en of de werking voldoende transparant is op het gebied van fondsenwerving en -gebruik. De belangrijkste vraag blijft evenwel wat de mogelijke effecten en impact is van vierde pijlerinitiatieven in het Zuiden.

AFKORTINGEN

ABOS	Algemeen Bestuur Ontwikkelingssamenwerking
ABVV	Algemeen Belgisch Vakverbond
ACV	Algemeen Christelijk Vakverbond
ACW	Algemeen Christelijk Werknemersverbond
BNS	Belgische Netwerk van Stichtingen
BOND	British Overseas NGOs for Development
BRS	Belgische Raiffeisenstichting
BTC	Belgische Technische Coöperatie
CASIW	Cellule d'Appui pour la Solidarité internationale wallonne
CIDIN	Centre for International Development Issues Nijmegen
DAC	Development Assistance Committee
DGOS	Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking
DIV	Departement Internationaal Vlaanderen
DR Congo	Democratische Republiek Congo
EADI	European Association of Development Research and Training Institutes
GROS	Gemeentelijke Raad voor Ontwikkelingssamenwerking
HIVA	Hoger Instituut voor de Arbeid
IIAV	Instituut voor Internationale Arbeidsvorming
IOB	Instituut voor Ontwikkelingsbeleid en -beheer
ISVI	Internationaal Syndicaal Vormingsinstituut
KBS	Koning Boudewijnstichting
KMO	Kleine en Middelgrote Ondernemingen
KUL	Katholieke Universiteit Leuven
KVS	Koninklijke Vlaamse Schouwburg
MASMUT	Micro Assurance Santé/Mutuelles de Santé
MOL	Minst Ontwikkelde Landen
MVO	Maatschappelijk verantwoord ondernemen
NGO	Niet gouvernementele organisatie
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OS	Ontwikkelingssamenwerking
ULg	Université de Liège
UNIZO	Unie van Zelfstandige Ondernemers
VAIS	Vlaams Agentschap voor Internationale Samenwerking
VN	Verenigde Naties
VS	Verenigde Staten (van Amerika)
VVOB	Vlaamse Vereniging voor Ontwikkelingssamenwerking en Technische Bijstand
VWP	Vereniging voor Provincies
VVSG	Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten
VZW	Vereniging zonder winstoogmerk

1. VOORWOORD

De “vierde pijler” is op enkele jaren tijd uitgegroeid tot een bekend begrip in de wereld van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking. Een eerste studie over de vierde pijler in Vlaanderen verscheen in 2007, *De Vierde pijler van de ontwikkelingssamenwerking in Vlaanderen: de opmars van de levensverbeteraar*, (uitgevoerd door het Hoger Instituut voor de Arbeid (HIVA), in opdracht van de Vlaamse Minister voor Ontwikkelingssamenwerking) en werd opgevolgd door de conferentie *De vierde pijler in de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking* te Antwerpen in mei van datzelfde jaar.

De discussies volgend op de studie en de conferentie, resulteerden enerzijds in een groeiende erkenning van de waaier van actoren die met vierde pijleractiviteiten bezig zijn, en anderzijds in de uitbouw van ondersteuningsstructuren, zoals bijvoorbeeld de oprichting van het Vlaams steunpunt voor vierde pijlerinitiatieven in Vlaanderen. Dit steunpunt is een samenwerking tussen het Vlaams Agentschap voor Internationale Samenwerking (VAIS) en de Vlaamse koepel van niet-gouvernementele organisaties (NGO's) 11.11.11. Het steunpunt verleent advies en informatie aan geïnteresseerden, verstrekt vorming, organiseert momenten voor dialoog en ontmoeting tussen vierde pijlerorganisaties en andere actoren, en streeft naar een ondersteunend beleid voor vierde pijlerinitiatieven. De website www.4depijler.be vormt het gezicht van dit steunpunt.

2. DOELSTELLINGEN EN OPBOUW RAPPORT

Twee jaar na het verschijnen van de voornoemde studie is de mist rond het begrip, de aard en de bijdrage van de vierde pijler zeker nog niet opgetrokken. Dit rapport tracht in een aantal thema's meer klaarheid te scheppen.

Een eerste deel (hoofdstukken 2 tot 6) heeft de vierde pijler zelf als onderwerp.

Ten eerste bestaat er over het begrip vierde pijler nog heel wat verwarring: wat behoort al dan niet tot deze groep van initiatieven? In dit rapport wijden we een hoofdstuk (hoofdstuk 2) aan **de analyse van het begrip vierde pijler**. We zullen tevens argumenteren dat de vierde pijler van ontwikkelingssamenwerking¹ als een proces van vermaatschappelijking kan worden geïnterpreteerd.

Ten tweede wordt de vierde pijler vaak aanzien als een zeer bonte verzameling van organisaties en initiatieven binnen ontwikkelingssamenwerking, maar wat onderscheidt het ene initiatief van het andere? Wat zijn de kenmerken van vierde pijlerorganisaties? En is het überhaupt mogelijk om van “de vierde pijler” te spreken? Deze vragen zijn voor een groot deel onbeantwoord. Dit maakt het voor beleidsmakers, academici en mensen in het veld moeilijk om een debat te voeren over het thema, of een beleid op te maken gericht op deze diversiteit aan initiatieven. Een tweede doel van de studie bestaat er bijgevolg in om meer reliëf en nuance te brengen in de wereld van de vierde pijler. Concreet wil dit zeggen dat we een **typologie van vierde pijlerinitiatieven** opstellen. Deze typologie is gebaseerd op een aantal breuklijnen, kenmerken of factoren, die de initiatieven van elkaar onderscheiden. In drie opeenvolgende hoofdstukken komen de factoren die we hebben geïdentificeerd aan bod: intensiteit van de inzet, doelstellingen, institutionele inbedding, geografische focus en samenwerking (hoofdstuk 3); initiatiefnemer (hoofdstuk 4) en aard van activiteiten (hoofdstuk 5).

In de studie uit 2007 over de vierde pijler ondernamen Develtere & Stessens een eerste poging om het aantal Vlaamse vierde pijlerinitiatieven te schatten. Een derde doel van dit huidige rapport (hoofdstuk 6) beoogt de meting van de **grootte en de evolutie van de vierde pijler** in Vlaanderen te actualiseren.

De drie klassieke pijlers hebben stilaan de vierde pijler ‘ontdekt’. In een tweede deel concentreren we ons summier op de derde pijler en zeer uitgebreid op enkele actoren uit de eerste pijler.

Hoe staat de NGO-wereld tegenover de vierde pijler? Dit thema werd al aangeroerd in de vorige studie en in hoofdstuk 7 van dit rapport trachten we, drie jaar later, meer zicht te krijgen op de **houding van de derde pijler ten aanzien van de vierde pijler**.

Afgezien van het VAIS, richten sommige overheidsniveaus zich recent en andere zich al geruime tijd op de ondersteuning van de vierde pijler. Hoofdstuk 8 geeft een uitgebreide **analyse van de stedelijke en gemeentelijke en provinciale beleidsmaatregelen gericht op de vierde pijler**. De reden waarom dit rapport zich zo verdiept in de rol van provincies en vooral steden en gemeenten ten aanzien van de vierde pijler, wordt verklaard door het feit dat zij (1) de belangrijkste financiers zijn van vierde pijlerinitiatieven – giften uit de bevolking daar gelaten; (2) alsmaar meer lokale overheden interesse tonen in het ontwikkelen van een beleid rond de vierde pijler; (3) gemeenten en provincies als overheidsniveau het dichtst bij de burger staan; (4) er maar weinig tot geen wetenschappelijk onderzoek verricht naar het gevoerde beleid.

In het laatste deel, voor de aanbevelingen, keren we terug naar de vierde pijler.

¹ In dit rapport gebruiken we het woord ontwikkelingssamenwerking als synoniem voor Noord-Zuidssamenwerking, internationale solidariteit of internationale samenwerking met het Zuiden.

Een onderwerp dat de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking aanbelangt, verwijst naar de **bijdrage van de vierde pijler tot ontwikkelingssamenwerking**. In hoofdstuk 9 proberen we hier een antwoord op te formuleren. We dienen wel op te merken dat we op basis van onze gegevens geen uitspraken kunnen doen over de werkelijke effecten en impact in het Zuiden². Dit vereist immers een impactevaluatie van de initiatieven in de landen waar de activiteiten van vierde pijlerinitiatieven plaatsvinden wat buiten het bestek van deze studie valt.

Hoofdstuk 9 gaat daarnaast in op de vraag naar professionalisering van vierde pijlerinitiatieven. We identificeren concreet een tiental kwaliteitscriteria.

Het VAIS wil in de toekomst de werking van vierde pijlerinitiatieven verder ondersteunen. We sluiten het rapport dan ook af met een reeks aanbevelingen voor het VAIS.

Waar mogelijk hebben we in dit rapport het verband gelegd met de studie uit 2007.

3. GEGEVENSVERZAMELING

Afhankelijk van de vraag en het thema dat we behandelden, pasten we de methode voor gegevensverzameling aan.

3.1 ENQUÊTE BIJ SCHOLEN, AMATEURTONEELGEZELSCHAPPEN, JINT EN SPORTCLUBS

In de eerste HIVA-studie uit 2007 naar de vierde pijler werden reeds vierde pijlerinitiatieven bevestigd. Voor deze studie trachten we de lacunes in de kennis over de vierde pijler op te vullen door gericht een aantal 'sectoren' te bevragen, waarvan we weinig tot geen informatie hadden. We verstuurden webenquêtes (via het programma surveymonkey) naar scholen, amateurgezelschappen, jongeren die hadden deelgenomen aan het programma Extra Time van JINT of interesse in dit programma betoonden, en sportclubs. In elk van deze enquêtes peilden we naar de kennis over de vierde pijler, deelname aan inzamelacties, uitwisselingen, steun aan projecten en/of samenwerkingsverbanden met gelijkaardige instellingen of organisaties. De enquêtes werden opgesteld en verstuurd in samenwerking met koepelorganisaties en/of ondersteunende structuren binnen deze sectoren: i.e. Kleur Bekennen (voor de scholen), JINT (voor de jongeren), de vzw Open Doek (voor amateurtoneelgezelschappen) en de vzw Sporta (voor sportclubs). De respons voor scholen (68), amateurtoneelgezelschappen (65) en jongeren (67) was bevredigend, in de zin dat het relevante informatie opleverde. De resultaten uit de bevestiging bij sportclubs (respons 2) waren spijtig genoeg onvoldoende om conclusies te trekken.

De bedoeling van deze bevestiging was niet om een representatieve steekproef te hebben (dit vereist immers een veel grotere bevestiging), maar om een beeld te krijgen van bestaande initiatieven binnen de respectievelijke bestudeerde groepen. In dit rapport gaan we niet uitgebreid in op de resultaten van de enquêtes. Ze dienden veeleer als bron van informatie om de breuklijnen en factoren voor de typologie te identificeren en in te vullen.

3.2 VIERDE PIJLERINITIATIEVEN OP DE WEBSITE WWW.4DEPIJLER.BE

De website van het steunpunt vierde pijler, www.4depijler.be, verschaftte ons specifieke informatie over een steekproef van 199 vierde pijlerorganisaties (in februari 2009), die een bepaalde confrontatie met de studie uit 2007 toelieten. Beide steekproeven zijn op dit vlak echter moeilijk te vergelijken, omdat er vooralsnog geen uitspraken kunnen gedaan worden over de representativiteit van de steekproeven. Zo zijn in beide steekproeven sommige soorten van initiatieven ondervertegenwoordigd (bijvoorbeeld migrantenorganisaties en institutionele vierde pijlerinitiatieven³).

3.3 ANALYSE VAN DOCUMENTEN EN WEBSITES EN INTERVIEWS

Bovenstaande gegevensverzameling werd aangevuld met een grondige analyse van communicatiemateriaal van vierde pijlerorganisaties (flyers, websites, documenten), reeds bestaand onderzoek uitgevoerd door het HIVA (bijvoorbeeld rond coöperatieven, migrantenverenigingen, stichtingen) en interviews met sleutelfiguren uit diverse sectoren.

² Met het Zuiden bedoelen we de landen die de Verenigde Naties (omwille van statistische redenen) als ontwikkelingslanden bestempeld. Deze bevinden zich voornamelijk in Latijns-Amerika, Afrika, Azië en Oceanië.

³ In hoofdstuk 4 verduidelijken we deze term.

3.4 ENQUÊTE BIJ NGO'S

De houding van de NGO-wereld ten opzichte van de vierde pijler hebben we bevestigd via de insertie van een aantal vragen in een veel ruimere enquête naar de relatie tussen Europese NGO's, private hulp en overheden. Deze enquête, in opdracht van de European Association of Development Research and Training Institutes (EADI), werd gecoördineerd door de Nederlandse onderzoeksinstituut CIDIN en in België uitgevoerd door het IOB i.s.m. het HIVA (zie Nijs et al. te verschijnen). Enkel de geregistreerde federale Belgische NGO's werden bevestigd (115 in totaal). 42 NGO's hebben geantwoord, waarvan er 31 in Vlaanderen actief zijn en bruikbare informatie opleverden voor dit rapport.

3.5 ENQUÊTE BIJ GEMEENTE- EN PROVINCIEBESTUREN

Om een beeld te krijgen van de initiatieven van gemeentelijke en stedelijke besturen met betrekking tot de vierde pijler, alsook om het aantal vierde pijlerinitiatieven in te schatten verstuurd we via internet een enquête naar alle 308 Vlaamse stads- en gemeentebesturen (in het bijzonder naar de schepenen bevoegd voor Europese en internationale relaties, ontwikkelingssamenwerking, duurzame ontwikkeling en/of Noord-Zuidbeleid en naar de diensthoofden of contactpersonen, incl. ambtenaren, voor deze thema's binnen de gemeenten en steden). 116 steden of gemeenten⁴ hebben de vragenlijst ingevuld (dit wil zeggen: 38%). De vragen handelden onder meer over de kennis van het begrip "vierde pijler" en het steunpunt vierde pijler; de inhoud van een eventueel beleid gericht op de vierde pijler; de eventuele aanwezigheid van vormen van ondersteuning voor vierde pijlerinitiatieven, met bijzondere aandacht voor financiële ondersteuning; en de aanwezigheid van vierde pijlerinitiatieven in de gemeente.

Een soortgelijke enquête stuurden we naar de verantwoordelijken voor ontwikkelingssamenwerking binnen de provinciale besturen. Alle vijf provincies hebben de vragenlijst ingevuld.

We vulden de informatie uit de enquête aan met gerichte vragen voor bijkomende informatie aan enkele gemeenten, en met gegevens die op gemeentelijke en provinciale websites werden vermeld.

---

⁴ In het vervolg van dit rapport gebruiken we "gemeenten" om zowel "gemeenten" en "gemeentelijke besturen" als "steden" en "stedelijke besturen" aan te duiden.

1. DE DRIE TRADITIONELE PIJLERS

Sinds het begrip vierde pijler van ontwikkelingssamenwerking een paar jaar geleden werd gelanceerd, heeft de term aanleiding gegeven tot vrij veel discussie en soms ook tot conceptuele verwarring. Het is dan ook belangrijk om even stil te staan bij dit concept.

Het begrip "de vierde pijler van ontwikkelingssamenwerking" werd voor de eerste maal gebruikt door Patrick Develtere in zijn boek *De Belgische Ontwikkelingssamenwerking* uit 2005. Zoals de titel aangeeft, geeft hij in dit boek een overzicht van de geschiedenis van de Belgische ontwikkelingssamenwerking, de verschillende spelers, het gevoerde nationale en regionale beleid. In België worden de actoren in ontwikkelingssamenwerking traditioneel onderverdeeld in drie groepen, die Develtere pijlers noemde.

De *eerste pijler* verwijst naar samenwerking tussen overheden in het Noorden en in het Zuiden, en staat bekend onder de naam bilaterale samenwerking. Regeringen hebben ministeries of staatssecretariaten voor ontwikkelingssamenwerking, bijgestaan door gespecialiseerde administratie en agentschappen voor de ontwikkeling en of uitvoering van het beleid. In België is de Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking (DGOS) de federale administratie voor ontwikkelingssamenwerking, terwijl de Belgische Technische Coöperatie (BTC) instaat voor de uitvoering van het beleid. De Vlaamse tegenhangers zijn het Departement Internationaal Vlaanderen (DIV) en het VAIS.

Naast deze rechtstreekse samenwerking, investeren nationale en regionale overheden van donorlanden middelen in het Zuiden via internationale organisaties, zoals de Verenigde Naties, de Wereldbank en de Europese Commissie. *Deze tweede pijler* wordt ook multilaterale (indirecte) samenwerking genoemd.

Terwijl overheidsinstanties centraal staan in de eerste twee pijlers, zijn NGO's, gespecialiseerd in ontwikkelingssamenwerking, de protagonisten in *de derde pijler*. Meer bepaald deze die als dusdanig door de overheid erkend zijn en dus toegang hebben tot Federale overheidssubsidies in het kader van de indirecte bilaterale samenwerking. Een andere term die hiervoor wordt gebruikt is de "civilaterale" ontwikkelingssamenwerking. In totaal zijn er 115 organisaties van dit type in België⁵. Een gedeelte van het overheidsbudget wordt immers jaarlijks gereserveerd om deze vorm van ontwikkelingsamenwerking te ondersteunen. Daarnaast financieren NGO's hun werking via giften van de bevolking, particuliere organisaties en bedrijven.

2. VAN DRIE NAAR VIER

Tijdens zijn onderzoek voor het eerder aangehaalde boek, kwam Develtere tot de vaststelling dat niet iedereen die bezig is met ontwikkelingssamenwerking zomaar kan ingedeeld worden bij één van deze drie pijlers. Waar kun je bijvoorbeeld de missionaris plaatsen die al decennialang in de DR Congo verblijft en geld of goederen toegestuurd krijgt van familie en parochies in België en daarmee de lokale gemeenschap ondersteunt; of de vzw die goedkope en praktische ovens ontwikkelt die op zonne-energie werken en deze introduceert in afgelegen gebieden in Afrika; of het bedrijf dat aan duurzaam ondernemen in het Zuiden doet; of een Vlaamse school die al jaren een school in het India steunt met materiaal en geld?

2.1 NAAR EEN DEFINITIE VAN DE VIERDE PIJLER

Develtere koos de term "vierde pijler" te gebruiken voor alle niet-klassieke, "niet-domeinspecifieke" ontwikkelingsinitiatieven. Met andere woorden, als een initiatief niet te catalogeren valt onder één van de drie traditionele pijlers, behoort het per definitie tot de vierde pijler. We suggereren de volgende definitie.

Kader 2.1 Theoretische definitie van de "vierde pijler van ontwikkelingssamenwerking"

Definitie: De vierde pijler van ontwikkelingssamenwerking omvat alle actoren - die initiatieven nemen op het vlak van ontwikkelingssamenwerking - die niet behoren tot de erkende bilaterale overheidssamenwerking (eerste pijler), multilaterale overheidssamenwerking (tweede pijler) of de door de overheid erkende niet-gouvernementele samenwerking (derde pijler) met het Zuiden.

Het voordeel van deze definitie is dat ze alle mogelijke initiatieven met betrekking tot ontwikkelingssamenwerking omvat. We merken op dat de definitie ten eerste geen expliciete melding maakt dat de initiatieven een Zuidwerking dienen te hebben. In het volgende hoofdstuk komen we hierop terug. Ten tweede zegt de definitie niets over de intensiteit en het engagement van de actor ten opzichte van ontwikkelingssamenwerking. In punt 3 van dit hoofdstuk zullen we dit nader verklaren door de "vierde pijler" te kaderen in een proces van vermaatschappelijking. Voor een betere hanteerbaarheid van

⁵ De volledige lijst vindt men terug op de website van DGOS: www.dgdc.be/nl/actoren/niet_gouvernementele_samenwerking/ngo_lijst.pdf

het begrip stellen we in punt 2 van hoofdstuk 4 voor om het engagement ten opzichte van ontwikkelingssamenwerking in termen van tijd en arbeid van de actor wel in rekening te brengen om van vierde pijlerorganisatie of –initiatief te spreken.

2.2 DE VERSCHILLEN TUSSEN DE VIERDE EN DE ANDERE PIJLERS

De drie eerste pijlers hebben vier kenmerken gemeen, die ze tot op het eerste gezicht niet delen met de vierde pijlerinitiatieven. De onderstaande bespreking zal duidelijk maken dat er binnen de vierde pijler wel organisaties zijn die een aantal van deze kenmerken delen.

Ten eerste hebben de spelers van de drie klassieke pijlers **ontwikkelingssamenwerking als hoofdactiviteit en –doelstelling binnen hun werking**. Deze organisaties werden opgericht omwille van de Noord-Zuidproblematiek en trachtten een antwoord te vinden op specifieke ontwikkelingsproblemen. Ze zijn dus “domein-specifieke” organisaties, gespecialiseerd in ontwikkelingswerk. Vierde pijlerorganisaties hebben vaak een ander vertrekpunt. Vele bestonden reeds in onze maatschappij en vervulden er andere functies (als bedrijf, vereniging, vakbond, school,...). Het is vanuit deze functies dat ze in contact komen met de ontwikkelingssamenwerking en erbij betrokken geraken. In het volgende hoofdstuk zullen we echter zien dat er ook vierde pijlerorganisaties bestaan, die zich enkel met ontwikkelingssamenwerking bezig houden, en in die zin niet veel verschillen van de erkende NGO's.

Ten tweede zijn de instellingen van de drie traditionele pijlers **professionele organisaties**. Ze hebben alle betaalde werknemers, t.t.z. deskundigen in ontwikkelingssamenwerking, om het werk uit te voeren. Het is een continue bekommernis van deze organisaties om hun professionaliteit op te voeren en aldus efficiënter en effectiever te interveniëren en meer impact te hebben. Als middenveldorganisaties worden NGO's ook wel sterk ondersteund door vrijwilligers, die tijd en geld ter beschikking stellen van de organisatie. Ook deze vrijwilligerswerking proberen NGO's professioneel 'aan te pakken'. Vierde pijlerinitiatieven steunen daarentegen in de eerste plaats op vrijwilligers. De meeste initiatiefnemers en betrokkenen van vierde pijlerinitiatieven houden zich bezig met het Noord-Zuidthema in hun vrije tijd, naast hun dagelijkse werk. Sommige vierde pijlerorganisaties hebben betaalde werkkrachten, maar vaak is dit maar deeltijds en zijn ook deze organisaties zeer afhankelijk van vrijwillige arbeid.

Ten derde hebben de drie pijlers – omwille van hun erkenning als professionele ontwikkelingsorganisaties - **toegang tot de middelen van het officiële overheidsbudget voor ontwikkelingssamenwerking**. Voor de NGO's bestaat deze erkenning sinds het midden van de jaren 1970 toen het medefinancieringssysteem werd ingevoerd. Projecten en programma's die overheidsfinanciering krijgen worden afgetoetst aan de geldende internationale en nationale criteria. Zo wordt op dit moment gekeken naar hun impact inzake armoedebestrijding. De laatste jaren maken verschillende overheidsinstanties middelen vrij om ook vierde pijlerinitiatieven financieel te steunen. Provinciale en gemeentelijke besturen zijn hier wellicht het beste voorbeeld van. In sommige donorlanden worden bepaalde vierde pijlerorganisaties reeds langer erkend als ontwikkelingswerkers (bijvoorbeeld coöperatieve ondernemingen en stichtingen in de VS, vakbonden en coöperaties in de Scandinavische landen).

Ten vierde delen de drie traditionele pijlers een **gezamenlijk gespecialiseerd discours, met bijbehorende normen en waarden en principes**. Ze volgen een planningslogica waarin onder meer een lange termijnvisie, processen, programma's en eigenaarschap centraal staan. Voornamelijk de bilaterale samenwerkingsactoren hebben in 2005 de Verklaring van Parijs onderschreven, die stelt hoe goede ontwikkelingssamenwerking er dient uit te zien. Kernprincipes zijn nationaal eigenaarschap, werken in lijn met nationale prioriteiten en procedures, harmonisatie en coördinatie van de ontwikkelingshulp, resultaatgericht werken en wederzijdse verantwoording. Het uitgangspunt dient telkens de behoeften van de bevolking in het Zuiden te zijn, alsook dat de doelgroepen zelf de controle hebben over de interventies. Bovendien dient ontwikkelingssamenwerking structurele problemen aan te pakken. Alhoewel de NGO's er pas sinds 2008 systematisch bij betrokken werden, en nog naarstig op zoek zijn naar een NGO-equivalent voor deze Verklaring, delen en volgen ook zij (de meeste van) deze principes en hanteren hetzelfde discours. Wil dit zeggen dat vierde pijlerorganisaties zich niets aantrekken van dit discours en methodologieën? Ja en neen: er zijn voorbeelden van vierde pijlerorganisaties die zich in de praktijk inschrijven in deze werkwijze, maar er zijn ook tal van organisaties die hun eigen discours hebben ontwikkeld, en die specifieke korte termijnproblemen trachten op te lossen of die vanuit hun eigen interesses 'iets' proberen te doen in de Derde Wereld. Feit is wel dat actoren die niet tot de eerste drie pijlers behoren moeilijke toegang hebben tot de discussie en beleidsplatformen van de erkende officiële ontwikkelingssamenwerking. Als ze al toegang hebben is dit vaak op uitnodiging van de klassieke ontwikkelingssamenwerking.

Bij deze kenmerken en de onderverdeling tussen de verschillende pijlers dienen we nog twee belangrijke kanttekeningen te plaatsen.

Net zoals de vierde pijler, vormen de eerste drie pijlers een **zeer diverse gemeenschap en arena van actoren**, met eigen belangen, interesses, activiteiten, en denkwijzen, en met politieke en sociaal-maatschappelijke achtergronden. Bovendien concurreren ze om de relatief schaarse middelen en trachten ze het nut van hun eigen werkwijze en bestaan te verdedigen. Dit geldt zowel voor nationale en internationale overheidsinstellingen (denken we maar aan de discussies over de

bevoegdheidsverdeling tussen het Belgische federale en regionale niveau, of tussen gemeenten en provincies), als NGO's. Bovendien wil een consensus in woord over wat goede ontwikkelingssamenwerking dient in te houden (en zelfs hierover is men het binnen de NGO-wereld nog niet eens), nog niet zeggen dat dit in de praktijk ook zo wordt uitgevoerd door alle actoren.

Ten tweede zijn de pijlers een dynamisch gegeven. Nieuwe spelers treden op de voorgrond en verwerven een plaats in één van de pijlers. Bijvoorbeeld de gemeenschappen en regio's in België hebben sinds een aantal jaren hun eigen ontwikkelingsagentschappen en steden en gemeenten worden erkend als actoren in ontwikkelingssamenwerking (zie hoofdstuk 8). De meeste NGO's zijn ooit gestart als een vierde pijlerinitiatief, volledig gedreven door vrijwilligers en werkend met private middelen. Oxfam was bijvoorbeeld een initiatief van onder meer enkele academici in Oxford die zich inzetten voor de Griekse bevolking die leed onder de Duitse bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog. Vanaf dat een vzw met andere woorden erkend wordt als een NGO beweegt ze van de vierde naar de derde pijler.

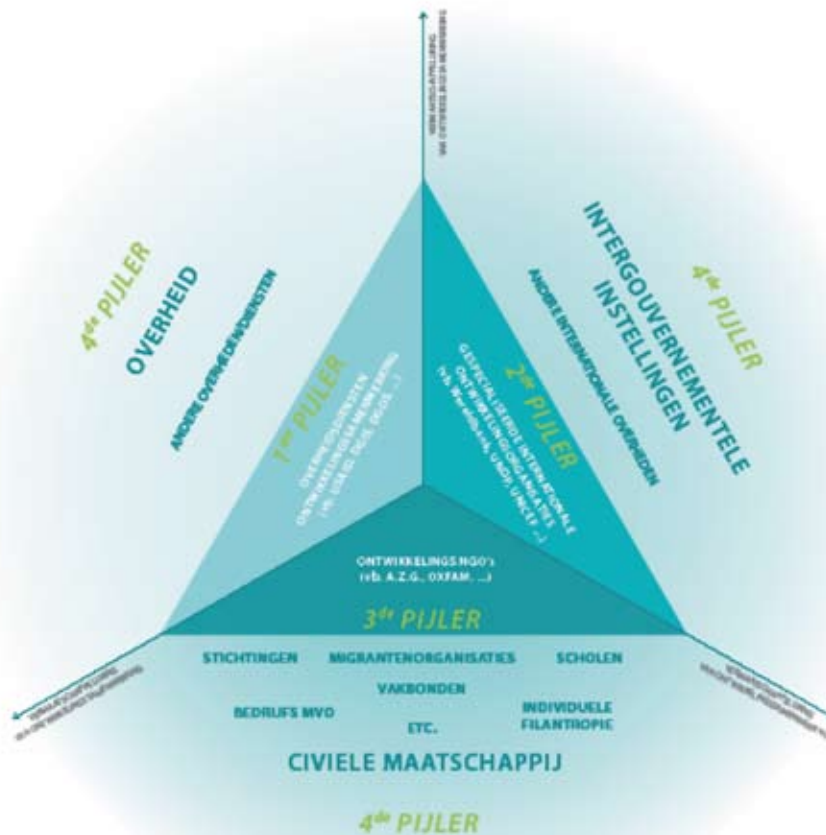
3. VAN VIERDE PIJLER NAAR VERMAATSCHAPPELIJKING VAN DE ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

Misschien wel de belangrijkste meerwaarde van het concept is dat het een uitdrukking geeft aan de als het ware verborgen vormen – althans in academische en beleidsdocumenten - van ontwikkelingssamenwerking. Niettemin kan de term aanleiding geven tot een verkeerde analyse van de evolutie in ontwikkelingssamenwerking. De "vierde pijler" geeft de indruk dat er zich naast de traditionele actoren, een groep welomschreven nieuwe actoren op het toneel begeeft, en dat er in komende decennia misschien een vijfde, zesde, ... pijler kan worden toegevoegd. Zoals we hoger hebben beschreven blinkt de vierde pijler echter uit in diversiteit en is het een term die enkel kan worden gedefinieerd door te omlijnen wat het niet is.

De vierde pijler verwijst in se naar een tendens in ontwikkelingssamenwerking die vergelijkbaar is met andere maatschappelijke thema's die in de laatste decennia opgang hebben gemaakt, zoals het milieubewustzijn. Anders gesteld, de vierde pijler verwijst naar de vermaatschappelijking van het thema ontwikkelingssamenwerking. Terwijl vroeger enkele organisaties en individuen zich bezig hielden met dit thema, zien we dat de laatste jaren, meer en meer mensen, organisaties, instellingen zich op één of andere manier engageren voor ontwikkelingssamenwerking. We kunnen dit verklaren door de toegenomen globalisering in de maatschappij: afstanden worden makkelijker overbrugd, zowel virtueel (communicatiemiddelen zoals internet) als fysiek (reismogelijkheden). Het is bijgevolg makkelijker om in contact te treden met het Zuiden. Omwille van opeenvolgende (arbeids)migratiebewegingen is het Zuiden als het ware ook aanwezig in het Noorden. Verschillende etnisch-culturele achtergronden (zowel Vlaamse en Belgische, buitenlandse als de vele "mengvormen") treden op dagdagelijkse wijze met elkaar in contact. Ten slotte mag men niet uit het oog verliezen dat de jarenlange bewustwordingscampagnes van de klassieke ontwikkelingssector vruchten heeft afgeworpen bij brede lagen van de bevolking.

Figuur 2.1 geeft de relatie tussen de vier pijlers en de vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking grafisch weer.

Figuur 2.1 De vier pijlers van ontwikkelingssamenwerking ofte de vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking.

Bron: Develtere & De Bruyn 2009

4. ANDERE BENAMINGEN IN BINNEN- EN BUITENLAND

In andere landen krijgen alternatieve ontwikkelingsinitiatieven de laatste jaren een groeiende aandacht van NGO's, academië en overheden. Internationale vergelijkingen zijn echter moeilijk te maken, omdat enerzijds niet overal de driedeling tussen de drie pijlers van ontwikkelingssamenwerking wordt gemaakt en anderzijds niet alle overheden het systeem van erkenning van NGO's volgen zoals in België. Een equivalent voor het begrip vierde pijler als vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking zijn we elders vooralsnog niet tegengekomen. Wel vinden termen opgang die één aspect van de vierde pijler benoemen. In Wallonië heeft men het over initiatives populaires de solidarité internationale (IPSI, gelanceerd door Gauthier Pirotte van de ULg) of Initiatives ou d'Implications Citoyennes (gelanceerd door CASIW) en in het VK simpelweg over small NGO's (zie bijvoorbeeld de koepelorganisatie van NGO's, BOND). De Belgische NGO Volens verwijst dan weer naar "solidariteitsgroepen".

In Nederland hanteert men de term "particuliere initiatieven" (PI's). Nederland is overigens één van de voorlopers in Europa wat betreft het systematisch ondersteunen van (een deel van) de vierde pijler. Het Nederlandse Ministerie voor Buitenlandse Zaken stelt een budget ter beschikking waarmee NGO's ontwikkelingsprojecten in het Zuiden van Nederlandse particuliere initiatieven kunnen financieren. Een vijftal jaar geleden hebben de medefinancieringsorganisaties (NGO's)⁶ samen met een aantal advies- en vormingscentra een coördinatie- en steunpunt opgericht dat bekend staat onder de naam LINKIS (Laagdrempelige Initiatieven en Kenniscentrum voor Internationale Samenwerking). Het centrale communicatiepunt is de website www.linkis.nl (De Bruyn 2008). Daarnaast geeft het NCDO samen met de NGO Wilde Ganzen om de drie maanden het tijdschrift P! uit, waarin aandacht wordt besteed aan de particuliere initiatieven in Nederland. In 2008 hebben een aantal particuliere initiatieven een poging opgestart om een koepelorganisatie van dergelijke initiatieven te vormen, genaamd Partin – naar analogie van Partos, de tegenhanger van het Belgische Coprogram/Acodex in Nederland.

⁶ Niet alle medefinancieringsorganisaties zijn hier echter lid van.

1. INLEIDING

Heeft de vierde pijler een eigen identiteit, een eigenheid? Is er een soort van rode draad die door dit amalgaam van uiteenlopende initiatieven, organisaties en instellingen loopt? In het vorige hoofdstuk argumenteerden we dat de vierde pijler in feite de veruitwendiging is van een proces van vermaatschappelijking van de ontwikkelingssamenwerking, en dat de enige gemeenschappelijke factoren tussen al dit soort van initiatieven en actoren bestaat uit de interesse voor het Noord-Zuidthema, de wil om 'iets te doen', en het feit dat men niet tot de drie klassieke pijlers behoort. Tot een paar jaar geleden bestond er daarenboven nog geen overkoepelende term voor de inspanningen die buiten de klassieke en erkende ontwikkelingssamenwerking vielen. De meeste initiatiefnemers zagen zich bijgevolg niet als een deel van een groter geheel, van een nieuwe tendens binnen ontwikkelingssamenwerking. De suggestie van een aparte naam, brengt het gevaar van hokjesdenken met zich mee: de verschillen tussen de vierde pijlerorganisaties onderling worden geminimaliseerd, en wat hen onderscheidt van de drie andere pijlers benadrukt.

Er is dan ook nood om meer reliëf te brengen binnen de vierde pijler en de activiteiten die zich daarbinnen situeren. Daarmee zullen we aantonen dat sommige vierde pijlerorganisaties meer gemeen hebben met actoren binnen de klassieke pijlers dan men op het eerste gezicht dacht, en dat de vierde pijler zelf een verzameling is van uiteenlopende identiteiten, en visies op ontwikkelingssamenwerking. In dit en de volgende twee hoofdstukken trachten we op basis van een aantal factoren of breuklijnen de initiatieven en actoren binnen de vierde pijler in te delen. Hier gaan we dieper in op de volgende factoren.

- Intensiteit van de inzet;
- Ontwikkelingssamenwerking als nevenactiviteit of bijkomende doelstelling of als hoofddoelstelling;
- Inbedding in bestaande institutionele structuur;
- Geografische focus;
- Samenwerking in Noord en Zuid.

In hoofdstuk 4 delen we de vierde pijlerinitiatieven in op basis van de initiatiefnemer en hoofdstuk 5 focust op de activiteiten.

2 INTENSITEIT VAN DE INZET

De vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking uit zich op tal van manieren. De meeste burgers en organisaties houden zich maar zeer sporadisch bezig met het Noord-Zuidthema, en beperken hun acties tot vrijwilligerswerk of het organiseren van inzamelingen van middelen of goederen voor een derde (een gemeenschap, project of organisatie in het Zuiden, een Belgische NGO of een andere vierde pijlerinitiatief). Typische voorbeelden zijn amateurtoneelgezelschappen en sportclubs die de opbrengst van een voorstelling of wedstrijd schenken aan een ontwikkelingsinitiatief, of andere verenigingen die een benefiet houden. Daarnaast zijn er tal van vrijwilligers die zich inzetten voor campagnes van NGO's, of die een stage doen bij een project in het buitenland of deelnemen aan een inleefreis.

Uit de enquête in opdracht van 11.11.11 bij 1003 Vlamingen⁷ bleek dat 58% van de Vlaamse bevolking (of beter gezegd van de respondenten in de enquête) in 2007 persoonlijk geld heeft gegeven ten behoeve van de Derde Wereld, en dat het bedrag dat men gemiddeld doneerde, toeneemt (zie tabel 3.1).

Tabel 3.1 Gegeven bedrag voor ontwikkelingssamenwerking in 2003, 2004 en 2007 – enkel gevers

Bedrag	In 2003	In 2004	In 2007
Minder dan 10 euro	18,6	16,5	11,8
10 tot 29.9 euro	41,3	41,4	33,0
30 tot 99.9 euro	24,0	25,8	28,5
100 tot 249.9 euro	8,6	10,3	16,3
250 tot 999.9 euro	6,8	5,3	7,9
Meer dan 1 000 euro	0,6	0,5	2,4
Totaal	100,0	100,0	100,0

Bron: Pollet & Huybrechts 2007, p. 35

Eén op acht respondenten in de enquête, verkoos om rechtstreeks bepaalde mensen, gemeenschappen of organisaties in het Zuiden te steunen, zonder dat er een Belgische organisatie aan te pas komt. De belangrijkste redenen die men op gaf sommen we op in tabel 3.2.

⁷ Met een foutenmarge van 3%.

Tabel 3.2 Redenen waarom men liever rechtstreeks aan de Derde wereld steun verleent dan via een Belgische organisatie

Reden	% van respondenten die rechtstreekse steun verkiezen
Zekerheid dat de steun goed terecht komt.	60
Heeft te maken met de persoon aan wie men geeft (vrienden, 'oom missionaris',...).	30
Direct betrokkenheid, het plezier om door het leggen van een persoonlijke band mensen gelukkig te maken.	8
Uit traditie, waar men zich verder niet al te veel vragen bij stelt.	2

Bron: Pollet & Huybrechts 2007, p. 41

Tabel 3.3⁸, die uit dezelfde enquête komt, beschrijft de populariteit van andere manieren waarop men zich inzet voor ontwikkelingssamenwerking. Hieruit blijkt dat aanzienlijk wat Vlamingen zelf de handen uit de mouwen steken in de Derde Wereld en dat meer dan 1 op 10 Vlamingen al eens meehelpt met organisaties voor ontwikkelingssamenwerking.

Tabel 3.3 Zaken die men het afgelopen jaar heeft gedaan voor de derde wereld

Vorm van inzet	% dat dit deed in 2004	% dat dit deed in 2007
Helpen in een wereldwinkel	2,8	6,4
Meewerken aan inzamelacties (geld)	13,5	13,1
Rondgaan met petitie's	3,2	3,6
Meewerken aan inzamelacties (kleding, voedsel, andere goederen)	43,9	41,1
Adoptiekind uit derde wereld nemen	3,9	3,9
Zelf helpen in de derde wereld	1,3	2,7
Bekendheid geven aan een project	10,3	17,2
Op school informatie geven over de derde wereld	5,8	9,1
Praktisch meehelpen met organisaties voor de derde wereld	9,8	13,8
Deelname aan demonstraties of betogingen	4,5	3,8

Bron: Pollet & Huybrechts 2007, p. 40

De vraag stelt zich of de sporadische inzet van tijd of middelen voor ontwikkelingssamenwerking als vierde pijlerinitiatief kan beschouwd worden. Als we de vierde pijler als vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking interpreteren, wel. Toch verschilt dit soort inzet duidelijk van initiatieven die een eigen project opzetten in het Zuiden, langdurige samenwerking nastreven met een organisatie in het Zuiden of/een eigen werking of organisatie in het leven roepen om zich met ontwikkelingssamenwerking bezig te houden. De intensiteit van het engagement in termen van tijd, arbeid en organisatie is met andere woorden een belangrijke breuklijn binnen de vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking. Wij stellen om die reden als aanvulling op de theoretische definitie in het vorige hoofdstuk, een praktische definitie voor.

Kader 3.1 Praktische definitie van de vierde pijler, als aanvulling op de theoretische definitie

In de praktijk verwijzen "vierde pijlerorganisaties en -initiatieven" naar organisaties en initiatieven die een zekere mate van engagement ten opzichte van ontwikkelingssamenwerking in termen van tijd, organisatie en arbeidsmiddelen (die vrijwillig kunnen zijn) inhouden.

In het verdere verloop van dit rapport interpreteren we vierde pijlerorganisaties en -initiatieven dan ook op deze manier. Belangrijk in dit verhaal is de dynamiek. Veel vierde pijlerorganisaties zijn ooit begonnen met een sporadische inzamelactie ten voordele van een gemeenschap, organisatie of instelling in het Zuiden, of gegroeid uit een stage of vrijwilligerswerk in het buitenland.

⁸ De onderzoekers merken op dat bepaalde cijfers wellicht een overschatting zijn, omwille van onder meer een verkeerd begrip van de vraag. Zo kan het zijn dat wie soms producten in een wereldwinkel koopt, dit beschouwt als 'het helpen van een wereldwinkel', en wie af en toe oude kleren naar een container brengt, dit beschouwt al 'meewerken aan inzamelacties'.

3. ONTWIKKELINGSSAMENWERKING ALS BIJKOMENDE DOELSTELLING OF NEVENACTIVITEIT, OF ALS HOOFDDOELSTELLING

Binnen de vierde pijlerorganisaties kunnen we een eerste opdeling maken tussen de organisaties die ontwikkelingssamenwerking als nevenactiviteit of bijkomende doelstelling hebben aan de ene kant, en degene voor wie het de hoofddoelstelling van hun werking is.

Een eerste groep heeft ontwikkelingssamenwerking als **hoofddoelstelling**. Zij zijn ontstaan omwille van ontwikkelingsamenwerking en houden zich enkel met dit onderwerp bezig. Ze hebben dit gemeen met de actoren van de drie klassieke pijlers. In de omgangstaal wordt de vierde pijler vaak verengd tot dit soort van organisaties. De overgrote meerderheid van door gemeenten en provincies gesubsidieerde projecten, alsook van de initiatieven die men terugvindt op de website www.4depijler.be behoren hiertoe. Het zijn tevens deze organisaties waar de activiteiten zich het vaakst uitbreiden tot projectontwikkeling en implementatie in het Zuiden.

Een tweede groep van initiatieven laat zich eveneens op systematische wijze in met ontwikkelingssamenwerking, maar het is niet de kernfocus van hun werking. Bedrijven, scholen, vakbonden, ziekenhuizen, theaters, etc. hebben hun eigen sociale, commerciële of culturele focus, maar ontwikkelen daarnaast acties, projecten of programma's rond het Noord-Zuidthema. In sommige gevallen (bijvoorbeeld bedrijven, scholen en ziekenhuizen) is dit een **nevenactiviteit** van hun dagdagelijkse werking, terwijl andere, zoals sommige vakbonden een internationale poot hebben uitgebouwd waarbij ontwikkelingssamenwerking een **bijkomende doelstelling** is geworden.

4. INSTITUTIONELE INBEDDING VAN DE VIERDE PIJLER

Een belangrijke breuklijn binnen de vierde pijler is de mate waarin het initiatief is ingebed in bestaande institutionele structuren. Aan de ene kant zijn er instellingen uit zowat alle sectoren van de maatschappij die activiteiten en projecten hebben ontwikkeld rond ontwikkelingssamenwerking. Denken we maar aan scholen, vakbonden, overheidsdiensten, ... Deze initiatieven hebben gemeen dat ze toegang hebben tot verschillende soorten van ondersteuning en erkenning binnen de instellingen zelf. Overkoepelende organisaties, de bevoegde overheid binnen de sector waarin de organisaties en instellingen zich bevinden, of/ en actoren binnen de drie klassieke pijlers stellen subsidies en advies ter beschikking om hun activiteiten te ontplooiën. In hoofdstuk 4 illustreren we dit met een aantal voorbeelden. Bovendien delen ze binnen hun respectievelijke institutionele structuur eenzelfde jargon en al dan niet dezelfde waarden, normen, kijk en aanpak op ontwikkelingssamenwerking. Er is dan ook een zekere vorm van domeinspecificiteit aanwezig. Vanuit hun eigen domein (institutionele structuur) ontwikkelt men ontwikkelingsinitiatieven, vaak met gelijkaardige organisaties binnen dezelfde sector in het Zuiden. De verzameling van initiatiefnemers die een zekere mate van institutionele inbedding genieten, noemen we de **institutionele vierde pijler**.

Aan de andere kant, is er een gehele verzameling van initiatieven die zich heeft ontwikkeld buiten een institutionele structuur. Hiertoe behoren voornamelijk verenigingen, zowel vzw's als feitelijke verenigingen, vriendengroepen en individuen. Deze **particuliere vierde pijler** (naar analogie van de particuliere initiatieven in Nederland) beschikt bijgevolg niet over een vorm van institutionele ondersteuning vanuit de eigen sector.

Belangrijk is wel dat de grens tussen beide niet steeds eenduidig te trekken is. Binnen de particuliere vierde pijler vinden we heel wat initiatieven terug die zijn ontstaan binnen een institutionele structuur of instelling, maar geen ondersteuning noch erkenning genieten van de instelling of institutionele structuur, of waar de gevestigde instelling gewoonweg geen weet van heeft. Volgende tabel (3.4) maakt dit duidelijk met een voorbeeld uit het onderwijs. In de tabel valt op dat we geen voorbeeld hebben van een institutioneel vierde pijlerinitiatief met ontwikkelingssamenwerking als hoofddoel uit het onderwijs. Dit geldt eveneens voor de meerderheid aan initiatieven binnen de institutionele vierde pijler. Tot nog toe hebben we enkel weet van een paar solidaire financiers (bijvoorbeeld Incofin, Alterfin,...) en stichtingen.

Tabel 3.4 Illustratie uit het onderwijs van institutionele inbedding en belang van ontwikkelingssamenwerking als doelstelling

	Institutionele vierde pijler	Particuliere vierde pijler
OS als nevenactiviteit bijkomende doelstelling	School die samenwerkt met school in het Zuiden in het kader van scholenband van VVOB	Schoolklas die jaarlijks geld inzamelt voor schoolklas in het Zuiden
OS als hoofddoelstelling		Leraars die vereniging vormen en hun expertise inzetten in het Zuiden (bv. Leraars zonder Grenzen)

5. GEOGRAFISCHE FOCUS VAN DE WERKING

5.1 NOORD EN/OF ZUIDWERKING

Een ander wijze om vierde pijlerorganisaties in te delen is op basis van de geografische focus van hun werking: enkel een Noordwerking, enkel een Zuidwerking of beiden.

Vierde pijlerorganisaties met enkel een Noordwerking hebben met andere woorden geen project, partner of programma in het Zuiden. In deze groep vinden we hoofdzakelijk organisaties terug die zich focussen op bewustmakingsactiviteiten, ontwikkelingseducatie, fondsenwerving voor andere NGO's en vierde pijlerorganisaties.

Waarschijnlijk veel minder voorkomend zijn vierde pijlerorganisaties die enkel een Zuidwerking hebben en geen activiteiten in het Noorden ontplooiën. Vooral de zoektocht naar fondsen noopt de meeste organisaties immers bepaalde activiteiten te organiseren in het Noorden. Bovendien tracht bijna elk vierde pijlerinitiatief wel op één of andere manier een bepaald segment van de bevolking bewust te maken van zijn werking. De meeste organisaties hebben zowel een Noord- als een Zuidwerking, alhoewel de uitgebreidheid van deze Noordwerking zich kan beperken tot de occasionele inzamelactie.

5.2 GEOGRAFISCHE FOCUS IN HET ZUIDEN

Binnen de Zuidwerking kunnen we een onderscheid maken tussen vierde pijlerorganisaties die in meerdere regio's of landen actief zijn, en degene die zich beperken tot één specifieke lokaliteit. Bijna 20% van de vierde pijlerorganisaties op de website van het VAIS hebben een werking in meerdere landen, terwijl dit in de bevraging uit de studie van Develtere & Stessens (2007) op ongeveer 30% lag. Beide steekproeven zijn op dit vlak echter moeilijk te vergelijken (zie hoofdstuk 1, punt 3.2) Tabel 3.5 toont dat vierde pijlerorganisaties zich in een zeer uitgebreid aantal landen ontplooiën. Uit de populariteit van landen als Senegal, Gambia en Peru valt de invloed van toerisme als ontstaansfactor voor initiatieven op. De DR Congo als voormalige kolonie en India, wellicht onder meer omwille van de uitgestrektheid van het land, voeren de tabel aan.

Tabel 3.5 Geografische spreiding van de vierde pijlerinitiatieven in het Zuiden (% actief in een bepaald land volgens www.4depijler.be en de HIVA-studie uit 2007)

Landen	%	Landen	%	Landen	%
India	9,5	Kameroen	1,0	Congo-Brazzaville	0
D.R.Congo	6,5	Niger	1,0	Costa Rica	0
Senegal	6,5	Oekraïne	1,0	Dominic Rep.	0
Gambia	5,5	Togo	1,0	Eritrea	0
Peru	5,0	Albanië	0,5	Gabon	0
Guatemala	4,5	Argentinië	0,5	Honduras	0
Zuid-Afrika	4,5	Bosnië	0,5	Irak	0
Burkina Faso	4,0	Colombia	0,5	Israël	0
Ghana	4,0	Cuba	0,5	Ivoorkust	0
Brazilië	3,5	Egypte	0,5	Kazakstan	0
Nepal	3,5	Guinée-Conakry	0,5	Koerdistan	0
Ethiopië	3,0	Indonesië	0,5	Kosovo	0
Kenia	3,0	Jamaïca	0,5	Madagaskar	0
Mali	3,0	Laos	0,5	Mongolië	0
Sri Lanka	3,0	Kroatië	0,5	Mozambique	0
Chili	2,5	Mexico	0,5	Namibië	0
Rwanda	2,5	Moldavië	0,5	Nieuw Caledonië	0
Bolivia	2,0	Palestina	0,5	Nigeria	0
China	2,0	Paraguay	0,5	Noord-Korea	0
Malawi	2,0	Roemenië	0,5	Pakistan	0
Nicaragua	2,0	Venezuela	0,5	P. N. Guinea	0
Tanzania	2,0	Vietnam	0,5	Polen	0

Burundi	1,5	Wit Rusland	0,5	Soedan	0
Cambodja	1,5	Zambia	0,5	Somalië	0
Equador	1,5	Zimbabwe	0,5	Suriname	0
Filippijnen	1,5	Afghanistan	0	Taiwan	0
Haïti	1,5	Bangladesh	0	Thailand	0
Marokko	1,5	Benin	0	Tsjaad	0
Oeganda	1,5	Botswana	0	Tunesië	0
El Salvador	1,0	C.A.R.	0		

6. SAMENWERKING

6.1 SAMENWERKING IN HET NOORDEN

In de HIVA-studie uit 2007 werd de vraag gesteld of vierde pijlerinitiatieven ‘einzelfangers’ waren of niet. Uit de bevraging bleek dat drie op vier organisaties samenwerkte met andere organisaties, instellingen of overheden, en dan vooral NGO’s en gemeentelijke overheden. Eén vierde van de organisaties stond op haar autonomie en wees elke vorm van samenwerking af.

De groeiende aandacht voor de vierde pijler in de afgelopen jaren heeft er toe geleid dat steeds meer actoren zich richten op dit soort van organisaties. Enerzijds hebben de meeste provincies een min of meer uitgebreid ondersteuningsaanbod (zowel financieel als vormingen en informatie) ontwikkeld voor plaatselijke initiatieven die zich op ontwikkelingssamenwerking richten en hebben zij ontmoetingsdagen georganiseerd (zie hoofdstuk 8). In de NGO-wereld heeft men eveneens initiatieven ontplooid, al dan niet in samenwerking met de Vlaamse overheid (getuige het Steunpunt Vierde Pijler) (zie ook hoofdstuk 7). Daarnaast zijn er binnen zowat elke sector beleidsmaatregelen genomen om internationale samenwerking mogelijk te maken (bijvoorbeeld scholenbanden voor scholen) of is er een dialoog over de rol van de sector in ontwikkelingssamenwerking opgestart (bijvoorbeeld bij culturele instellingen).

Specifiek voor ontwikkelingseducatie en sensibilisatie ontwikkelen steeds meer organisaties (bijvoorbeeld Kleur Bekennen, de vzw’s Zuiddag en Wereldwerkplaats) pakketten die institutionele en particuliere vierde pijlerinitiatieven kunnen gebruiken in hun werking. De vierde pijler is met andere woorden ontdekt als markt.

Daarnaast zoeken institutionele en/of particuliere vierde pijlerorganisaties zelf toenadering tot elkaar voor samenwerking. Een analyse van de initiatieven vermeld op de website www.4depijler.be maakt dit duidelijk (althans voor particuliere vierde pijlerorganisaties). De Senegambiagroup groepeerde bijvoorbeeld 17 vierde pijlerinitiatieven die actief zijn in Senegal en Gambia. Een website verschaft informatie over alle projecten en initiatiefnemers en geeft de bezoeker de mogelijkheid om postkaarten te kopen en zelf te beslissen aan welke organisatie hij/zij doneert. Daarnaast tracht de Senegambiagroup samen te werken waar mogelijk. Gezamenlijk een container opsturen drukt bijvoorbeeld de kosten. De meeste initiatiefnemers van een vierde pijlerinitiatief vertoeven maar een paar weken in het Zuiden om hun projecten op te volgen. Bij vertrek kunnen zij soms deze taak doorgeven aan andere leden van de Senegambiagroup die op dat ogenblik in het land verblijven.

6.2 SAMENWERKING MET PARTNERS IN HET ZUIDEN

Vierde pijlerorganisaties kunnen tevens ingedeeld worden naargelang met wie men samenwerkt in het Zuiden.

Een eerste groep van organisaties, die we vooral terugvinden bij de particuliere vierde pijler, werkt samen met een individu, of een gemeenschap in het Zuiden. Een formele organisatie komt er niet aan te pas. In min of meerdere mate identificeren ze de behoeften van de lokale bevolking en trachten hier een antwoord op te vinden.

Een tweede groep kiest voor samenwerking met een bestaande instelling of organisatie. Zowat alle institutionele vierde pijlerorganisaties doen dit, maar ook bij de particuliere vierde pijler is dit aanwezig.

Een derde groep gaat nog verder en schrijft zich expliciet in in een project van een gemeenschap of organisatie in het Zuiden en tracht deze te steunen op allerhande manieren. Stichtingen en solidaire financiers zijn schoolvoorbeelden, maar ook een aantal particuliere vierde pijlerorganisaties werken volgens deze zienswijze.

De mate van “ownership” (“eigenaarschap”) van het project is bij deze derde groep voor de Zuidelijke partner normaal gezien vrij tot zeer hoog. Bij de twee andere groepen kan dit gaan van enkel informatie aanleveren over wat de Noordelijke organisatie zal doen, over het verlenen van advies, tot het samen nemen van beslissingen of de beslissing overlaten aan de lokale partner.

1. INLEIDING

De meest voor de hand liggende wijze om de vierde pijler in te delen is op basis van de initiatiefnemer.

Develtere identificeerde in zijn boek *De Belgische Ontwikkelingssamenwerking* uit 2005 in deze context tien grote clusters binnen de vierde pijler. Stessens & Develtere voegden in hun studie uit 2007 hier vier andere clusters aan toe, wat het totaal op veertien brengt (zie tabel 4.1).

Tabel 4.1 De veertien clusters van vierde pijlerinitiatieven, geïdentificeerd in Develtere & Stessens 2007

Missionarissen en vrijwilligers	Scholengemeenschappen	Medische gemeenschap
Vakbonden	Stichtingen	Sport- en ontspanning
Boerenbeweging	Migrantengemeenschappen	Bekende Vlamingen
Ziekenfondsen	Steden en gemeenten	Eenmans-doe-het-zelvers
Bedrijven	Coöperaties en sociale economie	

Deze indeling gaf aanleiding tot discussie binnen de wereld van ontwikkelingssamenwerking en vooral binnen de clusters zelf. Dit kwam vooral tot uiting tijdens debatten en presentaties over de vierde pijler die onderzoekers van het HIVA voerden met betrokkenen binnen deze clusters. Steden en gemeenten waren bijvoorbeeld van mening dat ze eerder tot de eerste pijler behoorden dan tot de vierde. In dit rapport verfijnen we deze indeling, maar adopteren we bovendien een alternatieve of complementaire aanpak. Eerst kijken we naar de meest in het oog springende clusters binnen de institutionele vierde pijler, daarna proberen we wat meer reliëf aan te brengen in het landschap van de particuliere vierde pijler. Belangrijk op te merken is dat dit geen exhaustieve lijst is. Zoals we reeds in het vorige hoofdstuk aanhaalden, is de scheidingslijn tussen beide niet altijd makkelijk te trekken.

2. DE INSTITUTIONELE VIERDE PIJLER

2.1 OVERHEDEN

Zoals figuur 2.1 in hoofdstuk 2 aangeeft is de vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking zichtbaar bij de verschillende bestuurlijke niveaus van (inter)gouvernementele instellingen. Andere overheden en agentschappen dan de gene die een expliciet mandaat bezitten om het officiële beleid rond ontwikkelingssamenwerking uit te zetten en uit te voeren (bijvoorbeeld DGOS, BTC, DIV, VAIS beschikken wel over dit mandaat) begeven zich op het terrein, al dan niet met medeweten van de eerder genoemde instanties. De Noord-Zuiddiensten van steden en gemeenten beschikken echter wel over een mandaat om rond ontwikkelingssamenwerking te werken en behoren om die reden tot de bilaterale samenwerking (eerste pijler). Interventies van andere diensten van gemeentelijke besturen, zoals ambtenaren die zich binnen het milieubeleid bezig houden met ontwikkelingssamenwerking, behoren dan weer wel tot de vierde pijler. Het risico op fragmentatie en overlapping van de beleidsbevoegdheden en inspanningen vergroot hierdoor. De belangrijkste nood voor deze cluster is dan ook coördinatie en afstemming met het officiële beleid van ontwikkelingssamenwerking, wat België onder meer heeft trachten te doen via de wet op ontwikkelingssamenwerking. Dit heeft tot nog toe echter niet de verwachte resultaten opgeleverd (Develtere 2009). Ook op het Vlaamse niveau tracht men beleidsinspanningen op elkaar af te stemmen. Zo heeft de cel Duurzame Ontwikkeling contacten met DIV om te vermijden dat het Noord-Zuidbeleid losstaat van het duurzaam ontwikkelingsbeleid. De gemeentelijke convenanten ontwikkelingssamenwerking (zie hoofdstuk 8) zijn dan weer een instrument om coördinatie binnen de gemeentelijke besturen te vergemakkelijken.

2.2 SOCIALE BEWEGINGEN

In de vorige HIVA-studie uit 2007 besteedden de onderzoekers reeds ruime aandacht aan vakbonden, de boerenbeweging en ziekenfondsen. Samengevat concluderen we dat deze bewegingen worden gekenmerkt door een intensievere samenwerking met gelijkaardige organisaties in het Zuiden, het aangaan van internationale allianties om beter te kunnen lobbyen bij internationale instellingen, de ontwikkeling van vormingspakketten (zowel voor leden van organisaties in het Zuiden als in het Noorden), en het opzetten van sensibilisatiecampagnes rond specifieke thema's. Opvallend is tevens dat deze bewegingen actief op zoek gaan naar, of worden uitgenodigd door andere ontwikkelingsactoren, en dan vooral NGO's.

2.3 JEUGDBEWEGINGEN

Gelijkaardig aan de andere sociale bewegingen internationaliseren ook jeugdbewegingen hun werking en schrijven deze zich in in campagnes van NGO's.

De Chiro ondersteunt bijvoorbeeld de campagnes van Broederlijk Delen door het uitwerken van een educatief aanbod en het organiseren van inzamelacties. In ruil ondersteunt Broederlijk Delen de Chirogroepen in het Zuiden die vroeger afzonderlijk door de Chiro in Vlaanderen werden ondersteund.

De Internationale Ploeg van Scouts en Gidsen Vlaanderen startte in 2006 met het Rafiki-project. Dit project beoogt de ondersteuning van scouts en gidsen in Burundi, Rwanda en de Kivustreek in DR Congo door geld in te zamelen voor regionale kampen in Rwanda en ter plaatse mee te werken aan de bouw van infrastructuur (meer bepaald een infocentrum in de DRC, een verbondscentrum in Burundi). Centraal in dit project staat tevens de uitwisseling van ervaringen en de ontmoeting tussen verschillende culturen. In 2006 organiseerde de scouts en gidsen Vlaanderen bijvoorbeeld een inleefreis naar deze gebieden.

2.4 SOCIALE INSTELLINGEN

2.4.1 Scholen

Scholen en andere onderwijsinstellingen zijn, zoals in het vorige HIVA-rapport uit 2007 werd beschreven, één van de belangrijkste incubatieplaatsen voor de vierde pijler. Het is immers op deze sector dat mondiale vorming en ontwikkelingseducatie zich in de eerste plaats concentreert. Verschillende vzw's, NGO's en instellingen ontwikkelen educatief materiaal en methodes en bieden dit aan aan de onderwijssector. Het door verschillende overheden gesteunde programma Kleur Bekennen is hier het bekendste voorbeeld van. Bij de vzw's vinden we onder meer Djapo (wat ook een NGO is), Wereldwerkplaats en Zuiddag. Voor de onderwijssector is dan ook niet steeds mogelijk een arbitraire lijn te trekken tussen wat een vierde pijlerinitiatief is, en wat deel uitmaakt van de NGO-werking. Als er bijvoorbeeld een mondiale dag of week wordt georganiseerd in een school, is dit in veel gevallen op initiatief van vrijwilligersgroepen van NGO's of in het kader van een campagne van een NGO. Naast ontwikkelingseducatie en bewustmakingsactiviteiten, is directe samenwerking met scholen in het Zuiden in opgang. Ook hier biedt de overheid ondersteuning.

Tevens op Vlaams niveau is er ondersteuning van activiteiten tussen scholen in Noord en Zuid. Het VAIS financiert het scholenbandenprogramma van de VVOB. Lagere en middelbare scholen kunnen van de VVOB advies en coaching krijgen, alsook een beperkte financiële ondersteuning om een samenwerking met een school in het Zuiden op te starten. Ook in het Zuiden zijn er aanspreekpunten voorzien. Het programma bevindt zich op dit ogenblik nog in de pilootfase, maar zal vanaf het schooljaar 2009-2010 op volle kracht draaien.

Sinds 2001 kunnen geïnteresseerde scholen al wel een zogenaamde 'twinning' aangaan met een Marokkaanse school. Het is de bedoeling om te komen tot de uitwisseling van lesmateriaal en ervaringen tussen zowel leerkrachten als leerlingen. Wederzijdse bezoeken behoren tot de opties. Het initiatief gaat uit van het Departement Onderwijs en Vorming en de subsidie bedraagt maximum 7000 euro per jaar. Oorspronkelijk was dit programma gericht op Vlaamse scholen met veel leerlingen van Marokkaanse origine, maar in se kan elke school hieraan deelnemen. In het schooljaar 2008-2009 participeren 16 scholen aan dit programma.

Daarnaast doen verscheidene gemeenten jaarlijks een oproep naar scholen om rond ontwikkelingssamenwerking te werken. De gemeente Rotselaar geeft bijvoorbeeld logistieke en pedagogische ondersteuning en financiële steun voor vorming in de scholen.

2.4.2 Ziekenhuizen

Een ander soort van sociale instellingen waar er heel wat beweegt, is de medische sector. Een aantal ziekenhuizen partnerschap met ziekenhuizen in het Zuiden en ondersteunen deze laatste met materiaal en vorming. Net als bij de scholen, bestaat er ook hier een programma (sinds 2004) dat geïnteresseerde ziekenhuizen begeleidt in het zoeken en ontwikkelen van zusterbanden met een ziekenhuis in het Noorden. Het programma Ziekenhuis voor Ziekenhuis is in handen van de NGO Memisa. Deelnemende ziekenhuizen dienen voor minstens vijf jaar een partnerschap aan te gaan met een ziekenhuis in de DR Congo. Doelstellingen van het partnerschap omvatten onder meer uitwisseling van informatie en ervaring en structurele ondersteuning. Memisa geeft logistieke steun en staat de ziekenhuizen bij in het identificeren van concrete en haalbare objectieven. Het Belgisch partnerziekenhuis financiert 20% van het partnerschap, terwijl Memisa met subsidies van de Belgische ontwikkelingssamenwerking de rest bijpast. 11 Vlaamse ziekenhuizen doen mee aan dit programma.

2.5 CULTURELE INSTELLINGEN

De discussie over de vierde pijler ging tot voor kort voorbij aan een nochtans zeer actieve actor, namelijk de culturele en artistieke instellingen. Omgekeerd was de wereld van de officiële ontwikkelingssamenwerking weinig bekend bij organisaties in de culturele sector, niettegenstaande er alsmaar meer gezelschappen en instellingen in contact treden met het Zuiden. Het laatste jaar is hier echter verandering in gekomen in Vlaanderen. Onder impuls van onder andere vzw Youkali,

het Vlaams Theaterinstituut, de NGO Vredeseilanden en culturele instellingen zoals de KVS is het debat over de rol van kunst en cultuur in ontwikkelingssamenwerking en omgekeerd in een stroomversnelling geraakt. Na een reeks discussiedagen, culmineerde dit in een groot colloquium over dit thema eind maart 2009 in de KVS.

2.6 DE MISSIONARISSEN

Tot de belangrijkste initiatiefnemers van vierde pijlerinitiatieven in Vlaanderen behoren nog steeds de missionarissen. Zowat één tiende van alle door gemeentelijke besturen geïdentificeerde initiatieven (zie hoofdstuk 8) hebben betrekking op paters, zusters of missiegroepen. Ook al worden missionarissen vaak bestempeld als een 'uitstervend ras' in Vlaanderen, toch blijft hun aandeel in de vrijwillige ontwikkelingssamenwerking niet te verwaarlozen. Zoals in de vorige HIVA-studie uit 2007 werd geargumenteed, hebben de Vlaamse missiekringen wel te kampen met een verminderde aantrekkingskracht bij jongeren, en zijn deze dan ook veelal bevolkt door mensen van middelbare of hogere leeftijd. Dit verhaal dient toch genuanceerd te worden, want alsmear meer jongeren vinden de weg naar projecten van missionarissen op hun zoektocht naar inleefreizen of projecten in gebieden waar ze zelf de handen uit te mouwen kunnen steken. Organisaties die vrijwilligerswerk promoten en begeleiden leggen bovendien contacten met missionarissen en kerkelijke gemeenschappen in het Zuiden met de vraag of het mogelijk is stageplaatsen of inleefreizen aan te bieden.

2.7 STICHTINGEN

Stichtingen vormen in België een vrij onbekende wereld en kregen pas in 2002 via een wet hernieuwde aandacht als actoren in de Belgische maatschappij. Stichtingen zijn organisaties zonder winstoogmerk, die een zelf opgebouwde inkomensbron hebben, waarmee ze bepaalde doelen van derden financieren. In de meeste gevallen is het inkomen afkomstig van een schenking of een kapitaal van een individu of bedrijf. Zoals Develtere (2005) aangeeft, worden stichtingen om die reden al eens kapitaalsverenigingen genoemd, om het onderscheid te maken met personenverenigingen, zoals vzw's of feitelijke verenigingen. Onderzoek uit 2008 toont aan dat het aantal stichtingen in België voortdurend stijgt (Gijssels et al. 2008). Hoeveel stichtingen zich focussen op ontwikkelingssamenwerking is vooralsnog niet geweten. Een kleine zoektocht in het ledenbestand van het Belgisch Netwerk van Stichtingen (BNS), dat 65 van de meer dan 600 Belgische stichtingen groepeerd, leert ons dat er minstens 8 stichtingen financiële middelen geven aan projecten in het Zuiden (zie tabel 4.2).

Tabel 4.2 Leden van het Belgisch Netwerk van Stichtingen die zich onder meer op ontwikkelingssamenwerking richten

Naam	Doelstelling
Durabilis	Creatie, promotie en ondersteuning van duurzame ondernemingsprojecten in het Zuiden.
Steunfonds Marguerite-Marie Delacroix	Hulp aan instellingen actief in de verzorging van kinderen en/of personen met een mentale handicap in België en de Derde Wereld.
Stichting Ommersteyn	Het realiseren van medische, onderwijs- of landbouwprojecten in bij voorkeur Afrika.
Stichting Wereld Dorpen voor Kinderen	Verstrekking van voeding, verzorging en onderwijs aan kansarme kinderen in de Filipijnen, Korea, Mexico, Guatemala en Brazilië.
Cera Foundation (via BRS in het buitenland ⁹)	Ondersteunen van verschillende maatschappelijke projecten.
Instituut voor Tropische Geneeskunde	Versterken van de rationele basis van gezondheidszorg voor mens en dier in de ontwikkelingslanden.
Fondation Jean-François Peterbroeck	Toegang tot de gezondheidszorg vergroten van kansarme kinderen in ontwikkelingslanden.
Koning Boudewijnstichting	Levensomstandigheden van de bevolking verbeteren en optreden als katalysator van duurzame veranderingen.

Bron: Belgisch Netwerk van Stichtingen

Daarnaast vinden we in België "fondsen op naam" terug. Deze functioneren de facto als stichtingen, maar hebben geen eigen rechtspersoonlijkheid. De KBS beheert deze fondsen. Tabel 4.3 geeft een overzicht.

⁹ Is lid van het BNS, zonder zelf als stichting erkend te zijn.

Tabel 4.3 Fondsen van de Koning Boudewijnstichting

Naam	Doelstelling
Fonds Crawhez voor hulpverlening aan leprapatiënten	Het Fonds geeft praktische hulp (ambulancevoertuig, medisch materiaal, ...) maar helpt ook kinderen en vrouwen een toekomst uitbouwen in drie Indiëse districten.
Internationale Koning Boudewijnprijs voor Ontwikkelingswerk	Tweejaarlijkse prijs voor een persoon of organisatie die zich inzet voor betere levensomstandigheden in ontwikkelingslanden, waarbij de lokale bevolking zelf de ontwikkeling in handen neemt.
3AMB pour l'éducation et la formation (Fonds)	Technische vorming en beroepsopleiding voor jongvolwassenen en toegang tot microkrediet voor de ontwikkeling van activiteiten die een inkomen genereren.
Fonds Isaan	Steun aan onderwijs- en micro-economische initiatieven die helpen bij de ontwikkeling van achtergestelde gebieden in Isaan, Thailand.
Fonds Zuid-Afrika	Kinderen en jongeren toegang geven tot kwaliteitsvol onderwijs en buitenschoolse activiteiten en jongeren die zich als vrijwilliger hebben ingezet voor de eigen gemeenschap de kans bieden om verder te studeren in de townships van Zuid-Afrika.
Fonds Elisabeth en Amélie	Steun aan projecten van Belgische organisaties die zich in de landen van het Zuiden inzetten voor een betere toegang tot de waterdistributie.
KIDS Foundation Friends Fund	Het collegegeld en andere schoolkosten van een duizendtal jongeren betalen, zodat ze een diploma secundair onderwijs kunnen halen aan de Arellano High School in Manilla.
Fonds Boodschap van Yaguine en Fodé	Meehelpen aan de financiering van de scholing en de reïntegratie van jongeren, die wees zijn of uit een achtergesteld milieu komen, in Afrika bezuiden de Sahara.
Fonds Dobelux	Schenkers vanuit België of Luxemburg de mogelijkheid geven om sterke projecten te steunen in dienst van het algemeen belang (armoede, opleiding) in de Dominicaanse Republiek.
Fonds Passemar	De jonge bevolking uit de Franstalige landen van Sub-Sahara-Afrika helpen om de lokale economie nieuw leven in te blazen.
Efico Fonds	Steun aan projecten die bijdragen tot de structurele en duurzame verbetering van de levenskwaliteit van de arme koffie- en/of cacao producerende bevolkingsgroepen in ontwikkelingslanden.
Fokkinga Fonds	Het Fonds steunt projecten voor dringende medische hulp aan landen van het Zuiden.
Fonds Franciscus O.	Opleidingsprojecten voor kansarme kinderen in België en de derde wereld.
Fonds Xenophilia	Steun aan jongeren uit landen van het Zuiden of uit Centraal- of Oost-Europa, zodat ze een universitaire opleiding kunnen volgen.
Fonds Marthe en Marie	Financiële steun voor projecten die de zwakste bevolkingsgroepen in Zuid-Oost-Azië op sociaalmaatschappelijk of materieel vlak helpen.

Bron: Koning Boudewijnstichting, www.kbs-frb.be

2.8 ECONOMISCHE ACTOREN: BEDRIJVEN

Develtere (2009) argumenteert in zijn laatste boek dat het bedrijfsleven een ambigue relatie heeft met ontwikkelings-samenwerking. Enerzijds zoeken ondernemingen de wereld van ontwikkelingssamenwerking op om een zekere winst te realiseren in deze nieuwe markt van spelers. Anderzijds presenteert het bedrijfsleven zich als een belangrijke hefboom en motor voor economische ontwikkeling. Bedrijven (en dan voornamelijk de multinationale ondernemingen) werden immers vaak scheef bekeken door actoren uit de klassieke pijlers (vooral de NGO's) en mee verantwoordelijk gesteld voor heel wat sociale ongelijkheid en wantoestanden in de Derde Wereld. Dit neemt niet weg dat de laatste jaren bedrijven actieve spelers zijn geworden in ontwikkelingssamenwerking. De houding bij een deel van de klassieke spelers is verschoven naar het zoeken van samenwerking met deze 'nieuwkomers'. De voorbeelden zijn legio. In het HIVA onderzoek uit 2007 werd al verwezen naar gemeenschappelijke initiatieven zoals het platform Kauri, het Corporate Funding Programme, en samenwerkingsverbanden tussen individuele NGO's en koepelorganisaties die de bedrijfswereld vertegenwoordigen (bijvoorbeeld tussen TRIAS en UNIZO).

Daarnaast zijn er tal van bedrijven die een luik eerlijke handel¹⁰ hebben opgebouwd of meer ad hoc, goede doelen in ontwikkelingslanden sponsoren, of inzamelacties houden bij hun klanten.

2.9 ECONOMISCHE ACTOREN: COÖPERATIEVE ONDERNEMINGEN EN SOLIDAIRE FINANCIERS

Coöperatieve ondernemingen zijn economische ledenorganisaties, waarvan de leden beogen om gezamenlijk voordelen te realiseren die door afzonderlijke, individuele inspanningen niet, of niet in dezelfde mate bereikt zouden kunnen worden. Leden zijn aandeelhouders van de onderneming en delen dan ook in de winsten en de risico's van deze onderneming. In theorie participeren ze tevens in de werking (Gijselinckx & Van Opstal 2008). Net als bedrijven en vzw's vindt men coöperaties terug in allerlei maatschappelijke sectoren, en net als deze begeven zij zich ook alsmaar meer op internationaal vlak. Vaak promoten ze eerlijke handel (fair trade), zoals het Wereldcafé.coop in Leuven. Ook in de toeristische sector vinden we bekende voorbeelden terug, zoals de Living Stone Groep met de Via Via cafés, Joker en Karavaan.

Een belangrijk segment binnen deze sector zijn de zogenaamde solidaire financiers. Dit zijn financiële instellingen, voornamelijk coöperaties, die onder meer leningen verschaffen aan organisaties en projecten in de sociale economie. Organisaties uit de sociale economie kunnen immers moeilijk kredieten verkrijgen bij traditionele banken, omwille van hun lage financiële rendement, het vaak hoog risicogehalte, de kleinschaligheid van hun dossier en het ontbreken van borgens. Sommige organisaties verschaffen krediet aan bedrijven en financiële instellingen (vooral MFI's) en verenigingen in het Zuiden, terwijl andere enkel toegankelijk zijn voor Belgische organisaties. Deze Belgische organisaties kunnen zich op hun beurt wel concentreren op ontwikkelingssamenwerking. Tabel 4.4 geeft een lijst van de bekendste voorbeelden.

Tabel 4.4 Solidaire financiers in België

Alterfin	Investeert in microfinancieringsinstellingen en fair trade productenverenigingen.
Hefboom	Investeert in sociale en solidaire economie.
Incofin	Investeert in microfinancieringsinstellingen.
Netwerk Rentevrij	Geeft rentevrije leningen aan initiatieven met maatschappelijke meerwaarde.
Oikocredit-be	Investeert in mikrokredietinstellingen, coöperaties en KMO's.
Triodos Bank	Investeert en belegt in duurzame ontwikkelingsprojecten.
Trivalent	Investeert in sociale economie.

Bron: www.socialeconomie.be

3. DE PARTICULIERE VIERDE PIJLER

3.1 EEN DIVERSE GROEP VAN INITIATIEVEN

De particuliere vierde pijler is een bonte verzameling van initiatieven en organisaties. Hiertoe behoren bijvoorbeeld vriendengroepen die elkaar hebben leren kennen in het verenigingsleven, op school of de universiteit; individuen die een reis hebben gemaakt naar het Zuiden, in contact zijn gekomen met de lokale bevolking en een nood hebben vastgesteld en hier iets aan willen doen; vrijwilligers die een bouwkamp of stage hebben gevolgd en daarna hun eigen vereniging hebben opgezet, ... We vinden ze in alle sectoren van de maatschappij terug. Een mogelijke opdeling is te maken naar statuut: een vzw, een feitelijke vereniging of een individu, maar in se zegt dit verder niet veel over de aard van de initiatieven en organisatie. Een betere indeling binnen deze groep is te maken op basis van de aard van de interventies, wat het onderwerp van het volgende hoofdstuk vormt.

Typisch voor deze particuliere vierde pijlerinitiatieven is dat ze moeilijk verder te categoriseren zijn, tenzij men zich toespitst op morfologische kenmerken van de personen in kwestie (bijvoorbeeld geslacht, leeftijd, woonplaats, etnische groep). We kunnen evenwel een paar veel voorkomende typen identificeren.

3.2 INITIATIEVEN GEÏNITIEERD BINNEN, MAAR NIET INGEBED IN INSTITUTIONELE STRUCTUUR

Eenzijds zijn er initiatieven die zich binnen een bepaalde institutionele structuur hebben ontwikkeld, zonder dat de instelling zelf hier een rol in speelt. Met andere woorden collega's, vrienden of individuen gaan autonoom samenwerkingsverbanden aan met gelijkaardige groepen of ondersteunen ontwikkelingsprojecten in het Zuiden, zonder ondersteuning of erkenning van de instelling zelf.

¹⁰ Het HIVA coördineert m.b.t. dit thema een nieuw onderzoek (O*platform, VLIR-UOS) vanaf mei 2009 dat onder meer via de creatie van een conservatorium de ontwikkelingen in de Belgische bedrijfswereld wil opvolgen (i.s.m. het Leuven Centre for Global Governance Studies).

Op een reis naar Senegal in 2003 ontmoette een projectleider van de Lokerse scouts bijvoorbeeld een Vlaamse 'expat' die een weeshuis beheerde. Het idee ontstond om een lokale scoutsbeweging in het de stad op de richten. Na geld te hebben ingezameld bij de Lokerse lokale middenstand, socio-culturele instellingen, scholen en familie vertrokken 15 jongeren een jaar later naar Senegal om de lokale scoutswerking voor straatkinderen op te zetten.

Het ACW Rupelmonde investeert sinds 2002 dan weer in een de uitbouw en ondersteuning van een plaatselijke kraamklinik in Bogandé in Burkina Faso.

Veel scholen nemen acties zonder structurele overheidssteuning: geldinzameling voor ontwikkelingscampagnes van NGO's of vierde pijlerorganisaties; informele scholenbanden; de organisatie van inleefreizen; de ondersteuning van kleine ontwikkelingsprojecten in het Zuiden. Geïnspireerd door een reis naar India, kwam bijvoorbeeld een godsdienstleerkracht uit een stedelijke humaniora op het idee om met een tiental leerlingen uit de school een bezoek te brengen aan een weeshuis in Kishor Nagor, nabij Calcutta.

3.3 PROFESSIONELE VERENIGINGEN

Daarnaast vinden we heel wat voorbeelden terug van professionelen die zich hebben verenigd in een vierde pijlerorganisatie en hun expertise willen inzetten voor het Zuiden. Voorbeelden zijn Leraars Grenzen, Ophthalmology WorldWide en binnen de bedrijfswereld Managers zonder grenzen, Ex-Change, Ondernemers zonder Grenzen.

3.4 MIGRANTENVERENIGINGEN

Een laatste groep waarop we focussen en die de laatste jaren heel wat aandacht heeft gekregen vanuit diverse beleids- en NGO-middelen, zijn de migrantenverenigingen of allochtone zelforganisaties.

De toenemende interesse in migrantenverenigingen die zich inzetten voor ontwikkelingssamenwerking spruit voort uit de 'ontdekking' op het einde van de jaren 1990 door internationale instellingen, zoals de Wereldbank van het belang van geldoverdrachten van migranten naar hun landen van herkomst (de zogenaamde 'remittances'). Dit geld is vooral bedoeld voor de families van de migranten. Er bestaat dan ook discussie onder wetenschappers en beleidsmakers of dit kan gelijkgesteld worden aan ontwikkelingshulp. Een klein deel van de geldoverdrachten is wel afkomstig van verenigingen, die middelen verzamelen in en buiten hun gemeenschap om projecten in het land van herkomst te steunen – niet noodzakelijk in de regio waarmee ze historische en familiale banden hebben. In het Frans bestaat hier zelfs een algemeen gangbare term voor: organisations de solidarité issue de l'immigration (OSIMs). In het Nederlands dienen we ons vooralsnog te behelpen met migrantenverenigingen of –organisaties, allochtone zelforganisaties of diasporaverenigingen, die zich inzetten voor ontwikkelingssamenwerking. Het bekendste voorbeeld van dergelijk initiatief is wellicht de Mexicaanse en andere Latijns-Amerikaanse Home Town Associations in de VS.

Ook in België vinden we dergelijke, alhoewel kleinschaligere, voorbeelden terug. Exacte cijfers bestaan over het aantal bestaan echter niet. Een bevraging bij 371 migrantenorganisaties in Vlaanderen uit 2002 wees uit dat iets minder dan een derde zich bezighield met ontwikkelingsgerelateerde activiteiten (Meireman 2003). De Coordination générale des migrants pour le développement (CGMD), een soort van koepelorganisatie van OSIMs in België, telt om en bij de 100 leden. Zeker niet alle verenigingen bestaan uit leden met eenzelfde geografische of etnische origine. Net als bij andere particuliere vierde pijlerinitiatieven vinden we ook hier studenten-, professionele, politieke en vriendenverenigingen terug (Kagné & Martiniello 2001). Tevens de aard van interventies zijn zeer uiteenlopend: financiële en materiële steun aan scholen, ziekenhuizen en weeshuizen, noodhulp, vorming en opleiding, technische expertise, promotie van producten uit het herkomstland, culturele uitwisselingen, enz. Op de website www.4depijler.be kunnen we enkele voorbeelden terugvinden. Rose vzw, een studentenvereniging uit Leuven die investeert in tal van Indische projecten, IMANE, een Antwerps-Marokkaanse vereniging die zich onder meer inzet voor de sociaal-economische ontwikkeling van de regio rond Benidaoud, de Belgische Vereniging voor Weeskinderen in Marokko en BANA Leuven, die zich op de DR Congo richt.

Opvallend is dat in het debat rond migratie en ontwikkeling migrantenverenigingen als een aparte categorie van ontwikkelingsactoren worden behandeld. We moeten ons echter voor hokjesdenken hoeden. In se onderscheiden deze organisaties zich niet van andere particuliere vierdepijlers en bestaan er meer gelijkenissen tussen bijvoorbeeld Rose vzw en andere vierde pijlerinitiatieven die in India werken, of tussen de Belgische Vereniging voor Weeskinderen in Marokko en vzw's die rond weeskinderen werken, dan tussen deze migrantenverenigingen onderling. Men mag daarenboven niet vergeten dat de vrijwilligers van tal van migrantenverenigingen niet enkel uit de 'eigen' etnisch-culturele gemeenschap komen. Wat ze wel allemaal delen is een zekere emotionele band, transculturele bagage en engagement ten opzichte van het land in het Zuiden (Develtere 2009).

1. INLEIDING

Tabel 5.1 geeft een overzicht van de activiteiten die vierde pijlerorganisaties ondernemen. De gegevens in de tabel zijn afkomstig van organisaties, die dit hebben gespecificeerd op de website www.4depijler.be. We dienen hierbij wel op te merken dat op deze website vooral particuliere vierde pijlerinitiatieven staan, die een Zuidwerking hebben. De aard van de interventie in de tabel verwijst dan ook in hoofdzaak naar wat men doet in het Zuiden. Uit de tabel blijkt dat de meeste organisaties verschillende activiteiten combineren¹¹. De complexiteit van interventies is zeer uiteenlopend: van het opsturen van goederen en de financiering van de zogenaamde “brick-and-mortar” projecten (bijvoorbeeld de bouw van een school) tot capaciteitsopbouw en structurele interventies.

Tabel 5.1 Aard van de interventie van vierde pijlerinitiatieven die zich hebben gemeld op website www.4depijler.be (in % van 76 organisaties die dit hebben gespecificeerd)

Aard van interventie	Aandeel (in %)
Financiële hulp	70
Technische hulp	39
Opleidingen	37
Vrijwilligerswerk	36
Versturen van goederen	20
Capaciteitsversterking	18
Andere	16
Totaal	236

Bron: Zie www.4depijler.be (februari 2009)

Vierde pijlerorganisaties voeren echter nog andere activiteiten uit die niet in de tabel voorkomen, zowel in het Zuiden als in Vlaanderen. In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de belangrijkste activiteiten.

2. ACTIVITEITEN VAN DE VIERDE PIJLER

2.1 POLITIEKE LOBBY

De hoofdactiviteit van vierde pijlerorganisaties kan bestaan uit het trachten invloed uit te oefenen op overheden, politieke partijen, internationale instellingen, bedrijven of andere besluitmakers van de noodzaak om een bepaald onderwerp of thema aan te pakken en op de agenda te plaatsen. In de milieubeweging is het bekendste voorbeeld wellicht Greenpeace. Binnen de vierde pijler vinden we deze vooral terug bij sociale bewegingen en de particuliere initiatieven. Populaire thema's zijn mensenrechten, kinderrechten, vrouwenrechten, arbeidsverhoudingen, de aidsproblematiek en eerlijke handel. Bij de gekende voorbeelden zien we dat de meer gevestigde actoren proberen samen te werken met organisaties die voor hetzelfde thema ijveren, of zich inschrijven in een internationaal netwerk om meer gewicht in de schaal te leggen.

Zo zijn er de vakbonden die zich al decennia inzetten voor de verbetering van de rechten van werknemers in het Zuiden en daarvoor internationale allianties aangaan met gelijkgezinde vakbonden in het Zuiden, of zich groeperen in koepelverenigingen. De grootste Belgische vakbonden zijn lid van het Internationaal Vakverbond, dat naar schatting 166 miljoen leden heeft in 156 landen.

De Steungroep voor Rechtvaardigheid en Vrede in Guatemala, opgericht in 1979, ijvert dan weer voor de rechten van de inheemse bevolking, landloze boeren en andere politiek achtergestelde groepen in Guatemala. De feitelijke vereniging is lid van het Europees Netwerk van Oscar Romero Comités en vertegenwoordigt dit netwerk in CIFCA (Iniciativa de Copenhague para Centroamérica y México). De CIFCA is een Europees netwerk van NGO's die lobbywerk verrichten tegenover de Europese instanties (Raad, Commissie en Parlement) samen met organisaties van Midden-Amerika en Mexico. Een laatste voorbeeld van een politieke lobby door een vierde pijlerorganisatie is het Jeanne Devos 'Fonds voor Kinderrechten' dat ijvert de rechten van het kind en domestieke werkers in India.

¹¹ Het totaal ligt immers op 236%, wat betekent dat een gemiddeld een organisatie twee tot drie (mathematisch correct gesteld: 2,36) interventies combineert.

2.2 SENSIBILISATIE-ACTIVITEITEN

De meeste (particuliere) vierde pijlerorganisaties hebben een luik sensibilisatie of ontwikkelingseducatie in hun werking, maar het belang en de invulling van deze activiteit verschilt zeer. Vierde pijlerorganisaties kunnen dan ook ingedeeld worden op basis van de plaats dat sensibilisatie in hun werking heeft. Is sensibilisatie de hoofdactiviteit of een bij-activiteit van het initiatief? Richt men zich op de gehele Noord-Zuidproblematiek of focust men zich eerder op een bepaald thema? Voor een eerste groep initiatieven staat sensibilisatie centraal in de werking. Het belangrijkste doel is de doelgroep bewust te maken van (een bepaald thema binnen) ontwikkelingssamenwerking. Binnen deze groep vindt men heel wat organisaties en instellingen die geen Zuidwerking hebben, maar zich concentreren op het ontwikkelen of zoeken naar nieuwe methoden om een doelgroep aan te spreken en te interesseren. Als men al samenwerkt met een partner in het Zuiden of een project heeft in het Zuiden, dan is dit voornamelijk om de Noord-Zuidproblematiek een gezicht te geven, meer concreet te maken voor de doelgroep.

Een tweede groep van initiatieven werkt reeds rond een project in het Zuiden, maar ontwikkelt om diverse redenen bewustwordingactiviteiten in het Noorden. Men wil het project in de kijker stellen en de ervaringen delen met anderen. Na alle moeite die men zich heeft getroost om het project van de grond te krijgen, en na eerste verwezenlijkingen te hebben geboekt, willen de initiatiefnemers en betrokkenen hun achterban en een ruimer publiek hiervan op de hoogte stellen. Daarnaast speelt ook de wil een rol om met hun project niet enkel een impact te hebben in het Zuiden, maar na verloop van tijd ook in het Noorden. Bovendien worden deze initiatieven al eens uitgenodigd door onderwijsinstellingen, overheden, NGO's en andere actoren die werken rond ontwikkelingssamenwerking om hun projecten voor te stellen voor een breder publiek. Op die manier 'rolt' men als het ware in bewustmakingscampagnes. Een andere motivatie is om de achterban - en dan vooral de donors - op de hoogte te stellen van de ontwikkelingen van hun project in het Zuiden. Het is een manier om aan te tonen dat de giften goed werden besteed. Sommige donors en ondersteunende instellingen vereisen bovendien dat er 'in ruil' voor subsidies een luik sensibilisatie volgt. Zo is dit een vereiste voor een aantal gemeentelijk subsidies (zie hoofdstuk 8), en voor subsidies binnen het Extra Time programma van JINT. Daarnaast organiseren vierde pijlerorganisaties bewustmakingsactiviteiten om het publiek te mobiliseren voor hun project, en dan voornamelijk voor meer financiële steun om het project verder te kunnen zetten of te ontwikkelen.

Terwijl er bij de eerste groep heel wat initiatieven zijn die zich op het gehele Noord-Zuidverhaal richten (ook al kan dit in de praktijk een opeenvolging zijn van specifieke onderwerpen), is dit bij de tweede groep veel minder het geval. Bij de tweede groep staat het project in het Zuiden immers centraal en wordt er rond dit thema gesensibiliseerd. Maar ook bij de eerste groep zijn er voorbeelden van organisaties die zich enkel focussen op één specifiek thema.

Inleefreizen

Een specifieke methode van sensibilisatie, die de laatste jaren in opgang is, is de organisatie van inleefreizen. Inleefreizen zijn reizen van één tot meerdere weken, waarbij de nadruk wordt gelegd op de ontmoeting met een andere cultuur, tradities of gewoonten en van de deelnemer een zekere open houding, inzet en engagement wordt verwacht in bijvoorbeeld activiteiten of projecten. De praktische belemmeringen om naar het Zuiden te reizen zijn fel verminderd door de toegenomen mobiele mogelijkheden, het florerende toerisme is steeds op zoek naar nieuwe uitdagingen, en de opgebouwde ervaringen van diverse wegbereiders vergemakkelijken het anderen om vergelijkbare reizen te organiseren. Bovendien blijken inleefreizen een doeltreffende formule voor sensibilisatie en interculturele dialoog. Normaalgezien gaat aan een inleefreis een uitgebreide voorbereiding vooraf, waarin de deelnemers geïnformeerd worden over de cultuur, de regio, de inwoners, eventueel te bezoeken projecten.

Meer en meer vierde pijlerorganisaties bieden dan ook een inleefreis aan, aan geïnteresseerden in de regio waar men hun eigen project ontplooit. Op die manier hoopt men het eigen project in de kijker te zetten. Een tweede groep vierde pijlerinitiatieven nodigen andere organisaties die inleefreizen organiseren, uit om hun projecten te bezoeken. Een derde en laatste groep maakt van inleefreizen de hoofdactiviteit.

2.3 BEGELEIDEN VAN VRIJWILLIGERS

Verwant aan de inleefreizen, zijn de stages die vierde pijlerorganisaties aanbieden aan vrijwilligers. Bij stages ligt er echter meer nadruk op de potentiële bijdrage van de vrijwilliger aan de gemeenschap waarin de vrijwilliger terechtkomt. De wil om zelf de handen uit te mouwen te steken, wil nog niet zeggen dat men een eigen project wil opstarten. De meeste vierde pijlerinitiatieven, kunnen enkel overleven dankzij de vrijwillige inzet van betrokkenen. Alsmear meer vierde pijlerinitiatieven breiden hun zoektocht naar vrijwilligers uit naar mensen die ook in het Zuiden mee willen werken aan projecten. 36% van de vierde pijlerinitiatieven op de website van het VAIS geeft aan dat ze vrijwilligers begeleiden bij de uitvoering van het door de organisatie voorgestelde project.

Daarnaast zijn er een reeks organisaties die zich hebben gespecialiseerd in dit aspect. Een van de bekendste voorbeelden is de vzw de Bouworde, die al ettelijke jaren vrijwilligersvakanties in de vorm van bouwkampen aanbiedt. De vzw Domus Mundi is dan weer een recentere en kleinschaligere illustratie van deze tendens.

2.4 PROMOTIE VAN CULTUUR

Interculturele dialoog en het in de kijker brengen van een bepaalde cultuur uit het Zuiden is een activiteit die tot nog toe weinig aandacht kreeg in het debat rond de vierde pijler. Niettemin vormt dit voor tal van organisaties de hoofdmoot van hun werking. Particuliere vierde pijlerorganisaties, en dan vooral – maar niet alleen migrantenverenigingen – en culturele instellingen zijn zeer actief op dit gebied. Denken we maar aan de KVS en haar samenwerking met kunstenaars uit de DR Congo. De bij het grote publiek minder gekende vereniging CongoCultures tracht tevens een brug te vormen tussen beide landen. Ze steunt Congolese muzikanten in de DR Congo en promoot de Congolese muziek in België.

2.5 INZAMELING VAN GELD EN/OF GOEDEREN

Wellicht de meest voorkomende activiteit bij vierde pijlerorganisaties is de inzameling van geld of goederen voor een bepaald initiatief in het Zuiden. Het HIVA-onderzoek uit 2007 schatte dat vierde pijlerorganisaties in Vlaanderen jaarlijks tussen de 47 en 68 miljoen euro ophaalden, waarvan slechts 20% afkomstig was uit subsidies.

Veel initiatieven beperken zich tot deze activiteit en men vindt dit terug in alle maatschappelijke sectoren. Vierde pijlerorganisaties maken, net als NGO's, gebruik van diverse methoden om geld in te zamelen. Hieronder sommen we de belangrijkste manieren op:

- organiseren van evenementen of benefieten waarbij men geld of goederen ophaalt;
- peterschap voor een individu in het Zuiden. Dit wordt vaak gebruikt om de schoolkosten van een kind te bekostigen;
- bedrijven of andere instellingen als sponsor zoeken;
- gerichte mailings naar individuen en bedrijven;
- verkoop van goederen al dan niet afkomstig van het eigen project;
- subsidies aanvragen bij één of meer instanties.

Vaak leggen vierde pijlerorganisaties de nadruk op concrete projecten waarover ze zelf de controle hebben en speelt men het argument uit dat elke gift rechtstreeks en volledig naar het Zuiden gaat.

Voor de fondsenwerving van vierde pijlerorganisaties zijn de persoonlijke netwerken zeer belangrijk. Giften van vrienden, collega's en dergelijke spijzen de kas van veel initiatieven. De nabijheid en de zichtbaarheid van de organisaties worden uitgespeeld als troeven. De maatschappelijke sector waarbinnen men zich bevindt, is eveneens een hefboom voor het verzamelen van inkomsten. Dit geldt vooral voor de institutionele vierde pijler en particuliere vierde pijlerorganisaties die geïnitieerd werden binnen een institutionele structuur. Vierde pijlerorganisaties werven bovendien het hele jaar door, en werken minder met campagnes. De mogelijkheid om een fiscaal attest te kunnen verlenen aan donors, is een middel dat nogal wat vierde pijlerorganisaties nuttig achten.

Een studie die in 2008 in opdracht van de KBS werd uitgevoerd over diasporafilantropie (zie De Bruyn et al. 2008), beschreef daarnaast hoe bepaalde migrantenverenigingen zich inspireren op het geloof en gebruiken binnen de respectievelijke gemeenschappen om geld en middelen in te zamelen. Binnen de moslimgemeenschap zijn dit bijvoorbeeld de zakaat, de sadaqa, de iftaravonden en offerfeesten.

2.6 FINANCIERING VAN VIERDE PIJLERINITIATIEVEN IN HET NOORDEN OF PROJECTEN EN GE-MEENSCHAPPEN IN HET ZUIDEN

Zoals we in een vorig hoofdstuk beschreven worden inzamelacties het vaakst opgezet voor activiteiten die worden uitgevoerd of ondersteund door andere organisaties. Vaak gebeurt dit in het kader van programma's van NGO's (bijvoorbeeld de jaarlijkse 11.11.11 campagne) of als reactie op rampen en noodsituaties (bijvoorbeeld de Tsunami). Maar ook initiatieven van vierde pijlerorganisaties vormen alsmaar meer het objectief van inzamelacties.

Een tweede soort doel is het inzamelen van geld of goederen voor een specifiek individu, project of programma in het Zuiden, dat niet wordt ondersteund door een bestaande Belgische organisatie. De middelen worden in dit geval zonder tussenpersoon of –organisatie rechtstreeks opgestuurd.

Een derde doel is het rechtstreeks financieren van het project of de gemeenschap in het Zuiden. Uit de gegevens van de website van het VAIS, blijkt dat 70% van de vierde pijlerorganisaties dit doet. Deze activiteit vinden we dan ook terug bij zowat alle institutionele en particuliere vierde pijlerinitiatieven. We leggen hier nogmaals de specifieke aandacht op stichtingen en solidaire financiers, voor wie dit de hoofdactiviteit is.

2.7 EERLIJKE HANDEL

De ondersteuning van economische activiteiten behelst voor verschillende bedrijven en particuliere vierde pijlerorganisaties, zoals African Women Work, het aanbieden van een markt in het Noorden voor goederen en producten uit het Zuiden, volgens de regels van fair trade. Sommige initiatieven gaan nog verder door de producenten met raad en daad bij te staan bij de ontwikkeling van hun activiteiten.

2.8 INZET VAN EXPERTISE

39% van de vierde pijlerorganisaties op de website van het VAIS verschaffen technische hulp aan de organisaties of gemeenschappen uit het Zuiden, en 18% doet aan capaciteitsversterking. Voorbeelden vinden we bij alle typen van vierde pijlerinitiatieven, maar één specifieke groep is zeer actief op dit vlak. Vierde pijlerorganisaties waarvan de leden tot eenzelfde beroepsgroep behoren, zoals Ingenieurs Zonder Grenzen, Leraars Zonder Grenzen, Ondernemers Zonder Grenzen en Ex-Change, zijn speciaal opgericht om de specifieke expertise die de leden bezitten, vrijwillig aan te wenden voor het Zuiden. Vaak doet men dit voor organisaties of individuen die in dezelfde sector werken of hetzelfde beroep uitoefenen.

2.9 VORMING EN OPLEIDING

De vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking uit zich tevens in het opstarten van opleidingen en vormingsprogramma's voor mensen uit het Zuiden. Dit zien we zowel bij particuliere (in de vorm van taallessen of beroepsopleidingen) als institutionele vierde pijlerinitiatieven. Als voorbeeld nemen we de vakbonden. De vakbonden hebben in het begin van de jaren 1990 vormingsprogramma's voor vakbondskaders opgezet, die gefinancierd werden door ABOS en later DGOS. Het ACV richtte hiervoor het Instituut voor Internationale Arbeidsvorming (IIAV) op en het ABVV het Internationaal Syndicaal Vormingsinstituut (ISVI). Beide organisaties richten zich zowel op sensibilisatie van de vakbondsmilitanten in België over Noord-Zuidonderwerpen, als op de vormingsactiviteiten in het Zuiden van kaders van partnerorganisaties. Vorming over sociale dialoog, vakbondsorganisatie en andere syndicale materies gebeuren zowel in het de partnerlanden zelf als in België.

3. SECTOR WAAROP MEN ZICH RICHT

Vierde pijlerorganisaties met een Zuidwerking zijn voornamelijk actief in sociale domeinen, zoals het onderwijs en de gezondheid. Tabel 5.2. toont dat de twee steekproeven in dit verband een gelijkaardige rangschikking geven.

Tabel 5.2 Aandeel van vierde pijlerinitiatieven actief in diverse sectoren

Sector	% website (2009)	% HIVA-studie (2007)
Onderwijs	64	75
Gezondheidszorg	57	67
Infrastructuur	38	41
Watervoorziening	20	31
Landbouw/veeteelt/visserij	18	30
Economie	18	25
Noodhulp	17	25
Vrouwenrechten	13	22
Mensenrechten, vakbondsrechten	8	18
Straatkinderen, wezen, ... ¹²	NVT	48
Mensen met een handicap	NVT	34
Andere	12	20
Totaal	265	434

Bron: Zie www.4depijler.be (februari 2009) en Develtere & Stessens 2007.

¹² 'straatkinderen, wezen, ...' en 'mensen met een handicap' zijn geen voorgestelde keuzemogelijkheden op de website. In de HIVA-studie uit 2007 konden respondenten dit wel aankruisen.

4. DOELGROEP

Volgens de website van het VAIS focust meer dan de helft van de vierde pijlerorganisaties zich op kinderen en jongeren, en één vijfde op vrouwen en meisjes. Ouderen en minderheden trekken heel wat minder de aandacht van de initiatieven. Daarnaast concentreren verschillende organisaties zich op instellingen, zoals ziekenhuizen en scholen (bij de 16% anderen in tabel 5.3). Aangezien er maar weinig institutionele vierde pijlerorganisaties zich tot nog toe hebben gemeld op de website kunnen we aannemen dat er in de realiteit heel wat meer organisaties zich tot dit soort actoren wenden.

Tabel 5.3 De doelgroep van vierde pijlerorganisaties op de website www.4depijler.be

Doelgroep	%
Kinderen en jongeren	53
Vrouwen en meisjes	20
Rurale bevolking	17
Zieken en gehandicapten	15
Armen en behoeftigen	7
Ouderen	3
Minderheden	3
Anderen	16
Totaal	132

Bron: Zie www.4depijler.be (februari 2009)

5. TYPOLOGIE VAN DE VIERDE PIJLER

Tot slot geeft tabel 5.4 een overzicht van een typologie van de vierde pijler op basis van de breuklijnen en factoren in dit en de vorige hoofdstukken.

Tabel 5.4 Typologie van de vierde pijler naar initiatiefnemer en activiteiten

		Initiatiefnemer	Activiteiten in Noordwerking	Activiteiten in Zuidwerking
Institutionele vierde pijler	OS nevenactiviteit of bijkomend doel	Ministeries en overheidsdiensten en andere bestuursniveaus	Financiering	Financiering Capaciteitsversterking
		Sociale bewegingen (vakbonden, ziekenfondsen, boerenorganisaties,...)	Politieke lobby Sensibilisatie Inzameling middelen	Financiering Vorming en opleiding Capaciteitsversterking Inzet van expertise
		Jeugdbeweging	Sensibilisatie Inzameling middelen	Financiering Technische hulp Inleefreizen
		Sociale instellingen (scholen, ziekenhuizen,...)	Sensibilisatie Inzameling middelen	Financiering Technische hulp Inzet van expertise
		Culturele instellingen (theaters, muziektempels,...)	Cultuurpromotie	Financiering Inzet van expertise Cultuurpromotie Capaciteitsversterking
		Religieuze instellingen	Inzameling middelen	Financiering Technische hulp
		Bedrijven	Financiering Eerlijke handel	Financiering Eerlijke handel
	OS bijkomend of hoofddoel	Coöperatieven	Financiering Eerlijke handel	Financiering Eerlijke handel
		Stichtingen	Financiering	Financiering
		Solidaire financiers	Financiering	Financiering
		Initiatiefnemer	Activiteiten in Noordwerking	Activiteiten in Zuidwerking
Particuliere vierde pijler	OS hoofddoel	migrantenverenigingen, professionelen, vriendengroepen, verenigingen,...	Politieke lobby Sensibilisatie Cultuurpromotie Inzameling middelen Eerlijke handel	Financiering Technische hulp Vorming Begeleiden van vrijwilligers, stages, inleefreizen Capaciteitsversterking
	OS bijkomend doel of nevenactiviteit	sportclubs, amateurtoneelgezelschappen, initiatieven binnen institutionele structuur zonder medeweten, erkenning of steun van die structuur	Politieke lobby Sensibilisatie Cultuurpromotie Inzameling middelen Eerlijke handel	Financiering Technische hulp Vorming Begeleiden van vrijwilligers, stages, inleefreizen Capaciteitsversterking

1. AANTAL VIERDE PIJLERINITIATIEVEN

In het vorige onderzoek uit 2007 kwamen de onderzoekers op basis van extrapolatie van gegevens uit een bevraging bij gemeentelijke besturen tot een schatting van 1113 vierde pijlerinitiatieven, met de bedenking dat dit wellicht een onderschatting was. In deze studie hebben we deze oefening overgedaan.

1.1 KANTTEKENINGEN BIJ DE BEREKENING

Voor de berekening van het aantal vierde pijlerinitiatieven in Vlaanderen op basis van de gegevens die we hebben verzameld, dienen we een aantal belangrijke kanttekeningen te plaatsen.

Ten eerste, hebben van de 116 gemeenten die de vragenlijst hebben ingevuld, slechts 66 ten minste één vierde pijler initiatief opgegeven. 50 besturen hadden geen weet van vierde pijlerinitiatieven in hun gemeente. Dit wil geenszins zeggen dat deze er niet zouden zijn. Het wijst eerder op een gebrek aan zicht op (of interesse voor?) dit soort initiatieven. Zelfs de meeste besturen die wel een lijst opstuurden, vermeldden dat deze niet exhaustief was.

Ten tweede zijn er uiteenlopende meningen bij de invullers van de vragenlijsten over wat de term “vierde pijler” inhoudt – zelfs wanneer er een definitie wordt meegegeven. Institutionele vierde pijlerinitiatieven worden bijna niet vernoemd. Zo zijn er geen of weinig verwijzingen naar solidaire financiers, stichtingen, culturele en sociale instellingen. Het merendeel van de referenties bestaat uit vierde pijlerinitiatieven die we in het vorige hoofdstuk particuliere vierde pijlerorganisaties met hoofddoelstelling ontwikkelingssamenwerking hebben genoemd. Ongeveer 10% van de geïdentificeerde vierde pijlerinitiatieven heeft betrekking op missionarissen of missiegroepen. Maar ook hier zien we dat niet alle gemeenten dit tot de vierde pijler rekenden.

Ten derde beperkten de meeste gemeenten hun lijsten tot de initiatieven die op dat ogenblik lid waren van de GROS of/ en die subsidies kregen van de gemeente.

Een alternatieve lezing van de gegevens zou kunnen zijn, dat deze eerder een indicatie zijn van de mate waarin gemeentelijke besturen op de hoogte zijn van de vierde pijlerdynamiek binnen hun gemeente, dan van de reële aanwezigheid van dit soort van initiatieven. Het gevoerde gemeentelijke beleid ten aanzien van de vierde pijler vormt het onderwerp van hoofdstuk 8.

1.2 CIJFERS UIT DE GEMEENTELIJKE BEVRAGING

We ontvingen 544 referenties van 116 gemeenten. Een soortgelijke eenvoudige extrapolatie als in het onderzoek uit 2007 levert ons een totaal van 1 444 vierde pijlerinitiatieven op ($= 44/116 \cdot 308$). Indien we er vanuit gaan dat 50 respondenten over geen gegevens beschikken en we enkel de 66 gemeenten die referenties hebben opgestuurd in rekening brengen, krijgen we een totaal van 2 539 initiatieven ($= 544/66 \cdot 308$).

Deze werkwijze gaat echter voorbij aan de invloed van de bevolkingsaantallen van de gemeenten. Als we deze mee verwerken in de berekening levert dit op basis van de 116 surveygemeenten een totaal van 1 028 initiatieven op en op basis van de 66 gemeenten: 1 379 initiatieven. Dit nemen we als ondergrens.

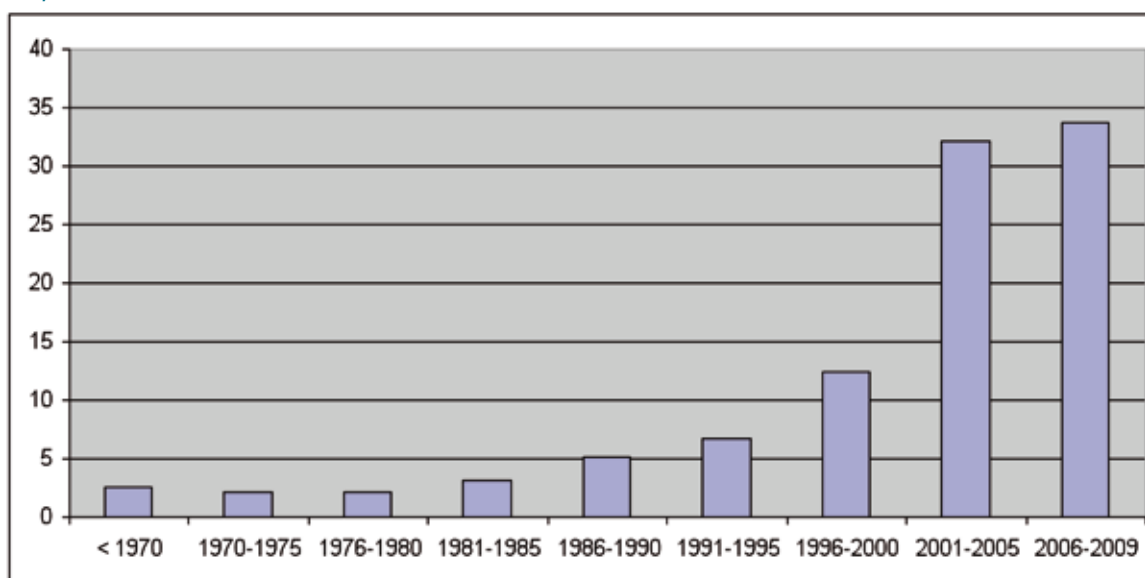
We hebben vervolgens de oefening gedaan door per gemeente het aantal geïdentificeerde initiatieven te extrapoleren naar geheel Vlaanderen, rekening houdend met het bevolkingsaantal van die gemeente. Voor 12 gemeenten leverde dit een extrapolatie op van meer dan 3 000 initiatieven, met uitschieters tot 4 800 initiatieven voor 2 gemeenten met om en bij de 27 000 inwoners en tot 6 400 voor twee gemeenten van 8 000 inwoners. Deze gemeenten hadden dan ook een ruime invulling van het begrip vierde pijler, het is te zeggen zowel particuliere initiatieven, missiegroepen, scholen en bedrijven. Als bovengrens schuiven we bijgevolg 6 400 naar voor.

2. ONTSTAANSJAAR

De HIVA-studie uit 2007 toonde dat de meeste vierde pijlerinitiatieven van zeer recente datum waren. Voor deze studie hebben we gekeken naar de 193 vierde pijlerorganisaties (van de 199 die zich voor maart 2009 hadden aangemeld op de website www.4depijler.be), die hun jaar van oprichting hadden opgegeven. Figuur 6.1 bevestigt de trend uit de vorige HIVA-studie.

Figuur 6.1 Ontstaansjaar van de vierde pijlerorganisaties zie: www.4depijler.be (in % op een totaal van 193 organisaties)

Bron: Zie www.4depijler.be

We merken op dat het meest recente vierde pijlerinitiatief in de bevraging in de vorige HIVA-studie in 2005 werd opgericht. De figuur toont dat 34% (wat overeenstemt met 65 organisaties) van de initiatieven op de website dateert van na dit jaar.

Betekenen deze cijfers dat er een groei is in het aantal vierde pijlerinitiatieven? De gegevens die we tot onze beschikking hebben laten zulke verregaande conclusie niet toe. Om dit met zekerheid vast te stellen dienen we immers cijfers te hebben over voorgaande decennia (wat niet het geval is). Dit zou ons bovendien toelaten een zicht te hebben op de levensduur van vierde pijlerorganisaties. Heel wat missiegroepen en landencomités, populair in de jaren 1970 en 1980, hebben immers de boeken gesloten. De belangrijkste aanwijzing die we hebben voor de hypothese dat er een groei is aan vierde pijlerorganisaties komt uit gesprekken met mensen uit het veld (bijvoorbeeld de NGO Volens en Patrick Develtere, die in de jaren 1980 en 1990 verschillende functies bekleedde bij de Internationale Arbeidsorganisatie en de NGO Wereldsolidariteit en de media.

1. INLEIDING

In de vorige HIVA-studie uit 2007 werd gemeld dat er bij de actoren uit de klassieke drie pijlers nog veel weerstand was tegenover de vierde pijlerdynamiek. Ten dele schreven de onderzoekers deze oppositie toe aan het gebrek aan kennis over de aard van deze 'nieuwe' vorm van ontwikkelingssamenwerking: onbekend betekent immers onbemind.

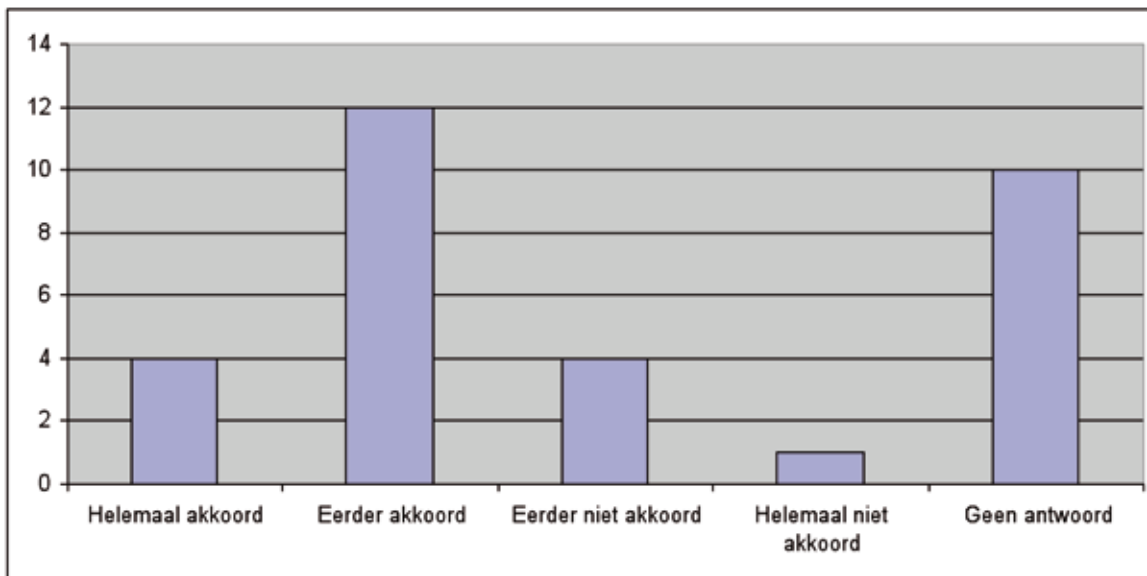
De laatste drie jaar is de houding ten opzichte van vierde pijlerorganisaties echter in positieve zin geëvolueerd, zowel bij verschillende overheidsinstanties als bij de NGO's. Niettemin blijft de discussie bestaan over de versnippering en fragmentatie van ontwikkelingssamenwerking (zie hoofdstuk 9). De Vlaamse overheid heeft een beleid ontwikkeld ter ondersteuning en promotie van vierde pijlerinitiatieven. Dit wordt uitgevoerd door het VAIS en heeft in de vorm van het steunpunt www.4depijler.be een gezicht gekregen. Ook bij gemeenten en provincies beweegt er heel wat. Dit zullen we nader bekijken in het volgende hoofdstuk. Hier zullen we ons richten op de derde pijler, de NGO's.

We baseren ons hiervoor op een bevraging in opdracht van EADI bij 31 NGO's die in Vlaanderen actief zijn (zie hoofdstuk 1)

2. HOUDING TEN OPZICHTE VAN SAMENWERKING MET DE VIERDE PIJLER

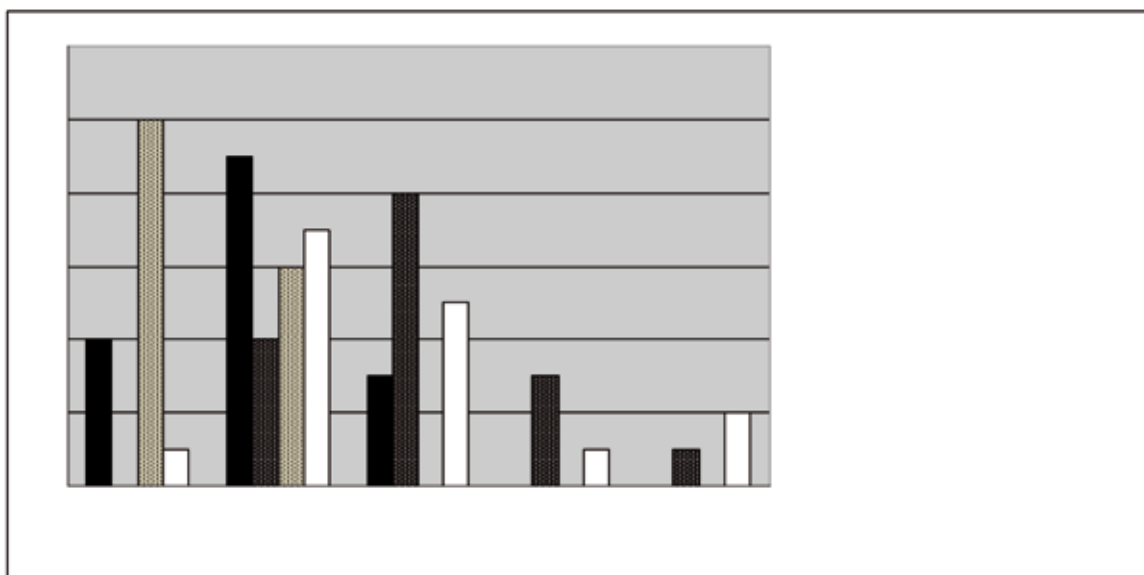
Op de stelling dat Belgische NGO's meer zouden moeten samenwerken met vierde pijlerorganisaties verklaarden 16 NGO's zich akkoord, terwijl er zes NGO's dit geen goed idee vonden (zie figuur 7.1).

Figuur 7.1 Stelling: NGO's zouden eerder meer moeten samenwerken met vierde pijlerinitiatieven

Er bestaat vooral een draagvlak voor informatievoorziening en het aanbieden van capaciteitsopbouwprogramma's (bijvoorbeeld vorming) en in minder mate voor het gezamenlijk voeren van campagnes. Financiële ondersteuning van vierde pijlerinitiatieven vinden de meeste NGO's daarentegen geen goed idee (zie figuur 7.2).

Figuur 7.2 Houding ten opzichte van de aard van de samenwerking met vierde pijlerinitiatieven (van de 16 NGO's die vinden dat er meer zou moeten worden samengewerkt)

Voor sommige NGO's uit de bevraging is het water dan ook nog te diep om structureel samen te werken met de vierde pijler. NGO's zijn evenwel eerder te vinden voor meer uitwisseling van ervaringen en dialoog tussen de verschillende actoren in ontwikkelingssamenwerking. Men wil elkaar eerst 'leren kennen', weten wat de interesse en activiteiten zijn, om vervolgens op projectbasis samen te werken. Een kruisbestuiving is dus zeker mogelijk, maar net als bij een samenwerking met partners in het Zuiden is een wederzijdse erkenning van elkaars sterktes van fundamenteel belang.

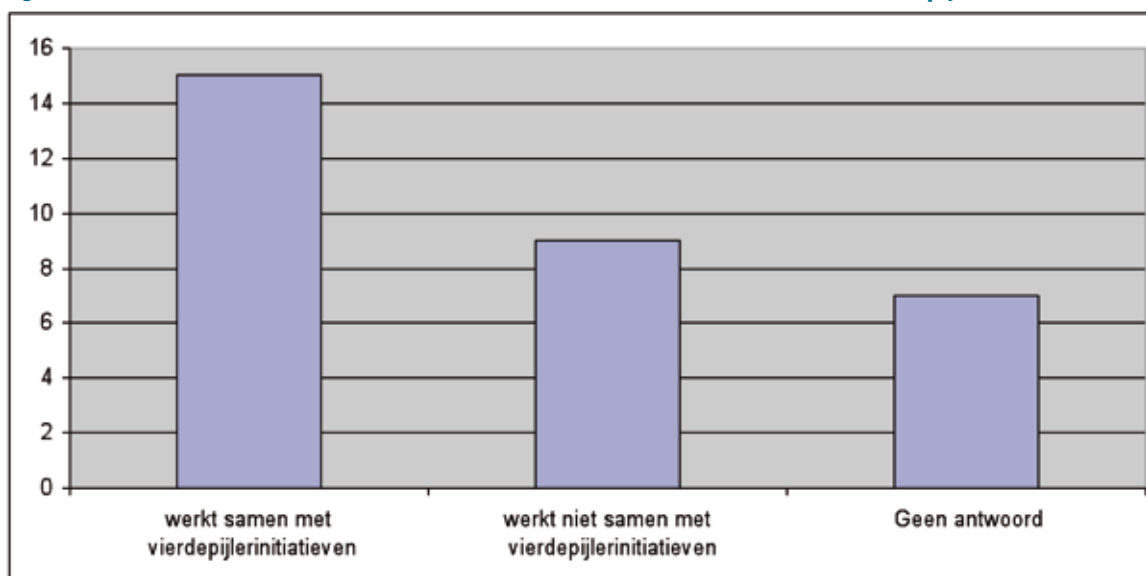
Bovendien heerst bij een enkele NGO de bezorgdheid om vierde pijlerinitiatieven te dwingen in het keurslijf van de NGO-werking. Op die manier zou de specificiteit en de dynamiek van de vierde pijler verloren gaan. De NGO's die deze mening zijn toegedaan willen eerst manieren vinden om tot een doeltreffende en door wederzijdse partijen erkende samenwerking tot komen.

Samenwerking verwijst voor andere NGO's in eerste instantie naar wat men er zelf bij kan winnen. Zo argumenteert een NGO dat de plaatselijke netwerken van vierde pijlerinitiatieven goed van pas kunnen komen voor grotere NGO's om hun doelgroepen te bereiken.

3. EFFECTIEVE SAMENWERKING MET VIERDE PIJLERINITIATIEVEN

Uit de bevraging bleek dat 15 NGO's van de 31 samenwerken met vierde pijlerinitiatieven (zie figuur 7.3).

Figuur 7.3 Aantal NGO's actief in Vlaanderen die wel of niet samenwerken met vierde pijlerinitiatieven

HOOFDSTUK 7: HOUDING VAN DE DERDE PIJLER

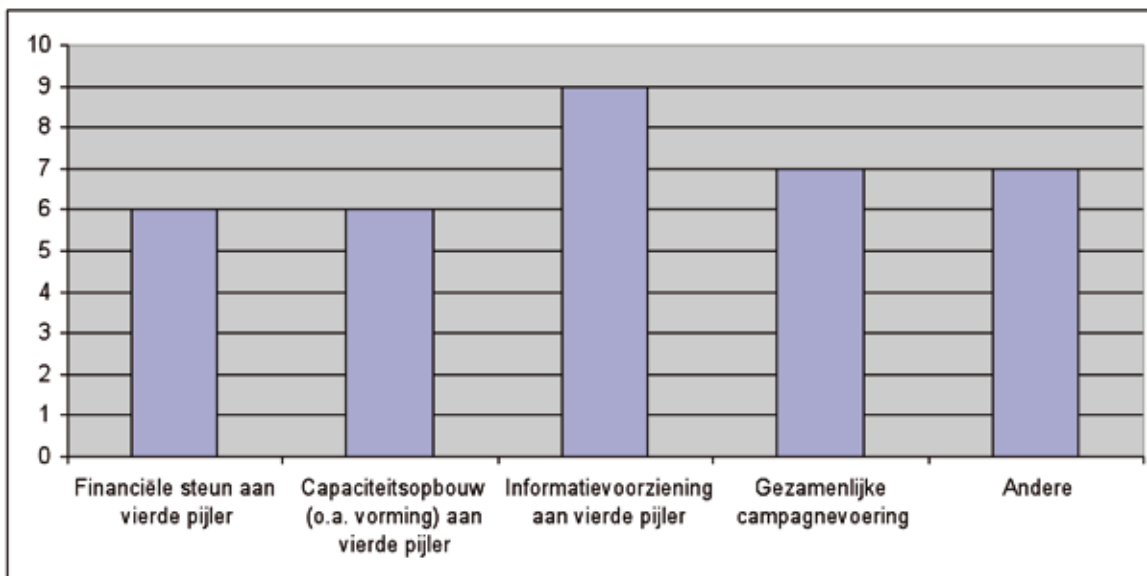
Het soort initiatieven waarmee men samenwerkt blinkt uit in diversiteit, zoals tabel 7.1 toont. Opvallend is dat afgezien van particuliere initiatieven, geen enkele actor door meer dan twee NGO's wordt opgesomd.

Tabel 7.1 Type initiatieven waarmee NGO's samenwerken (bij de 15 NGO's die samenwerken)

Particuliere initiatieven en solidariteitsgroepen	Ziekenhuizen en Psychiatrische instellingen
Individuen	Mutualiteiten
Migrantenorganisaties	Vakbonden
Stichtingen	Gemeenten en GROSSen
Rotary Club	Culturele instellingen
Bedrijven	

Uit figuur 7.4 leren we dat de samenwerking voornamelijk een éénrichtingsverkeer is, d.w.z. ondersteuning van de NGO aan het vierde pijlerinitiatief. Er waren maar twee organisaties die expliciet meldden dat zij partnerschappen aangingen met vierde pijlerinitiatieven en actief kennis en expertise uitwisselden.

Figuur 7.4 Vormen van samenwerking met vierde pijlerinitiatieven (bij de 15 NGO's die samenwerken). Nota: andere verwijst voornamelijk naar raad en adviesverlening.

1. INLEIDING

In de vorige studie werden gemeenten, steden en provincies ingedeeld bij de vierde pijler. Hierop kwam kritiek van schepenen en ambtenaren ontwikkelingssamenwerking, alsook vanuit de provincies. Zij zagen zich eerder als deel van de eerste pijler. Inderdaad, wanneer we de evolutie van het gemeentelijk¹³ en provinciaal ontwikkelingsbeleid in Vlaanderen bekijken, stellen we vast dat ze zich hebben ontwikkeld of bezig zijn te ontwikkelen tot lokale ontwikkelingsagentschappen, met hun eigen personeel, dienst en middelen, vaak met een counterpart in het Zuiden. Als 'nieuwe spelers' in ontwikkelingssamenwerking krijgen ze als dusdanig erkenning van hogere overheden. We kunnen bijgevolg spreken van lokale bilaterale gouvernementele samenwerking. In dit hoofdstuk schetsen we in het kort deze evolutie en gaan we in op de aandacht die de lokale besturen geven aan vierde pijlerinitiatieven en de ondersteuning ervan.

1.1 VOORGESCHIEDENIS VAN EEN GEMEENTELIJK ONTWIKKELINGSBELEID

Ontwikkelingssamenwerking als beleidsdomein is lange tijd een exclusieve bevoegdheid van het federale bestuursniveau geweest. Met de vijfde staatshervorming kregen gemeenschappen en gewesten de mogelijkheid om zich op dit domein te begeven. In Vlaanderen resulteerde dit onder meer in de oprichting van het VAIS. Dit betekent echter niet dat andere bestuursniveaus geen interesse toonden in internationale samenwerking. Provincies en gemeenten nemen immers al sinds enkele decennia initiatieven op dit vlak. Tot in de jaren 1990 beperkte dit zich echter tot het ondersteunen van een lokale missiewerking of de jaarlijkse 11.11.11 campagne, en het verbreederen met een gemeente in het Zuiden. Het hield vaak niet meer in dan wat sporadische contacten, bezoeken van lokale politici en het financieren van een initiatief om geld in te zamelen voor de zusterstad.

Onder impuls van internationale tendensen, enkele Vlaamse gemeenten, de VVSG, NGO's en de Vlaamse overheid, kwam gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking in een stroomversnelling. De Milieu- en Ontwikkelingsconferentie van de V.N. in Rio De Janeiro in 1992 benadrukte het belang van lokale strategieën en samenwerkingsverbanden in het streven naar duurzame ontwikkeling, terwijl internationale agentschappen gedecentraliseerd beleid promootten. Dit resulteerde in programma's zoals Lokale Agenda 21 en de European Sustainable Cities and Towns Campaign (Develtere 2005).

Op Vlaams en Belgisch niveau hadden enkele gedreven ambtenaren en schepenen of burgemeesters in de loop der jaren met vallen en opstaan een meer omvattend programma ontwikkeld. De NGO's hadden ingezien dat er binnen de gemeenten een groot draagvlak was voor hun campagnes en dat gemeentelijke besturen hier een rol in konden vervullen. Ze lagen mee aan de bakermat van de oprichting van Gemeentelijke en Stedelijke Raden voor Ontwikkelingssamenwerking (GROS en STROS) in Vlaanderen, die een platform bieden voor interactie tussen het middenveld (zowel NGO's als andere lokale initiatieven en geëngageerde burgers) en de gemeentelijke overheid, en advies kunnen uitbrengen over het gemeentelijk beleid. Terwijl er een eensgezindheid ontstond tussen bovengenoemde actoren over de potentiële meerwaarde van lokale besturen op het vlak van ontwikkelingseducatie en sensibilisatie, was er (en is er tot op zekere hoogte nog steeds) discussie over het actief optreden in het Zuiden via de zusterbanden. Bovendien werd - vooral vanuit NGO-hoek - de expertise van gemeenten en het risico tot fragmentatie van het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid in vraag gesteld. Vanuit onder meer de gemeenten, vooral zij die zich niet inlaten met Noord-Zuidthema's, kwam dan weer de bezorgdheid over de veelheid aan taken die zij reeds op zich namen. Een gemeentelijk beleid inzake ontwikkelingssamenwerking zou immers zeer moeilijk worden zonder bijkomende middelen.

Na een enquête bij de Belgische gemeenten en een bijbehorende studiedag, die resulteerde in de publicatie *Global Villages. Gemeenten Partners in ontwikkelingssamenwerking* in 2000, waarin de hoger staande argumenten naar voor werden geschoven, startte de federale overheid (DGOS) met een federaal programma die Belgische gemeenten de mogelijkheid gaf (en nog steeds geeft) middelen te krijgen voor bestuurlijke samenwerking met gemeenten in het Zuiden. Voor de periode 2008-2012 (tot 2008 stond het programma nog in haar pilootfase) hebben 8 Vlaamse gemeenten zich ingeschreven in het programma.¹⁴

1.2 HET VLAAMSE CONVENANTENBELEID

Ook Vlaanderen investeerde in gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking met de uitwerking van de convenant ontwikkelingssamenwerking. Dit is een soort contract dat een Vlaamse of Brusselse gemeente of stad afsluit met de Vlaamse overheid. Met dit contract verbindt de gemeente of stad zich ertoe - in ruil voor financiële middelen - om een ontwikkelingsbeleid uit te bouwen met aandacht voor een brede sensibilisatie binnen de gemeente alsook de expertise en capaciteit inzake het Noord-Zuidthema van het lokale bestuur te vergroten. In tegenstelling tot het federale programma legt het Vlaamse convenantbeleid het zwaartepunt bij de Noordwerking. De convenant laat evenwel de mogelijkheid om tevens een partnerschap aan te gaan met een gemeente in het Zuiden. Focus van deze stedenband dient bestuurskrachtversterking, verbetering van de openbare dienstverlening en versterking van de lokale democratie te zijn. In totaal hebben

¹³ We herinneren de lezer er aan dat we in dit rapport "gemeenten" (en "gemeentelijk") gebruiken om zowel "gemeenten" en "gemeentelijke besturen" als "steden" en "stedelijke besturen" aan te duiden.

¹⁴ Brasschaat, Edegem, Evergem, Gent, Hasselt, Maasmechelen, Mol, Sint-Niklaas en Sint-Truiden.

39 gemeenten al één of twee convenanten afgesloten, waarvan de overgrote meerderheid mét stedenband¹⁵ (De Bruyn et al. 2008). De convenanten en samenwerkingsakkoorden vormen voor heel wat gemeenten een belangrijke politieke, financiële en beleidsinstrumenten om een ontwikkelingsbeleid te ontplooiën. In de andere gemeenten maakt ontwikkelingssamenwerking als thema eveneens opgang. Uit tabel 8.1 maken we op dat bijna de helft van de Vlaamse gemeenten in 2006 een vol- of deeltijdse Noord-Zuidambtenaar tewerkstelde, iets meer dan de helft over een GROS beschikte, en meer dan 8 op 10 gemeenten een budget en schepen ontwikkelingssamenwerking hadden. Natuurlijk zegt dit niets over de kwaliteit van het beleid, maar het geeft wel een indicatie van de interesse in het onderwerp.

De VVSG beschikt daarenboven over een vijfköppig team dat ondersteuning biedt aan gemeenten met betrekking tot het internationaal luik van het gemeentelijk beleid en de belangen van de gemeenten behartigt.

Tabel 8.1 Gegevens over ontwikkelingssamenwerkingsbeleid – en capaciteit in de Vlaamse gemeenten in 2006

Onderwerp	Aantal gemeenten dat hierover beschikt
Erkende adviesraad ontwikkelingssamenwerking	168
Schepen voor ontwikkelingssamenwerking	267
Gemeentelijke/stedelijke ambtenaar ontwikkelingssamenwerking (waarvan 25 minstens 1 voltijdse equivalent, 120 deeltijdse, 2 geen antwoord)	147
Budget ontwikkelingssamenwerking	257

Bron: VVSG, geciteerd in De Bruyn et al. 2008, p. 19

1.3 HET PROVINCIAAL ONTWIKKELINGSBELEID

De provinciebesturen richten zich sinds enkele tientallen jaren ook op ontwikkelingssamenwerking. Dit vertaalt zich in het feit dat zij een steeds groter aandeel van hun budget opzij zetten voor dit onderwerp (tot 0,7%). Een eerste speerpunt van het provinciaal beleid omvat mondiale vorming en sensibilisatie. In samenwerking met de federale campagne Kleur Beken hebben verscheidene provincies Provinciale of Regionale Educatieve Centra opgericht die lesmateriaal aanbieden aan onderwijsinstellingen en andere organisaties ter ondersteuning van educatieve initiatieven. Een tweede speerpunt is het bevorderen van de dialoog en samenwerking tussen verschillende actoren (gemeenten, NGO's, vierde pijlerinitiatieven) die met ontwikkelingssamenwerking bezig zijn. Ten slotte hebben enkele Vlaamse provincies een actieve Zuidwerking, die voorsnog bestaat uit het steunen van projecten van andere actoren in het Zuiden.

In tegenstelling tot gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking, staat de rol die provincies dienen te spelen in het Noord-Zuidwerking ter discussie bij de Vlaamse overheid. In het kerntakendebat ijveren provincies, vertegenwoordigd door de VVP, voor een erkenning als actor in ontwikkelingssamenwerking, terwijl dit voorsnog niet als dusdanig is ingeschreven in het Vlaamse ontwikkelingsbeleid (meer bepaald in het ontwerp Kaderdecreet Ontwikkelingssamenwerking).

2. DE ENQUÊTE

De gegevens voor dit deel zijn in hoofdzaak gebaseerd op een internetenquête bij 308 gemeentebesturen en vijf provincies (zie hoofdstuk 1). Ter informatie voegen we hieraan toe dat van de 116 gemeenten die hebben geantwoord, 24 al eens convenant ontwikkelingssamenwerking hadden aangegaan – of nog steeds hebben.

3. PROVINCIAAL VIERDE PIJLERBELEID

De laatste jaren hebben de meeste provincies zich geëngageerd voor de ondersteuning van vierde pijlerinitiatieven. Uitzondering op de regel is voorsnog Vlaams Brabant, dat weliswaar in de toekomst een beleid rond de vierde pijler wil opbouwen en op dit ogenblik mogelijke pistes onderzoekt en de bestaande vierde pijlerinitiatieven in kaart brengt. Het vierde pijlerbeleid van de andere provincies is vrij uitgebreid en het is duidelijk dat provincies een belangrijke coördinerende en ondersteunende functie voor zichzelf zien op dit domein. Vierde pijlerorganisaties weten alsmear meer hun weg te vinden naar de provinciale besturen en vice versa.

Het provinciale beleid gericht op de vierde pijler kent grosso modo 4 aspecten.

¹⁵ Dat wil zeggen voor 2005-2007 en 2008-2010: Bierbeek, Brasschaat, Brussel, Dilbeek, Edegem, Evergem, Gent, Herent, Ieper, Koksijde, Kortrijk, Leuven, Lommel, Mechelen en Oostende. Enkel 2005-2007: Merelbeke en Middelkerke. Enkel 2008-2010: Aalst en Bornem. 2006-2008: Essen, Etterbeek, Geel, Genk, Harelbeke, Hasselt, Hoogstraten, Kortenberg, Maaseik, Maasmechelen, Mol, Olen, Roeselare, Sint-Niklaas, Sint-Truiden, Turnhout, Waregem, Westerlo, Zemst, Zoersel.

Ten eerste vervullen provincies een startpunt voor informatie en advies over het Noord-Zuidbeleid van de gemeenten binnen de respectievelijke provincies. Informatiekanalen bestaan uit ophijsting van het gemeentelijk Noord-Zuidbeleid op de websites, over documenten over bestaande gemeentelijke beleidsinstrumenten, tot aanspreekpunten (via mail en telefoon) binnen de Noord-Zuid-dienst van de provincie.

Ten tweede trachten provincies op te treden als ontmoetingsplaats van vierde pijlerorganisaties, gemeenten en andere actoren, en als dusdanig een brugfunctie te vervullen. Limburg beschikt bijvoorbeeld over het Limburgs Platform Ontwikkelingssamenwerking, waarin zowel ontwikkelingsNGO's, GROSsen als vierde pijlerorganisaties zetelen, en dat als een adviesraad rond provinciaal ontwikkelingsbeleid functioneert. In november 2008 organiseerde de provincie Limburg daarboven een infodag voor vierde pijlerinitiatieven uit de provincie.

Ten derde bieden verschillende provincies vormingen aan rond ontwikkelingssamenwerking. Het vormingsaanbod van de meeste provincies is vrij uitgebreid. West-Vlaanderen biedt bijvoorbeeld een aantal modules aan over het ABC van de ontwikkelingssamenwerking.

Ten vierde financieren provincies projecten van vierde pijlerorganisaties. De budgetten die provincies vrijwaren voor dit doel zijn aanzienlijk. We hebben hen gevraagd wat het jaarlijkse budget is dat provincies opzij zetten voor de subsidiëring van vierde pijlerinitiatieven. Tabel 8.2 geeft de resultaten weer. We dienen wel op te merken dat uit een analyse van de initiatieven die worden gesteund, blijkt dat dit niet enkel vierde pijlerorganisaties zijn. In de totalen zitten tevens subsidies aan enkele projecten van NGO's.

Tabel 8.2 Budget voorbehouden aan subsidiëring van vierde pijler –en andere initiatieven 2006-2008 (in euro)

Provincie	2006	2007	2008
Antwerpen	221 500	202 500	177 000
Limburg	372 232	380 400	386 998
Oost-Vlaanderen	112 247	97 000	110 000
Vlaams-Brabant	0	0	0
West-Vlaanderen	991 373	1 008 664	1 043 810

Bron: HIVA websurvey 2009

Jaarlijks steunen de vier provincies samen om en bij de 250 organisaties. Bedragen liggen tussen de 800 en de 12 500 euro. Maar meestal kan een goedgekeurd project toch op enkele duizenden euro's rekenen.

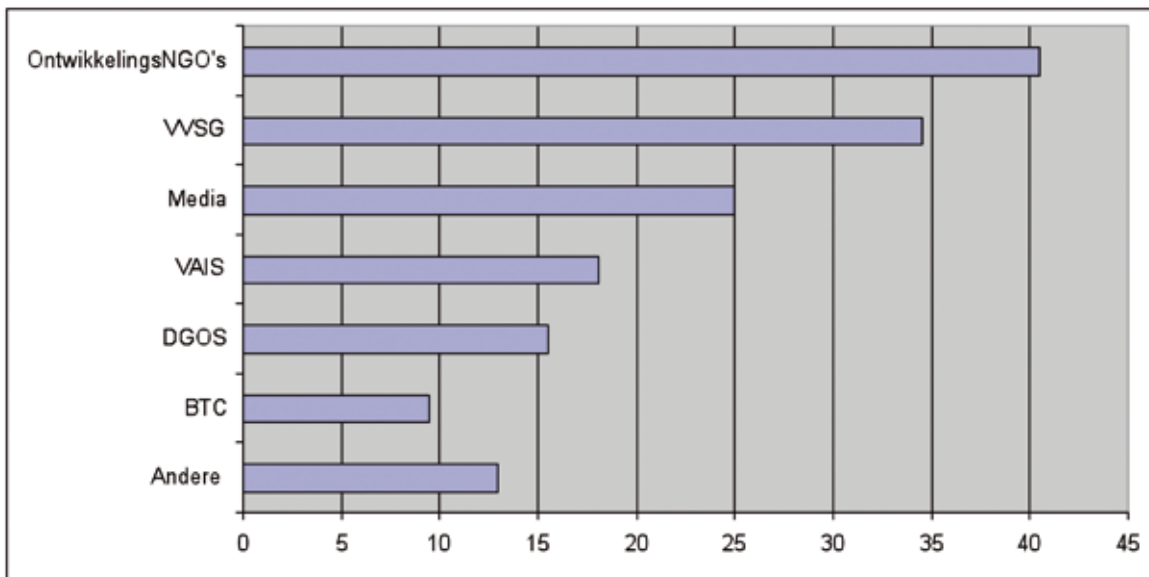
De procedure om in aanmerking te komen voor een subsidie is vrij gelijklopend aan die van gemeenten met het meest ontwikkelde beleid. Eigenlijk is dit niet verwonderlijk, omdat een aantal gemeenten inspiratie voor hun eigen reglement hebben gehaald uit de voorbeelden van de provincies. In punt 7 van dit hoofdstuk gaan we dieper in op de inhoud van het reglement. De administratie of een raad van deskundigen (die al dan niet werknemers van de provincie zijn) beoordeelt de ingediende projecten en geeft advies aan de deputatie die de uiteindelijke beslissing neemt.

4. KENNIS VAN EN INFORMATIE OVER DE VIERDE PIJLER BIJ GEMEENTEN EN STEDEN

De "vierde pijler" begint langzaam maar zeker een bekend begrip te worden in gemeenten, vooral dan bij de ambtenaren of schepenen die verantwoordelijk zijn voor internationale samenwerking. In minstens één op drie gemeentelijke besturen heeft al eens iemand van de term gehoord (of 85% van de gemeenten die deelnamen aan de survey), maar 15% van deze groep zegt de betekenis van de term niet te kennen. Uit de antwoorden van de andere respondenten blijkt tevens dat er verschillende interpretaties voor de term bestaan. Zo beperken sommige gemeenten de vierde pijler tot particuliere initiatieven, terwijl andere er NGO's bijrekenen. Bovendien uiten een aantal ambtenaren en schepenen kritiek over het 'containergehalte' van de term. Vaak gebruiken gemeenten dan ook hun eigen definitie. Gent verkiest bijvoorbeeld de term "Gentenaars zonder Grenzen" en Lebbeke hanteert "burgerinitiatieven". Het Mechelse bestuur gebruikt dan weer de term niet, omdat deze niet bekend is bij vierde pijlerinitiatiefnemers zelf en ze zich dan ook niet aangesproken voelen indien de gemeente de term zou gebruiken.

De helft van de gemeenten (51%) in de survey ontvangt al eens informatie over de vierde pijler. Zoals figuur 8.1 aantoont, weten vooral NGO's en de VVSG gemeenten te bereiken. Daarnaast ontvangen sommige gemeenten informatie van de provincies en van vierde pijlerinitiatieven zelf.

Figuur 8.1 Informatieverstrekkers over de vierde pijler aan gemeenten, volgens de gemeenten zelf (in % van het totaal aantal respondenten, dat wil zeggen 116).

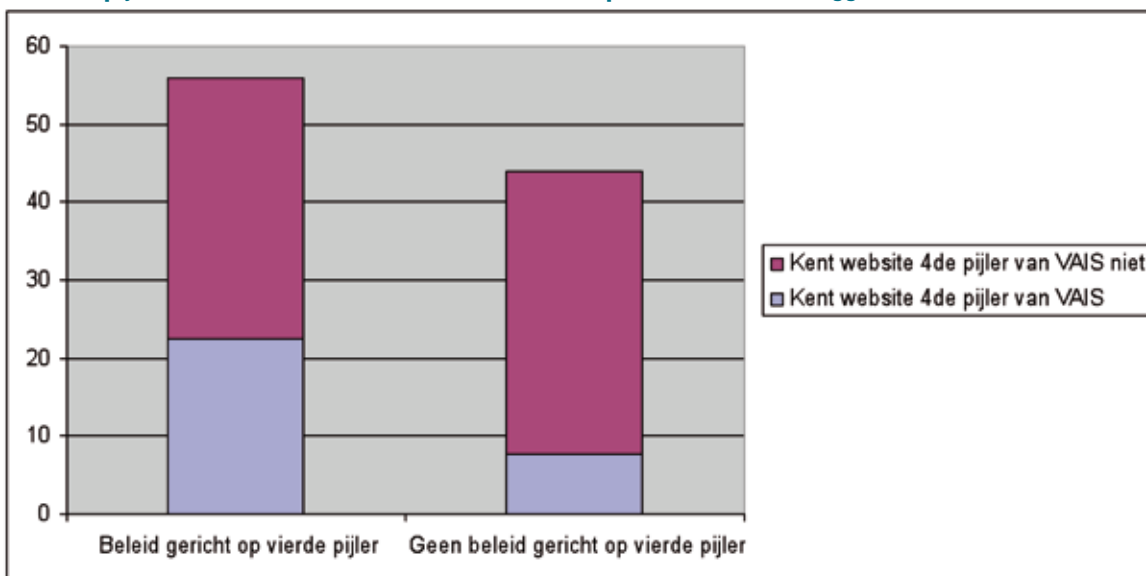

Bron: Websurvey HIVA 2009

5. AANWEZIGHEID GEMEENTELIJKE BELEID GERICHT OP DE VIERDE PIJLER

65 gemeenten (56% van de gemeenten in de survey) zeggen over een beleid gericht op vierde pijlerinitiatieven te beschikken. Enkel een minderheid van deze gemeenten (dit wil zeggen: 26) de 4de pijlerwebsite kende vooraleer deel te nemen aan de survey (zie figuur 8.2)¹⁶. Van de 51 gemeenten die geen beleid hebben, kennen er 9 gemeenten de website. 11 gemeenten zeggen geen beleid te hebben, maar geven wel subsidies aan lokale initiatieven (zie verder).

Figuur 8.2 Gemeenten die al dan niet een beleid hebben gericht op de vierde pijler en die al of niet de website www.4depijler.be kennen (in % van het totaal aantal respondenten, dit wil zeggen: 116).

Bron: Websurvey HIVA 2009

¹⁶ Ondertussen ligt deze bekendheid wellicht hoger, aangezien het VAIS na het afsluiten van de survey bij gemeenten promotie heeft gemaakt over het steunpunt.

5.1 MOTIVATIE VAN GEMEENTEN

De vraag stelt zich daarbij waarom gemeenten zich willen richten op vierde pijlerinitiatieven.

Door aandacht te besteden aan de lokale initiatieven willen de gemeenten een blijk van waardering geven aan de inspanningen van de lokale bevolking. In het ontwerp beleidsplan ontwikkelingssamenwerking van Maaseik (2007-2013) identificeert de lokale Noord-Zuidraad bijvoorbeeld morele ondersteuning als een kernaspect van haar ondersteuningsbeleid voor lokale initiatieven. Meer bepaald “door via een actieve aanwezigheids- en ondersteuningspolitiek waardering te uiten voor de inzet en doelstellingen van de betrokken organisaties.”

Een tweede drijfveer bestaat uit het vergroten van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking binnen de gemeente. Gemeenten die zich actief op vierde pijlerorganisaties richten, benadrukken in de meeste gevallen het potentieel van deze organisaties om de lokale bevolking warm te maken voor, en te sensibiliseren over Noord-Zuid-thema's. De lokale verankering van deze initiatieven wordt aanzien als een belangrijke troef. De Bornemse Noord-Zuid ambtenaar stelt dat:

“[In Bornem] hebben we zoals vele andere gemeenten te maken met een afkalving van het vrijwilligersaanbod bij derde pijlerbewegingen en een opmars van 4de pijlerbewegingen. Het is dan ook vanuit deze [laatste] bewegingen dat de meest dynamische werking uitgaat - naast een tweetal nog goed draaiende andere derde pijlerorganisaties. We proberen hen zoveel mogelijk te betrekken bij het beleid en bij de adviesraad wat aardig lukt.” (Websurvey HIVA)

Alhoewel dit tussen de regels slechts door enkele gemeenten werd aangegeven, mogen we niet uit het oog verliezen dat de ondersteuning – vooral dan via financiering - van initiatieven van burgers ook uit politieke en electorale overwegingen kan plaatsvinden.

6. INHOUD VAN HET GEMEENTELIJK BELEID

De inhoud en uitgebreidheid van dit beleid kan zeer verschillen van gemeente tot gemeente. Bij de meeste gemeenten beperkt zich dit tot financiële ondersteuning van lokale initiatieven (zie verder). Ten dele kunnen we dit verklaren door het feit dat de vierde pijler een relatief nieuw beleidsthema is. Veel gemeenten, die interesse tonen voor het ondersteunen van lokale initiatieven, zijn nog aan het zoeken op welke manier ze dit het beste kunnen doen. Zowel provincies als de VVSG, en meer recent het VAIS, trachten geïnteresseerde gemeenten bij te staan met raad, vorming en informatie.

Toch zijn er voorbeelden van gemeenten die reeds een duidelijke visie hebben ontwikkeld over de rol die het lokale bestuur dient te spelen vis-à-vis de burgerinitiatieven. Ter illustratie citeren we de Noord-Zuidambtenaar van Lommel, die de beleidsvisie van zijn gemeente toelicht:

“Meer en meer leven wij in een mondiale wereld. Meer en meer beseffen wij dat de Noord-Zuid relaties ons leven meer beïnvloeden dan dat we zelf altijd gedacht hadden. Wereldwijde processen en ontwikkelingen beïnvloeden verscheidene beleidsdomeinen en ook op gemeentelijk vlak. De wereld komt met andere woorden onze gemeente binnen. Een lokaal bestuur heeft een signaal- en voorbeeldfunctie. Het behoort tot de opdracht van een lokaal bestuur om internationale themata te duiden en als het ware te vertalen naar het lokale niveau. Opkomen voor democratie en aandacht vragen voor rechtvaardige wereldverhoudingen vanuit principes en uitgangspunten van solidariteit, ontwikkeling als recht en duurzame ontwikkeling houden een spiegel voor en doet nadenken over vanzelfsprekendheden binnen de eigen gemeente. (...) Als rode draad doorheen het gemeentelijk Noord-Zuid beleid neemt het lokale bestuur afwisselend de rol van actor, facilitator en regisseur. Als actor zet ze zelf activiteiten en programma's op. Als facilitator ondersteunt de gemeente particuliere initiatieven. Als regisseur bepaalt de gemeente inhoudelijke accenten en coördineert ze het lokaal beleid.”(websurvey HIVA)

Voorals convenantsgemeenten¹⁷ zijn zeer bedrijvig in het ondersteunen van vierde pijlerinitiatieven en het ontwikkelen van een beleidsvisie en -strategie. Verwonderlijk kunnen we dit niet noemen, omdat het net deze gemeenten zijn die ten eerste een duidelijk engagement ten opzichte van gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking tentoonspreiden (ze willen immers een beleid rond dit thema opbouwen) en ten tweede, omdat ze via de convenant een extra financiële impuls krijgen om een ontwikkelingssamenwerkingsbeleid te ontwikkelen. Belangrijke opmerking is wel dat gemeenten de financiering in het kader van de convenant niet mogen gebruiken om vierde pijlerorganisaties te subsidiëren. Interesse in lokale initiatieven is echter niet enkel voorbehouden aan convenantsgemeenten. Tussen de 65 gemeenten die een beleid of één of andere vorm van ondersteuning bieden aan vierde pijlerorganisaties zitten 45 niet-convenantsgemeenten. Sommige gemeenten schrijven de betrokkenheid van de lokale bevolking in hun beleidsnota. In de beleidsnota van Diepenbeek lezen we bijvoorbeeld:

¹⁷ Hiermee bedoelen we gemeenten of steden die ooit een convenant ontwikkelingssamenwerking hebben afgesloten met de Vlaamse overheid.

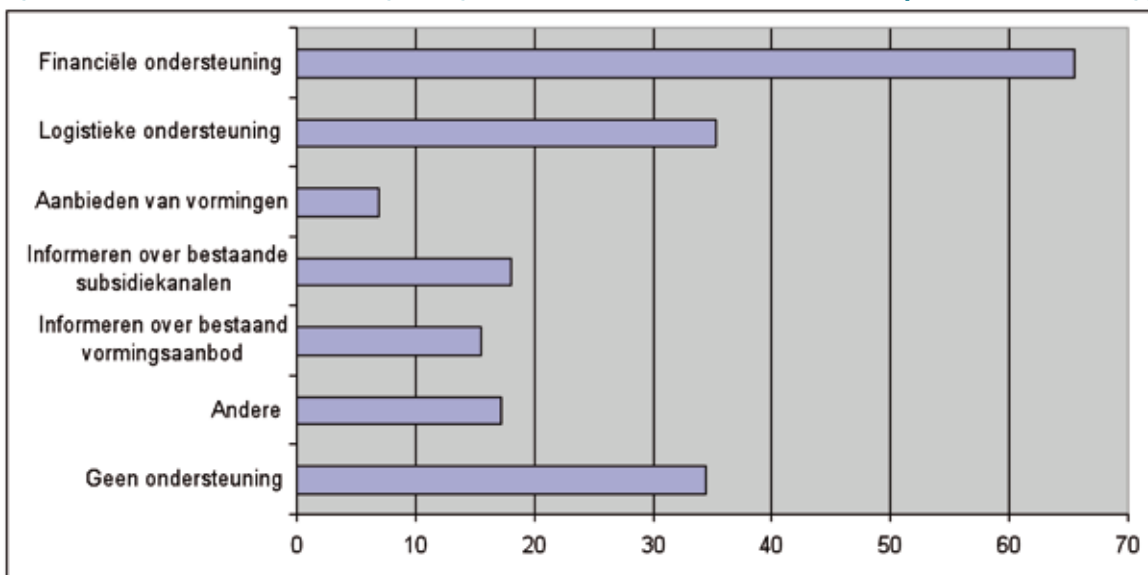
“Het is essentieel om lokale groepen en individuen die actief en/of geïnteresseerd zijn in ontwikkelingssamenwerking, zo nauw mogelijk bij het beleid te betrekken (...) De bedoeling is dat er samengewerkt wordt met lokale verenigingen en het lokale middenveld en zo de ruimere bevolking zo sterk mogelijk bij het Noord-Zuidbeleid te betrekken.”

In de meeste gemeenten met een uitgebreid ontwikkelingssamenwerkingsbeleid, speelt de GROS een belangrijke rol in de opstelling of advisering van dit beleid. In veel GROSsen zetelen bovendien, naast vertegenwoordigers van NGO's, initiatiefnemers of betrokkenen van vierde pijlerorganisaties. Sommige gemeenten gaan actief op zoek naar vierde pijlerinitiatieven en nodigen deze uit om deel te nemen aan de GROS.

6.1 BELEIDSMATREGELEN

Uit de bevraging blijkt dat het subsidiëren van lokale initiatieven de populairste maatregel is bij gemeenten. 76 gemeenten (dit wil zeggen: 66% van de surveygemeenten) maken jaarlijks een budget vrij voor het ondersteunen van onder andere vierde pijlerorganisaties. Verder komen we hierop uitgebreid terug. Figuur 8.3 toont de verschillende ondersteuningsinitiatieven bij gemeenten.

Figuur 8.3 Vormen van ondersteuning door gemeenten (in % van het totaal aantal respondenten, dit wil zeggen: 116)

Bron: Websurvey HIVA 2009

Logistieke ondersteuning

De logistieke ondersteuning die 41 gemeenten aanbieden bestaat vooral uit het ter beschikking stellen van een vergaderruimte, computers, maken van copïes en dergelijke.

Vormingsaanbod

8 gemeenten bieden een vorming aan aan vierde pijlerinitiatieven.

Sommige gemeenten, zoals Hasselt en Mechelen, bieden een vorming aan over het gemeentelijke subsidiereglementen voor vierde pijler- en andere organisaties. Zowel de doelstelling, de werking en de aanvraagprocedure alsook informatie over wat een 'goed' ontwikkelingsproject moet zijn, komen aan bod.

Na een summier behoeftenbevraging bij de GROS-leden in haar stad gaf de ambtenaar internationale samenwerking van Sint-Niklaas een vorming over de ontwikkeling van een visie en missie voor de lidorganisaties. Uit de bevraging bleek immers dat vierde pijlerorganisaties deze niet altijd duidelijk en helder wisten te formuleren en communiceren op hun website. Een tweede vormingsmoment handelde over samenwerking met een partner in het Zuiden. Daarnaast werkt Sint-Niklaas samen met VormingPlus (de regionale volkshogescholen) voor een twee avonden durende vorming over ontwikkelingssamenwerking. Deze is open voor elke burger uit Sint-Niklaas, maar de ambtenaar verduidelijkt dat vooral vierde pijlerorganisaties die lid zijn van de GROS hieraan deelnemen. De ambtenaar stipt overigens nog het probleem aan van het kiezen van een goed thema voor de vormen en de beschikbaarheid van de deelnemers. Een vorming rond microkredie-

ten en fair trade kon bijvoorbeeld niet doorgaan wegens te weinig inschrijvingen.

Informatievoorziening

Een twintigtal gemeenten zegt informatie aan te bieden over mogelijke subsidiekanalen en vormen toegankelijk voor betrokkenen van vierde pijlerinitiatieven. Daarnaast leveren een groter aantal gemeenten informatie over mogelijkheden om publiciteit te maken in lokale media. In enkele gevallen gebeurt dit in samenwerking met de provincie.

Identificeren van lokale initiatieven binnen de gemeente

Diverse gemeenten doen inspanningen om de bestaande lokale initiatieven in kaart te brengen, vooraleer een gericht beleid op te starten. Uit de bevraging bleek dat veel gemeenten geen weet hebben van bestaande lokale initiatieven. Dit geldt vooral voor gemeenten die geen GROS hebben, omdat in deze adviesraad vaak reeds een aantal initiatiefnemers van vierde pijlerorganisaties zetelen.

De Noord-Zuiddienst van Brugge maakt momenteel een olijsting van de vierde pijlerinitiatieven. Vanuit deze olijsting wil men vervolgens een behoeftepeiling doen zodoende hen een goede lokale ondersteuning te bieden.

Vierde pijlerorganisaties in de kijker plaatsen

De meeste gemeenten bieden vierde pijlerinitiatieven de mogelijkheid om zich te promoten via gemeentelijke informatiekanalen, zoals het gemeentelijke infoblad, de gemeentelijke website of door ze een plaats te bieden op door de gemeente georganiseerde evenementen, zoals kerstmarkten.

Betrekken bij de organisatie van activiteiten en evenementen

Verscheidene gemeenten betrekken vierde pijlerorganisaties bij de organisatie van festivals of andere acties rond ontwikkelingssamenwerking. De gemeente Bornem organiseert bijvoorbeeld het wereldfestival Esperanza in samenwerking met een aantal vierde pijlerorganisaties.

Netwerk voor initiatieven rond ontwikkelingssamenwerking creëren

Een meer verregaande stap in het beleid van een aantal gemeenten is het faciliteren van ontmoetingen tussen bestaande lokale initiatieven. Vertrekpunt is het idee dat gemeenten dicht bij de burger staan en om die reden een ideale actor zijn om lokale initiatieven met elkaar in contact te brengen. Verscheidene gemeenten doen inspanningen om een netwerk van lokale initiatieven te creëren.

In haar beleidsplan (2007-2012) streeft de Stad Brugge bijvoorbeeld naar een geïntegreerd Noord-Zuidbeleid, wat volgens de Brugse Noord-Zuidambtenaar de nadruk legt op het betrekken van allerlei verschillende actoren die met ontwikkelingssamenwerking bezig zijn. Ze benadrukt dat naast aandacht voor lokaal bestuur en het vertrouwd middenveld, de vele (soms eenmalige) burgerinitiatieven niet uit het oog mogen verloren worden. Momenteel is er een versnipperd landschap van diverse kleinschalige projecten die door Bruggelingen zijn opgestart of worden ondersteund, met als doel informeren en/of sensibiliseren rond mondiale thema's. Diverse scholen en verenigingen, maar evenzeer particulieren dienen hun weg nog te vinden naar de Noord-Zuiddienst. De opdracht van de Noord-Zuiddienst bestaat erin deze waaier aan initiatieven te bundelen én deze een forum te geven in het lokaal Noord-Zuidbeleid, waardoor een groter draagvlak en een nog doeltreffendere sensibilisatie zal kunnen gecreëerd worden.

Evergem levert een ander voorbeeld. In 2008 heeft de Noord-Zuiddienst een ontmoetingsavond georganiseerd met als thema "vierde pijler", waarop lokale initiatieven zich voorstelden, alsook een uiteenzetting werd gegeven over de vierde pijler. Daarnaast tracht de dienst initiatieven met elkaar in contact te brengen en bruggen te slaan tussen de gemeente, bedrijven en lokale initiatieven.

In de nieuw aangevraagde convenant 2009-2011 voorziet Maaseik dan weer de ontwikkeling van een Noord-Zuidnetwerk. De Noord-Zuidambtenaar verduidelijkt:

"Dit idee is in feite ontstaan bij het zien van het groeiende aantal initiatieven in de zgn. vierde pijler (maar ook daarbuiten). Het netwerk beoogt de totale Noord-Zuidwerking te versterken door onderlinge communicatie en sensibilisatie. Op die manier hopen we het draagvlak te vergroten en de horizonten op vlak van Noord-Zuidproblematiek bij de leden van het netwerk te vergroten." (websurvey HIVA)

Een aantal convenantgemeenten gebruiken de stedenband als middel om een netwerk van lokale initiatieven en geïnteresseerden te creëren. Lommel en Sint-Truiden hebben bijvoorbeeld een Nicaraguacomité, daar zij samenwerken met

een stad in dit land. De stedenband laat op die manier toe dat gemeenten, vierde pijlerorganisaties en NGO's aan een gezamenlijk project werken. Anderzijds kan dit wel aanleiding geven tot een verminderde interesse in de inspanningen die vierde pijlerorganisaties in de gemeente leveren in andere regio's en landen.

7. FINANCIËEL BELEID

De meeste gemeenten hebben geen apart budget voor vierde pijlerinitiatieven, maar besteden een deel van hun budget voor ontwikkelingssamenwerking aan de financiering van lokale organisaties en initiatieven. Soms verloopt dit op een vrij informele wijze, zoals bij een bepaalde gemeente die de opbrengst van haar jaarlijkse boekenverkoop verdeelt onder lokale organisaties. Andere gemeenten hebben een meer uitgebouwde begroting, zoals onderstaande box aangeeft.

Genk beschikt over een jaarlijks budget van 43000 euro, waarvan het allerlei initiatieven rond ontwikkelingssamenwerking subsidieert, gaande van inleefreizen, over NGO-programma's tot activiteiten binnen het kader van de stedenband en het convenant gemeentelijk ontwikkelingssamenwerking. Een flinke hap uit dit budget, 23 000 euro, gaat naar projectsubsidies van Genkse organisaties die actief zijn in het Zuiden. De bedragen die worden uitgekeerd schommelen rond de 500 à 1 500 euro.

Brugge beschikt dan weer sinds 1969 over de Stichting 'Brugs Fonds voor Ontwikkelingssamenwerking' (BFOS), dat jaarlijks een budget van het Brugs stadsbestuur krijgt om initiatieven van Bruggelingen in het Zuiden te financieren. Indien het toe te wijzen budget het stedelijke overschrijdt, vult het BFOS de financiering aan uit de reserves. Hiervoor komen zowel projecten van NGO's als vierde pijlerinitiatieven in aanmerking. In 2008 namen deze laatste 19 000 euro voor hun rekening van een totaal budget van om en bij de 25 000 euro. 10 vierde pijlerorganisaties ontvingen tussen de 1 000 en 9 000 euro.

Naast een subsidiereglement voor vierde pijlerinitiatieven heeft Bornem een apart begrotingsartikel, genaamd Bornem-Zuid, dat toelaat om aparte budgetten vrij te maken voor samenwerkingsprojecten tussen de gemeente en (onder meer) vierde pijlerinitiatieven (bijvoorbeeld het wereldfestival Esperanza of een overkoepelend scholenproject).

Bovendien maken de meeste gemeenten geen onderscheid tussen vierde pijlerinitiatieven en initiatieven van NGO's, wat het zeer moeilijk maakt om te achterhalen wat elke gemeente aan vierde pijlerinitiatieven besteedt. Voor gemeenten die wel een apart budget hebben, zijn de jaarlijkse budgetten zeer uiteenlopend. Grotere gemeenten zoals Antwerpen, Brugge, Kortrijk, Gent en Genk beschikken over bedragen van enkele tienduizenden euro's per jaar, terwijl kleinere gemeenten een paar honderden tot enkele duizenden euro's beschikbaar stellen. Toch maken ook enkele kleinere gemeenten relatief grote budgetten van 5 tot 10 duizend euro vrij, bijvoorbeeld Anzegem, Deinze, Zwijndrecht. Voorts stellen we vast dat convenantgemeenten, zoals Evergem, Sint-Niklaas, Sint-Truiden, Mechelen, over een relatief ruim budget voor vierde pijlerorganisaties beschikken.

Opvallend is dat voor de meeste gemeenten die vierde pijlerorganisaties of andere ontwikkelingsinitiatieven steunen, het beschikbare bedrag voor subsidies de laatste jaren stijgt.

Ook de bedragen die initiatieven kunnen ontvangen zijn zeer verschillend. In Gent ontvingen vierde pijlerorganisaties in 2008 bijvoorbeeld tussen de 2 000 en 4 000 euro, terwijl Diepenbeek maximaal 500 euro uitkeert. Sommige gemeenten geven eenzelfde bedrag aan alle geselecteerde initiatieven (bijvoorbeeld Zwijndrecht waar elk project 1 000 euro ontvangt), terwijl de subsidie van andere gemeenten afhangt van het ingediende project. Om te voorkomen dat de gemeentelijke subsidies verkruid worden onder een te groot aantal projecten, beperkt Kampenhout het aantal geselecteerde organisaties op basis van het totaal te verdelen bedrag. Een totaalbudget van 4 500 euro zal volgens deze zienswijze verdeeld worden over 4 organisaties, terwijl een budget van 10 000 euro 8 aanvragers gelukkig kan maken.

In de meeste gemeenten die vierde pijlerorganisaties subsidiëren ontvangen succesvolle aanvragers een bedrag voor de uitwerking en implementatie van hun project. Vaak mag het aangevraagde bedrag maar een bepaald aandeel bedragen, van het totale bedrag dat de aanvrager nodig denkt te hebben voor de uitvoering van zijn/haar project. Enkele voorbeelden: in Mechelen ligt dit percentage op 80% van de ingediende kostenraming, in Lommel op 50% en in Anzegem op 60%. Een niet nader genoemde gemeente stelt zelfs de dat toelage maximaal 1% van het project mag bedragen. De mogelijke subsidie ligt in deze gemeente wel maar tussen de 100 en 500 euro. In de meeste gevallen moeten vierde pijlerorganisaties elk jaar een nieuwe aanvraag indienen voor het volgende jaar.

Gemeenten beperken tevens het doel waarvoor de subsidie mag aangewend worden. Zo komen reiskosten en verblijfskosten niet in aanmerking voor subsidies in Diepenbeek. Een beperkt aantal gemeenten maakt wel een onderscheid tussen verschillende soorten subsidies, waarvan enkele variabel kunnen zijn. In Sint-Niklaas ontvangt elk geselecteerd project een bedrag van 650 euro (in 2007) en elke vereniging een zogenaamde basissubsidie van om en bij de 444 euro. Daarnaast

ontvangen verenigingen werkingssubsidies, waarvan het bedrag wordt bepaald op basis van een puntensysteem. In Asse is dan weer 20% van de subsidies voorbeschikt voor projecten met een educatieve inslag, terwijl het resterend deel naar projecten in het Zuiden gaat. Het Brasschaats subsidiesysteem bestaat uit verschillende types, waarbij zowel organisatiekosten, educatieve projecten, eerlijk handelsactiviteiten en samenwerkingen tussen verenigingen kunnen worden gesubsidieerd.

De procedure tot financiering is daarentegen wel gelijklopend voor veel gemeenten. In de meeste gemeenten dienen initiatiefnemers een aanvraag tot subsidies in te dienen bij de Noord-Zuid ambtenaar, de Noord-Zuiddienst of de GROS. Sommige gemeenten, zoals Gent en Mechelen, hebben hiervoor een subsidiecommissie opgericht, waarin naast leden van de GROS ook onafhankelijke zetelen. De commissie legt een beoordelingsverslag aan de GROS. Op basis van selectiecriteria en discussies adviseert de GROS het college van burgemeesters en schepenen en/of de gemeenteraad over de geselecteerde initiatieven en bedragen. Het college of de gemeenteraad neemt op basis van dit advies een beslissing. Vaak nemen deze laatste de conclusies van de GROS over. We mogen hierbij wel niet uit het oog verliezen dat de procedure bij heel wat gemeenten minder formeel en meer ad hoc gebeurt. In sommige gemeenten verdeelt de schepenen voor internationale samenwerking of het college van burgemeesters en schepenen jaarlijks een bepaald bedrag onder gekende lokale initiatieven en NGO's, zonder dat hier al te veel discussie of procedures aan te pas komt.

7.1 SELECTIECRITERIA

Eén van de belangrijkste discussiepunten bij gemeenten is de opstelling en ontwikkeling van selectiecriteria voor de te financieren projecten. Elke gemeente ontwikkelt autonoom haar eigen voorwaarden, waarbij de GROS en de Noord-Zuid-ambtenaar meestal het voortouw nemen. In de meeste gemeenten met een subsidiereglement voor projecten in het Zuiden, worden er voorwaarden gesteld met betrekking tot de indiener, administratie, en inhoud van het project. Een aantal criteria zijn een *conditio sine qua non*, terwijl andere een weging meekrijgen. Zodoende gebruiken sommige gemeenten een puntensysteem (onder andere Deinze, Mechelen, Anzegem) om de aanvragen te rangschikken en als basis voor het subsidiebedrag. Hieronder sommen we de meest gebruikte criteria op.

Voorwaarden m.b.t. indiener en ingediend voorstel

Een steeds terugkerende voorwaarde is dat het project of initiatiefnemer een band met de gemeente dient te hebben. De sterkte van deze band kan verschillen van gemeente tot gemeente. In bepaalde gevallen dient de aanvrager een inwoner van de gemeente te zijn (bijvoorbeeld Anzegem), terwijl andere gemeenten losser omspringen met deze voorwaarde. In Diepenbeek dient het project bijvoorbeeld ten minste een lokale werking in de gemeente te hebben, terwijl in Evergem er "een sterke band dient te zijn tussen personen uit Evergem en het project". Verwant aan deze voorwaarde is het criterium dat er een duidelijk aan te tonen band tussen indiener en project zelf dient te bestaan. Anzegem verduidelijkt dit als volgt: "een familiale band of de aanvrager kan actief (geweest) zijn in de organisatie of het project, of dient te beschikken over betrouwbare getuigen ter plaatse". Deinze stipuleert dan weer dat er persoonlijke contacten moeten zijn tussen de indiener en de projectleider in het land in het Zuiden.

Een tweede vaak voorkomende voorwaarde is dat de aanvrager lid dient te zijn van de GROS en actief moet deelnemen aan vergaderingen van de GROS (bijvoorbeeld Genk). In Sint-Niklaas komt men pas in aanmerking voor subsidies als de aanvrager al minstens een jaar lid is van de GROS. Sommige gemeenten stellen echter expliciet dat aanvragers geen lid mogen zijn van de GROS, om eventuele belangenvermenging tegen te gaan.

Een derde voorwaarde is dat enkel bevolkingsgroepen en verenigingen een aanvraag kunnen indienen. Individuen zonder achterban hebben dus geen toegang tot subsidies.

De achtergrond in ontwikkelingssamenwerking van de indiener speelt in de meeste gemeenten geen rol. Toch maken projecten die worden ingediend door ontwikkelingswerkers in sommige gemeenten meer kans op subsidies dan projecten waarvan de aanvragers geen ervaring hebben.

De anciënniteit van de organisatie of het project is een factor die enkele gemeenten in rekening brengen. Koksijde vereist dat het project reeds een jaar bestaat, terwijl dit voor Asse en Mechelen een pluspunt maar geen uitsluitende voorwaarde is.

Een aantal gemeenten geeft aan dat enkel kleinschalige projecten in aanmerking komen voor subsidies, maar slechts een enkele specificeert dit. Anzegem legt de lat bijvoorbeeld op projecten die ten hoogste 250 000 euro kosten.

Inhoudelijke voorwaarden

De inhoud van de projectaanvraag evalueren gemeenten op een aantal factoren, waarvan de definitie en het belang verschilt van gemeente tot gemeente. Aan elke factor wordt een weging meegegeven en op basis van deze weging krijgen de aanvragen een puntentotaal mee. De volgende factoren komen vaak terug:

De mate waarin het project

- structurele verandering nastreeft voor een welbepaald ontwikkelingsprobleem in een welbepaalde plaats;
- zelfredzaamheid van de beoogde doelgroep nastreeft;
- duurzaamheid nastreeft;
- maatschappelijk ingebed is en gedragen en ondersteund wordt door een lokale gemeenschap. Anzegem geeft daarenboven de voorkeur aan projecten in handen van een plaatselijke vereniging of NGO dan van een inwoner van de gemeente die samenwerkt met de plaatselijke bevolking;
- de millenniumdoelstellingen worden nagestreefd. Sommige gemeenten geven punten voor elke millenniumdoelstelling waaraan het project kan worden gelinkt;
- rekening houdt met genderaspecten, milieu en mensenrechten;
- samenwerking beoogt tussen verschillende verenigingen in de gemeente.

Daarnaast kennen veel gemeenten punten toe op basis van het land waarin het project wordt uitgevoerd. Als leidraad wordt de lijst van de V.N. of de OECD-DAC gebruikt. Projecten in de minst ontwikkelde landen (de MOLs) hebben bij voorbaat een streepje voor.

Als bijkomende voorwaarde vereisen bepaalde gemeenten dat er een luik ontwikkelingseducatie of sensibilisatie aan het project voorafgaat (bijvoorbeeld in Asse) of wordt gekoppeld (bijvoorbeeld Diepenbeek, Kortrijk, Maaseik). De gemeente Menen verbindt zich er bovendien toe om samen met de succesvolle indiener en de GROS een educatie- en sensibilisatieluik op te maken dat gericht is op scholen en socioculturele verenigingen in de gemeente.

Monitoring en evaluatie

Aan de opvolging en monitoring van de ingediende en geselecteerde aanvragen besteden gemeenten over het algemeen minder aandacht. Ambtenaren zijn vaak niet in de mogelijkheid om de projecten die werden gefinancierd te evalueren in het land zelf en zijn bijgevolg afhankelijk van de informatie die men krijgt van de uitvoerders van de projecten. Bewijzen van de bestede middelen worden wel gevraagd, en in sommige gevallen een opvolgingsverslag.

Om toch enige controle te kunnen uitvoeren stipuleert de gemeente Maaseik dat er een mogelijkheid tot contact moet zijn tussen het stadsbestuur en het project in het Zuiden. Op die manier kunnen de stad, de GROS en de bevolking van Maaseik op regelmatige basis geïnformeerd worden over de stand van zaken van het project. Ter evaluatie van het project vereist de gemeente Asse een werkingsverslag, dat volgende elementen moet bezitten:

- foto's, dia's, ... van het project of de activiteit;
- een gedetailleerde beschrijving van de gedane acties;
- werken, ...;
- een verslag over hoe het project of de activiteit zijn;
- hoofddoel en de concrete doelstellingen heeft bereikt;
- een evaluatie van het project of de activiteit;
- een verslag over de betrokkenheid van de doelgroep;
- een verslag over de manier waarop het project werd;
- overgenomen door de doelgroep.

8. CONCLUSIE

Uit dit hoofdstuk leren we dat lokale overheden zich alsmaar meer manifesteren in het ondersteunen van de vierde pijler. We concluderen dat er ten eerste grote verschillen zijn in de aard van ondersteuning en de uitgebreidheid van een beleid ten opzichte van de vierde pijler. Afhankelijk van in welke gemeente of provincie een vierde pijlerinitiatief aanwezig is, heeft men meer of minder (of soms geen) toegang tot subsidies, logistieke middelen, of andere ondersteuning. Ten tweede zijn veel gemeenten en provincies nog zoekende naar de meeste doeltreffende manier om ondersteuning te bieden aan vierde pijlerinitiatieven. Ten derde, is de rolverdeling tussen gemeenten en provincies nog niet duidelijk, net zo min als mogelijke synergieën of samenwerking met andere actoren uit het ontwikkelingsveld (bijv. de Vlaamse overheid en NGO's).

1. BIJDRAGE VAN DE VIERDE PIJLER AAN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

1.1 MOGELIJKE MEERWAARDE

Wat is de mogelijke meerwaarde van vierde pijlerinitiatieven ten opzichte van de klassieke ontwikkelingswereld, is een vaak gestelde vraag. De diversiteit van de vierde pijler, die uit de voorgaande hoofdstukken is gebleken, maakt het niet eenvoudig om een pasklaar antwoord op deze vraag te formuleren. Bovendien is er weinig tot geen onderzoek gedaan in het Zuiden – wat overigens niet tot de doelstellingen van deze studie behoorde - waardoor een grondige evaluatie van de effecten en impact van de initiatieven met Zuidwerking onmogelijk is op dit ogenblik¹⁸. Toch kunnen we op basis van onze gegevensverzamelingen enkele conclusies trekken wat betreft de mogelijke bijdrage van “de vierde pijler” tot ontwikkelingssamenwerking.

De belangrijkste mogelijke meerwaarde van vierde pijlerinitiatieven is wellicht het **verbreden van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking** bij de bevolking. Vanuit een bepaalde invalshoek maken we hier eigenlijk een cirkelredenering. Als we de vierde pijler bekijken als een proces van vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking, wil dit zeggen dat er steeds meer individuen, verenigingen en instellingen zich voor het Noord-Zuidthema interesseren en zelf de handen uit de mouwen steken. De vierde pijler is met andere woorden een uiting van het verruimde draagvlak. Vierde pijlerinitiatieven versnellen of verbreden dit proces bovendien zelf. Het bewustmakingsproces is waarneembaar op verschillende niveaus. Ten eerste bij de initiatiefnemers en uitvoerders. Al wie zelf een project of organisatie uit de grond stamp, wordt geconfronteerd met de praktische implicaties van ontwikkelingssamenwerking. Het thema wordt als het ware tastbaar. Zelfs als het vierde pijlerinitiatief geen lang leven is beschoren, dan nog neemt men deze ervaring mee voor de toekomst. Ook komen kennissen en familie op concrete wijze in contact met bepaalde aspecten van de Noord-Zuidverhoudingen. Ten tweede zijn veel vierde pijlerorganisaties actief op zoek naar vrijwilligers en donors waardoor ze bredere lagen van de bevolking informeren over ontwikkelingssamenwerking. Ten derde ontwikkelen een reeks van vierde pijlerorganisaties zeer actief sensibiliserende activiteiten in het Noorden.

Een tweede potentiële bijdrage van de vierde pijler is dat ze een **‘nieuw publiek’ in Vlaanderen aanboort**, dat vooralsnog niet werd bereikt door de klassieke ontwikkelingsorganisaties. Sector specifieke initiatieven kunnen mensen vanuit een andere invalshoek in contact brengen met de Derde Wereld. Niet het grotere verhaal van een NGO staat dan centraal, maar dagdagelijkse ervaringen die men meemaakt op de werkvloer of in de vereniging. Dit kan zeer mobiliserend zijn voor de mensen die binnen deze sector werkzaam zijn. De initiatieven vertrekken immers vanuit de werkomgeving en –gebruiken van de sector, en tonen aan hoe de expertise waarover de sector beschikt kan aangewend worden voor ontwikkelingssamenwerking. Bovendien legt men contacten met soortgelijke sectoren in het Zuiden. De institutionele en de particuliere vierde pijlerinitiatieven die binnen een bepaalde institutionele structuur werden geïnitieerd, zijn hier het beste voorbeeld van.

Vierde pijlerorganisaties kunnen daarnaast een **ander licht doen schijnen op bepaalde sectoren of maatschappelijke groepen**. Bedrijven die projecten en samenwerkingsverbanden ontwikkelen, tonen aan dat ook zij een positieve rol te spelen binnen ontwikkelingssamenwerking. Een ander voorbeeld zijn migrantenverenigingen. Via een vierde pijlerinitiatief laten zij aan bepaalde lagen van de bevolking duidelijk zien dat hun ideeën over de ‘rol die zij aan de migrant toedichten’ – op zijn zachtst gezegd - voor discussie vatbaar zijn.

Ten vierde ontwikkelen sommige vierde pijlerorganisaties **innovatieve of alternatieve methoden om mensen te mobiliseren voor fondsenwerving en vrijwilligerswerk**, of inzake sensibilisatie of ontwikkeling en uitvoer van projecten in het Zuiden. Coöperatieven, stichtingen, solidaire financiers reiken vanuit hun expertise nieuwe vormen van financiering aan, die tevens van nut zijn voor klassieke ontwikkelingsactoren. Sommige vierde pijlerorganisaties specialiseren zich in één welbepaald onderwerp, zoals de ontwikkeling van ovens op zonne-energie, of mobiele scholen, en vullen op die manier technologische lacunes op.

Bepaalde vierde pijlerinitiatieven introduceren daarenboven **nieuwe werkvormen en allianties tussen Noord en Zuid**. De institutionele vierde pijler blinkt hier in uit. De organisaties hanteren de werkmethoden die eigen zijn aan hun sector in de relatie met het Zuiden. Solidaire financiers en coöperatieven confronteren op deze wijze de klassieke ontwikkelingswereld met financiële instrumenten, die men weliswaar al lang in de bankwereld gebruikt, maar nog maar weinig in het ontwikkelingsveld tegenkomt. Samenwerking gebeurt niet enkel met NGO's en overheden en gemeenschappen, maar ook rechtstreeks met bedrijven, stichtingen, vakorganisaties, sociale of culturele instellingen.

Een veel gehoorde kritiek vanwege sommige (vooral particuliere) vierde pijlerorganisaties op de drie gevestigde pijlers is dat er veel geld en middelen ‘aan de strijkstok’ blijft plakken bij deze laatste. Deze organisaties argumenteren dat elke cent die men aan een vierde pijler geeft, daadwerkelijk het Zuiden bereikt, terwijl dit niet zo is bij de klassieke organisaties. Ook al kan deze redenering serieus in vraag worden gesteld, ze wijst wel op een zesde bijdrage van vierde pijlerorganisaties, namelijk dat ze de klassieke drie pijlers uitdaagt tot doelgerichte communicatie, innovatieve fondsenwerving en efficiënt gebruik van middelen.

¹⁸ Zo ver ons bekend, hebben enkel in Nederland onderzoekers de effecten van particuliere initiatieven in het Zuiden onderzocht (bijvoorbeeld Schulpen 2007).

1.2 KANTTEKENINGEN

Toch blijven er een heleboel vraagtekens bij de steeds groter wordende groep van spelers in de gemeenschap, markt en arena van de ontwikkelingssamenwerking.

De eerste en meest voor de hand liggende bezorgdheid verwijst naar de fragmentatie en mogelijke incoherentie van ontwikkelingsinspanningen. Nu al hebben de drie klassieke pijlers moeite om 'onder hun gedieën' een nationaal en internationaal coherent ontwikkelingsbeleid op te stellen en uit te voeren, laat staan als drie vier wordt, en de vierde pijler bestaat uit een zeer uiteenlopende en diverse groep van actoren.

Ten tweede bestaat de niet ongegronde vrees dat sommige vierde pijlerorganisaties werkvormen hanteren die een terugkeer inluiden naar een paternalistische houding ten opzichte van het Zuiden, en naar werkvormen die weinig rekening houden met participatie en eigenaarschap van de lokale bevolking, alsook duurzaamheid van projecten. Bovendien blijft de vraag (net als voor de klassieke pijlers) in welke mate vierde pijlerinitiatieven een bijdrage leveren tot een structurele oplossing van scheefgegroeide Noord-Zuidverhoudingen, armoede en andere problemen.

Vierde pijlerinitiatieven hebben een groot potentieel voor de mobilisatie van vrijwilligers en middelen, maar dit doet ook vragen rijzen over de transparantie van het gebruik van deze middelen, alsook de begeleiding en betrokkenheid van vrijwilligers in hun werking.

2. KWALITEITSCRITERIA EN PROFESSIONALISERING VAN DE VIERDE PIJLER

Professionalisering van de vierde pijler is een heikel thema. In de vierde pijler staat de vrijwillige solidariteit met het Zuiden centraal. Professionalisering wordt door sommigen aanzien als het zich inschrijven in de bestaans- en planningslogica van de klassieke ontwikkelingssamenwerking waartegen men zich afzet. Er bestaat de vrees dat de klassieke pijlers het initiatief recupereren en hermodeleren naar hun eigen visie op wat zij beschouwen als 'goede' ontwikkelingsamenwerking, waardoor de eigenheid van het vierde pijlerinitiatief verloren zou kunnen gaan. Veel vierde pijlerorganisaties starten echter kleinschalig, maar groeien in de loop der tijd door naar grootschaligere acties en willen een grotere impact hebben op de gemeenschap of de organisatie in het Zuiden, of op de doelgroep in het Noorden. Zij bewandelen in feite een pad dat hen decennia geleden door een aantal klassieke NGO's is voorgedaan. In deze evolutie worden ze dan ook op een bepaald ogenblik geconfronteerd met de vragen waar de klassieke pijlers mee worstelen. In plaats van het wiel heruit te vinden kunnen dit soort vierde pijlerinitiatieven op kritische wijze hun oor te luisteren leggen bij de gevestigde spelers in ontwikkelingssamenwerking. Vierde pijlerorganisaties die uitdrukkelijk een éénmalig en kortlopend project uitvoeren, of niet wensen door te groeien naar grootschalige activiteiten lopen eveneens het risico om vast te lopen in een aantal hindernissen. In haar zeer toegankelijk en praktisch boek *Eerste hulp bij ontwikkelingswerk* beschrijft Myriam Vossen de mogelijke valkuilen voor particuliere vierde pijlerinitiatieven. Bovendien bestaat er bij tal van initiatiefnemers en betrokkenen de vraag voor vorming, begeleiding, advies of opleiding rond bepaalde thema's teneinde de doeltreffendheid van hun eigen inspanningen te verhogen.

Hieronder sommen we thema's op die door vierde pijlerorganisaties, academici en NGO's werden aangestipt als belangrijkste aandachtspunten voor de professionalisering van de vierde pijler. Ze verwijzen tevens naar kwaliteitscriteria die op kritische wijze rekening houden met de eigenheid van vierde pijlerinitiatieven.

2.1 MISSIE EN AMBITIE VAN HET VIERDE PIJLERINITIATIEF

Wat wil men op middenlange termijn bereiken met de eigen organisatie en met de projecten die men steunt of uitvoert? Uit onze gegevensverzameling is gebleken dat dit één van de pijnpunten is bij veel vierde pijlerorganisaties. Wanneer initiatieven enkel beogen sporadisch geld in te zamelen of vrijwilliger diensten te verlenen aan vierde pijler- of ander andere initiatieven stelt de vraag zich niet echt. Voor de andere vierde pijlerinitiatieven is dit echter wel een belangrijk thema. Cruciaal in deze is dat vierde pijlerorganisaties zelf hun missie en ambitie inschatten en verwoorden.

2.2 ETHISCHE FONDSENWERVING EN FINANCIERING

De zoektocht naar financiering voor de uitvoering of ondersteuning van een project is een constante zorg van elke derde en vierde pijlerorganisatie. In een voorgaand hoofdstuk hebben we er reeds op gewezen dat institutionele vierde pijlerorganisaties vaak toegang hebben tot subsidies binnen hun sector, maar de particuliere vierde pijler niet over dit kanaal beschikt. Zij halen vooral middelen op bij het publiek (althoewel provincies en gemeenten ook een financieringsbron zijn). Een veel gehoorde nood bestaat uit het vinden van creatieve en innovatieve manieren om aan fondsenwerving te doen. Ervaringen van vierde pijlerorganisaties zelf kunnen hier tot voorbeeld dienen. Bovendien verstrekken stichtingen en solidaire financiers in toenemende mate middelen voor organisaties die zich buiten de gevestigde ontwikkelingssamenwerking bezig houden met het thema.

Belangrijk in dit verhaal is de transparantie van de manier waarop men fondsen werft. De laatste jaren werden ontwikkelingsNGO's al dan niet op gefundeerde wijze bekritiseerd voor de besteding van de ingezamelde middelen. Veel vierde pijlerinitiatieven zetten zich af tegen de derde pijler door te benadrukken dat elke euro die men hen geeft inderdaad naar het Zuiden gaat. Maar is dit wel zo? Zo worden een aantal kosten (reizen, uitrusting, ...) niet in rekening gebracht omdat ze door vrijwilligers worden gedragen en dus als kosteloos worden beschouwd. Tot nog toe bestaan er weinig formele controlemechanismen. Daarnaast rijzen er vragen over het verhaal dat men vertelt om fondsen in te zamelen, vooral als de organisatie zich na verloop van tijd gaat richten op andere en meer complexe activiteiten dan deze waarmee men begonnen is. Ethische fondsenwerving en een gedragscode voor inzameling van fondsen is bijgevolg een thema dat een groeiende interesse krijgt van vierde pijlerorganisaties.

2.3 OMGAAN MET VRIJWILLIGERS

Wat geldt voor de inzameling van financiële middelen, gaat tevens op voor de inzet van vrijwilligers. De meeste kleinschalige particuliere vierde pijlerorganisaties draaien volledig op vrijwilligers uit de directe kennissen- en familiekring. Net als de derde pijler hebben zij soms problemen om voldoende vrijwilligers te enthousiasmeren om mee te stappen in hun project. Een eerste thema in dit verband is dan ook op welke manier voldoende vrijwilligers aan te spreken opdat het project kan blijven voortbestaan. Daarnaast besteden de meeste van deze vrijwilligers eigen middelen (geld, tijd, ...) in de uitvoering van een vierde pijlerinitiatief, maar wat kan of dient men te verwachten van de initiatiefnemers van het project zelf in termen van verzekering, kosten, begeleiding?

2.4 RELEVANTIE VAN DE INTERVENTIE: STRUCTURELE VERSUS LOKALE IMPACT

Elke vierde pijler tracht op één of andere manier een positieve bijdrage te leveren aan de oplossing van een specifiek probleem. In het missiestatement van de meeste vierde pijlerorganisaties vindt men bovendien terug dat men aan structurele oplossing wil werken. Voor veel gemeenten met een uitgewerkt subsidieregime is dit trouwens een voorwaarde voor financiering. In de praktijk blijkt echter dat veel particuliere vierde pijlerorganisaties ontstaan uit de vaststelling van een specifieke nood bij een bepaalde gemeenschap en deze nood zo snel mogelijk trachten te lenigen, zonder uitgebreid stil te staan bij meer structurele oorzaken van deze nood. Enerzijds, bestaat er dan ook een vraag bij vierde pijlerorganisaties voor meer opleiding, advies en/of begeleiding voor het kunnen kaderen van specifieke noden in een groter geheel. Anderzijds, en minstens even belangrijk, zijn er stemmen die opgaan voor de erkenning van dit soort van welbepaalde initiatieven. Ook al lost het opsturen van een container vol kleren of geneesmiddelen, of de bouw van een waterput, niet de onderliggende structurele problemen van een gemeenschap op, toch hebben ze een belangrijke functie als hefboom voor de sensibilisatie van de betrokkenen, en voor intermenselijke relaties tussen de betrokkenen in het Noorden en het Zuiden. Daarenboven starten sommige vierde pijlerorganisaties met dit soort initiatieven en laten zich daarna in met andere, meer complexere vraagstukken.

Vanwege de inbedding in bestaande sectorale structuren, kan men argumenteren dat de institutionele vierde pijler per definitie meer focust op de oplossing van structurele problemen. Een aandachtspunt voor deze initiatieven is dan weer in welke mate zij oog hebben of verbanden leggen met inspanningen en effecten die buiten hun specifieke sector plaatsvinden.

2.5 EIGENAARSCHAP EN PARTICIPATIE VAN DE DOELGROEP IN HET ZUIDEN

In de klassieke ontwikkelingssamenwerking zijn eigenaarschap en participatie sleutelbegrippen. Wat is de zeggenschap van de lokale gemeenschap in het Zuiden over de identificatie van de behoeften, in de methode om deze behoeften in te willigen, in de uitvoering van het project zelf? Wie binnen de lokale gemeenschap voert het hoge woord? En wie binnen de organisatie in het Noorden? Ook voor vierde pijlerorganisaties zijn dit cruciale vraagstukken waar telkens rekening mee gehouden dient te worden en waar het uiteindelijke succes van de interventie of samenwerking mee valt of staat.

2.6 DUURZAAMHEID VAN VIERDE PIJLERORGANISATIES

Een volgend kernwoord binnen ontwikkelingssamenwerking is duurzaamheid van de interventie. De inschatting is dat veel particuliere vierde pijlerinitiatieven (in tegenstelling tot de institutionele vierde pijler) zelf maar een aantal jaar bestaan en dan uitdoven of ophouden te bestaan, wanneer de initiatiefnemers geen tijd of middelen meer hebben om zich bezig te houden met de organisatie en er geen opvolging is voorzien of gevonden. Bij kortlopende en welomschreven projecten is dit geen probleem, maar als hierdoor een project of samenwerking abrupt vastloopt kan dit nefaste gevolgen hebben voor de betrokkenen in het Zuiden. De duurzaamheid van vierde pijlerinitiatieven en hoe om te gaan met dit gegeven is om die reden een belangrijk aandachtspunt bij ondersteuning van de vierde pijler.

2.7 BIJDRAGE TOT SENSIBILISATIE

Zoals hoger vermeld, spelen vierde pijlerinitiatieven een alsmaar grotere rol in het vergroten van het draagvlak bij de brede bevolking of specifieke bevolkingsgroepen. Een beoordeling van vierde pijlerinitiatieven zou ook dit aspect in rekening moeten brengen. In eerste instantie geldt dit natuurlijk voor de groep binnen de vierde pijler die zich in hoofdzaak richt op deze doelstelling, maar ook voor alle andere vierde pijlerinitiatieven is dit een nuttige oefening. Bovendien zijn er tal van organisaties die vierde pijlerorganisaties willen en reeds ondersteunen in de ontwikkeling en uitvoer van bewustwordingsactiviteiten.

2.8 COHERENTIE EN SYNERGIEËN VAN INSPANNINGEN

Een soms gehoorde vaststelling is dat in eenzelfde regio in het Zuiden verschillende vierde pijlerinitiatieven en NGO's actief zijn, of rond hetzelfde specifieke onderwerp werken in het Noorden, zonder dat deze dit van elkaar weten. Niettemin werken heel wat vierde pijlerorganisaties samen met andere organisaties en instellingen in het Noorden of het Zuiden. Alhoewel zeker niet alle vierde pijlerorganisaties staan te springen om samenwerking aan te gaan, is er toch een vraag bij de vierde pijler in het algemeen om op beter op de hoogte te zijn van elkaars inspanningen en van mogelijkheden tot dialoog, wederzijds leren en synergieën.

2.9 MONITORING EN EVALUATIE

Monitoring en evaluatie van projecten kosten tijd en geld; middelen die men liever besteedt aan de uitvoering of ondersteuning van de projecten of organisaties. Bovendien ziet men de effecten van de geleverde inspanning pas op langere tijd. Niettemin is het belangrijk voor elk initiatief om op geregelde tijden stil te staan bij wat er reeds verwezenlijkt is en wat niet; wat succesvol is gebleken en wat niet; en dit te verklaren. Er is dan ook nood aan eenvoudig te gebruiken monitoring en evaluatiemethoden voor de verschillende interventies van vierde pijlerorganisaties.

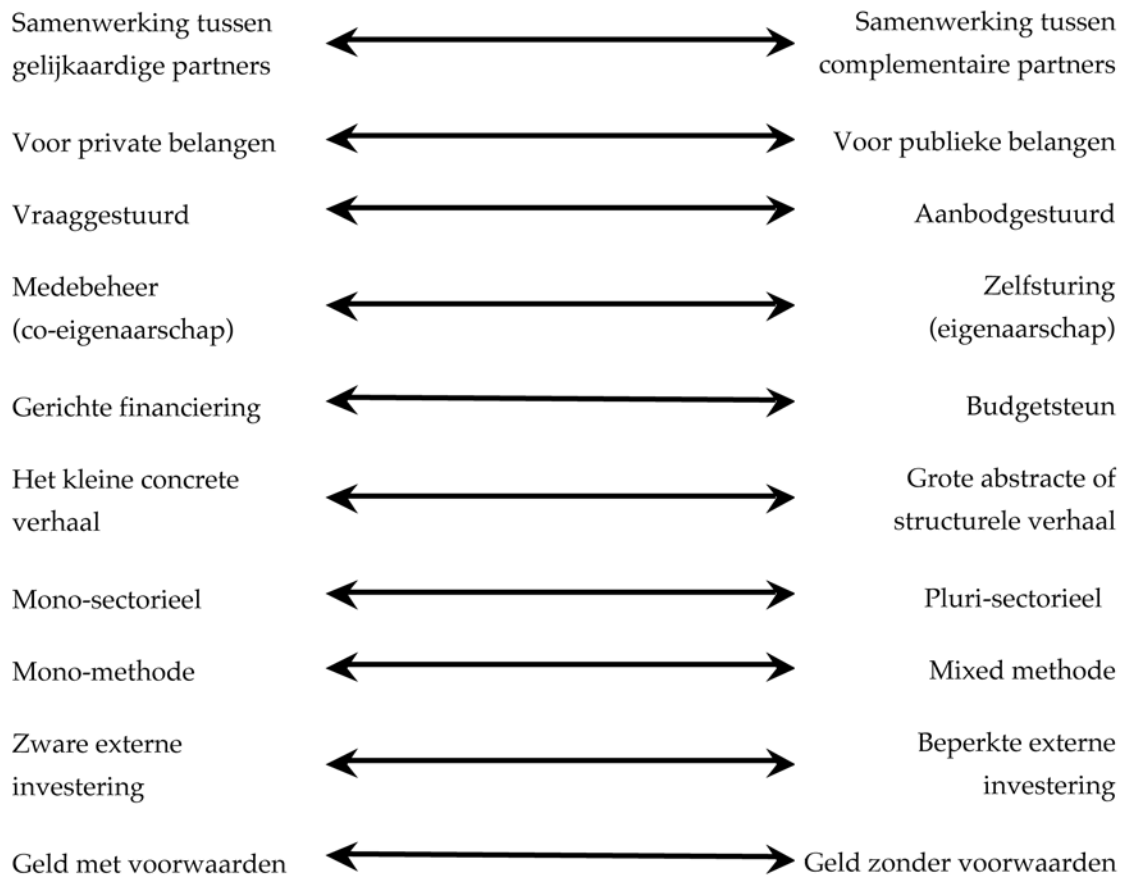
3. DE HAMVRAAG: WAT IS 'GOEDE' ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

Het debat rond de plaats van de vierde pijler in ontwikkelingssamenwerking wordt vaak verengd tot de discussie over de fragmentatie van ontwikkelingsinspanningen. De vierde pijler wordt dan aanzien als een amalgaam van goedbedoelde kleinschalige initiatieven die geen structurele impact hebben op de oplossing van de economische en sociale problemen in het Zuiden. In dit rapport hebben we trachten aan te tonen dat de vierde pijler geen homogeen blok is. De veelheid aan vierde pijlerinitiatieven en hun potentiële meerwaarde kunnen om die reden dan ook niet over één kam worden geschoren. We hebben een aantal breuklijnen geïdentificeerd, die ons toelaten om de initiatieven binnen de vierde pijler op verschillende wijzen in te delen. De typologie toont aan dat elke groep van initiatieven op basis van hun activiteiten, institutionele inbedding, geografische focus en plaats die ontwikkelingssamenwerking toebedeeld krijgt binnen de organisatie, een verschillende bijdrage levert of kan leveren tot ontwikkelingssamenwerking.

Om de acties en interventies van de verschillende groepen binnen de vierde pijler te evalueren, dient men 'ontwikkelingsamenwerking' zelf in vraag te stellen. De hamvraag is meer bepaald: wat is 'goede' ontwikkelingssamenwerking. Er bestaan uiteenlopende visies in aanpak en interpretatie. In tabel 9.1 sommen we deze op aan de hand van een aantal onderwerpen. Dit zijn diverse continua. Aan het ene uiterste bijvoorbeeld de visie of de praktijk dat 'goede' ontwikkelingssamenwerking enkel plaats kan vinden als men zich toespitst op één enkele methode of activiteit (zoals vorming), terwijl het andere uiterste een plethora aan geïntegreerde acties en interventies en methoden aanhangt.

De klassieke pijlers neigen in hun discours meer naar de opties aan de rechterzijde, terwijl de vierde pijler wordt gezegd meer de aanpak van de linkerzijde aan te hangen. Aan de ene kant is dit logisch voor een aantal vierde pijlerorganisaties. Vertegenwoordigers uit de institutionele vierde pijler zijn ingebed in een bepaalde sector, hebben een specifieke functie en daarmee gepaard gaande specialisaties en vertrekken van daaruit om aan ontwikkelingssamenwerking te doen. Zij zullen bijgevolg eerder samenwerken met gelijkaardige partners en mono-sectorieel werken. Anderzijds is het plaatje in werkelijkheid veel diverser – en vindt men vierde pijlerorganisaties terug op verschillende plaatsen op deze continua (net als de klassieke pijlers als we naar hun daden kijken). Bovendien dagen verschillende vierde pijlerinitiatieven de klassieke actoren uit om na te gaan wat de meeste en beste ontwikkelingsresultaten in een bepaalde context oplevert. Met andere woorden, welke positie er op dit continuüm dient te worden ingenomen?

Figuur 9.1 Visies op wat 'goede' ontwikkelingssamenwerking inhoudt

De aanbevelingen in dit hoofdstuk zijn hoofdzakelijk gericht aan de Vlaamse overheid en het VAIS, als opdrachtgever van dit onderzoek.

1. DUIDELIJKE VISIE

De laatste jaren hebben overheden op diverse beleidsniveaus, NGO's en andere organisaties en instellingen maatregelen genomen ter ondersteuning van (bepaalde initiatieven binnen) de vierde pijler in Vlaanderen. Dit betekent een de facto erkenning van vierde pijlerorganisaties als waardevolle actoren in ontwikkelingssamenwerking. Nochtans zijn de klassieke pijlers in de jaren 1990 een consensus gekomen, dat de inspanningen inzake ontwikkelingssamenwerking te lijden hadden aan fragmentatie, incoherentie en duplicatie. Deze consensus gaf aanleiding tot inspanningen voor het terugbrengen van het aantal ontwikkelingsactoren en coherentie in het ontwikkelingsbeleid. De investering in de uitbouw en professionalisering van de vierde pijler lijkt vanuit dat perspectief op het eerste gezicht haaks te staan op deze evolutie. Langs de andere kant is de vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking en de bijhorende proliferatie van actoren een realiteit en wordt er bovendien in deze studie geargumenteed dat deze nieuwe actoren toch wel een eigen identiteit hebben en meerwaarde kunnen betekenen. Een belangrijke vraag is dan ook of en hoe de overheid en VAIS (en de andere gevestigde actoren) deze ontwikkelingen al dan niet actief wil (bij)sturen, ondersteunen of begeleiden op middenlange termijn. Hoe ziet men bijvoorbeeld in pakweg 15 jaar de rol en de inbreng van de vierde pijler in het ontwikkelingsbeleid, en hoe is dit in overeenstemming met het proces van coherentie en consistentie van het Vlaams ontwikkelingsbeleid? Wil men de vierde pijlerorganisaties professionaliseren en omvormen tot nieuwe NGO's, of wil men de eigenheid van deze actoren vrijwaren en wat is dan juist die eigenheid? Wil men deze actoren vooral inzetten voor hun rol in het Noorden of eerder het Zuiden? Dit noopt tevens tot een discussie over wat 'goede' ontwikkelingssamenwerking inhoudt.

2. DUIDELIJKE ROLVERDELING TUSSEN DE OVERHEDEN

Naast het VAIS werpen gemeenten en provincies zich op als overheden die de vierde pijler op allerlei manieren willen ondersteunen. Op het eerste gezicht ijveren provinciale overheden om eenzelfde rol te spelen als het VAIS – of omgekeerd, aangezien sommige provincies al langer een vierde pijlerbeleid hebben. Een duidelijke rolverdeling tussen deze verschillende overheidsniveaus dringt zich dan ook op. Het Vlaamse niveau leent zich, ons inziens, bij uitstek tot het centraliseren van de informatie rond de vierde pijler. Impulsen tot het totstandkomen van allianties en synergieën tussen institutionele, particuliere vierde pijlerorganisaties en actoren uit de drie klassieke pijlers kunnen eveneens aan dit niveau worden vertrouwd.

3. GERICHTE EN GEARGUMENTEERDE KEUZE VOOR ONDERSTEUNING VAN TYPE VIERDE PIJLER

De uitgebreidheid en diversiteit van de vierde pijler maakt het quasi onmogelijk om het brede spectrum van initiatieven en organisaties van ondersteuning te voorzien. We raden het VAIS aan om zich met ondersteuning (zie verder) te richten op een bepaald type van vierde pijlerinitiatieven. Meer bepaald stellen we de particuliere vierde pijler voor. Voor de institutionele vierde pijler bestaan er immers binnen hun respectievelijke sectoren reeds ondersteuningsmechanismen. Welke keuze het VAIS ook maakt, men dient duidelijk te communiceren en te argumenteren waarom het beleid al dan niet gericht is op een bepaald type van initiatieven.

4. CENTRALISATIE VAN INFORMATIE VAN INSTITUTIONELE VIERDE PIJLER

Bovenstaande aanbeveling wil echter niet zeggen dat het VAIS de institutionele vierde pijler dient te negeren. Integendeel, dit soort initiatieven kan geïnteresseerd zijn in de inspanningen van de particuliere initiatieven en in mogelijke samenwerking. Bijvoorbeeld scholen die een particulier vierde pijlerinitiatief willen uitnodigen om samen te werken rond bewustmakingsacties; of bedrijven die willen investeren in een vierde pijler die rond eerlijke handel werkt of aangepaste technologie ontwikkelt; of culturele instellingen die een debat rond de rol van kunst en cultuur en ontwikkeling in een bepaald land opstarten. Het VAIS kan een constructieve rol spelen door informatie over de mogelijke ondersteuningsmechanismen (zowel financieel, informatievoorziening als vorming en opleiding) van institutionele vierde pijlerorganisaties te verzamelen en te communiceren naar de particuliere vierde pijler.

5. PROMOTIE VAN HET STEUNPUNT IN SPECIFIEKE SECTOREN

In bepaalde institutionele sectoren is het begrip vierde pijler echter nog maar weinig gekend, alsook mogelijkheden tot synergieën met organisaties die niet tot dezelfde sector behoren maar wel rond gelijkaardige thema's werken. Tal van

particuliere vierde pijlerorganisaties werken bijvoorbeeld rond onderwijs en gezondheidszorg zonder medeweten van de Vlaamse onderwijs- of gezondheidssector. Het VAIS zou in bepaalde sectoren (in eerste instantie onderwijs, gezondheids-, en culturele sector) een gerichte promotie kunnen voeren van het bestaan van het steunpunt vierde pijler.

6. ORGANISATIE VAN ONTMOETINGSMOMENTEN

Daarnaast kan het VAIS ontmoetingsmomenten organiseren tussen bepaalde sectoren en particuliere vierde pijlerorganisaties rond specifieke thema's. Bij uitbreiding geldt deze aanbeveling voor de organisatie van dialoog tussen de particuliere vierde pijler en de andere drie pijlers, rond welbepaalde onderwerpen. Een stap verder bestaat uit het geven van impulsen aan actoren van de vier pijlers (dus inclusief de institutionele vierde en de drie klassieke pijlers) om naar mogelijke synergieën en samenwerkingsverbanden te zoeken rond eenzelfde thema. Het Belgisch platform microziekteverzekeringen en mutualiteiten (MASMUT) kan als voorbeeld dienen. Dit platform werd in 2004 opgericht en bestaat uit een samenwerking tussen DGOS, BTC (eerste pijler), het Internationaal Arbeidsbureau (tweede pijler), Wereldsolidariteit, FOS en Solidarité socialiste (derde pijler) en het Tropisch Instituut, de Ulg, het HIVA en de socialistische en christelijke ziekenfondsen, BRS (Cera) (institutionele vierde pijler). Naar analogie hiermee zouden samenwerkingsclusters gestimuleerd kunnen worden rond diverse thema's (onderwijs, milieu en ontwikkeling, jongeren en ontwikkeling,...) en landen of regio's.

7. AANBIEDEN VAN VORMINGEN EN OPLEIDINGEN

Verschillende organisaties en overheden bieden reeds vorming en opleiding aan, aan particuliere vierde pijlerorganisaties. Een eerste nood is er dan ook tot het oplijsten van dit aanbod. Daarnaast dienen in overeenstemming met de vierde pijlerorganisaties (of de klankbordgroep) de lacunes in het opleidingsaanbod worden geïdentificeerd en manieren gezocht om deze op te vullen, wat het steunpunt reeds doet op dit ogenblik. Een duidelijke nood bestaat alvast voor ervaringsgerichte vorming rond knelpunten die men op het terrein tegenkomt en keuzes die men moet maken. Bij de vierde pijlerorganisaties kan gepeild worden welke er interesse hebben in het zelf leveren van vorming aan andere vierde pijlerorganisaties.

8. DISCUSSIE OVER KWALITEITSCRITERIA

In het vorige hoofdstuk identificeerden we een reeks onderwerpen die als kwaliteitscriteria kunnen dienen voor vierde pijlerinitiatieven. Een bredere discussie tussen vierde pijlerorganisaties onderling en met actoren die ondersteuning aanbieden over deze kwaliteitscriteria, alsook over de wenselijkheid van een gedragscode voor de particuliere vierde pijler is raadzaam.

9. IMPACT IN HET ZUIDEN

De grote vraag blijft wat de impact en de effecten zijn van vierde pijlerinitiatieven in het Zuiden. Op dit ogenblik bestaat er weinig tot geen informatie over dit aspect in Vlaanderen. Dit maakt dat de discussie over de vierde pijler en haar bijdrage tot ontwikkelingssamenwerking met het Zuiden gebaseerd is op weinig gefundeerde argumenten. Bovendien wordt de vierde pijler in deze discussies vaak verengd tot kleinschalige particuliere initiatieven. Zoals onze typologie aantoont, verwijst dit maar naar een klein gedeelte van vierde pijlerinitiatieven. Zelfs indien men enkel dit soort van initiatieven in rekening neemt, zijn er nog geen wetenschappelijke gegevens beschikbaar om sowieso te stellen dat de impact verwaarloosbaar is (volgens de critici) of een groter lokaal effect heeft (volgens de voorstanders).

De impact van vierde pijlerinitiatieven in het Zuiden evalueren betekent dat men de eigenheid van de verschillende groepen binnen de vierde pijler in ogenschouw moet nemen. Ook dient men aandacht te hebben voor de innovatieve elementen van de vierde pijler (andere vormen van partnerschap, van financiering, van expertise-uitwisseling, van eigenaarschap,... dan men bij de klassieke ontwikkelingsactoren traditioneel vindt). M.a.w. de traditionele ontwikkelingssector met haar visie, criteria en werkwijze dient niet als benchmark of norm gehanteerd te worden om de werking en impact van de vierde pijler in het Zuiden af te toetsen. Dit kan leiden tot nieuwe inzichten in wat 'goede' ontwikkelingssamenwerking (cfr. Hoofdstuk 9) kan inhouden.

- De Bruyn, T. (2008), *Evaluation of Oxfam Novib's Capacity Building Programme for Diaspora Organisations*, Oxfam Novib, The Hague
- De Bruyn, T. & Develtere, P.; Danckaers, T. (ed.) (2008), *Het potentieel van de diasporafilantropie. Onderzoek naar het gedrag van Belgische migrantengemeenschappen*, Koning Boudewijnstichting, Brussel
- De Bruyn, T. & Huyse, H. (HIVA) & De Peuter, B., Pattyn, V. & Brans, M. (IO) (2008), *Eerste evaluatie van het decreet betreffende het beleid inzake convenants gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking*, HIVA, IO, Leuven
- De Bruyn, T. & Wets, J. (2004), *Migrantentransfers als ontwikkelingsinstrument. Wat kan de Overheid doen?*, VLIR, Brussel
- De Bruyn, T. & Wets, J. (2008), "Strengthening migrant organizations' involvement in development cooperation. The case of Congolese (Democratic Republic of Congo) migrant organizations in Belgium" in T. De Bruyn, J. Wets, H. Plessers & D. Sorrosal, *Diaspora Involvement in Development Cooperation. The Case of Belgium and the Democratic Republic of Congo (DRC)*, study prepared for the International Organization for Migration and the Belgian Development Cooperation, IOM, Geneva, pp. 17-94
- Develtere, P. (2005), *De Belgische ontwikkelingssamenwerking*, Davidsfonds, Leuven
- Develtere, P. (2009), *De vrije markt van de ontwikkelingssamenwerking*, Davidsfonds, Leuven
- Develtere, P. & De Bruyn, T. (2009), "De vierde pijler van ontwikkelingssamenwerking: er is meer aan de hand" in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, te verschijnen
- Develtere, P. & Stessens, J. (2007), *De vierde pijler van de ontwikkelingssamenwerking in Vlaanderen: de opmars van de levensverbeteraar*, HIVA, Leuven
- Gijselinckx, C., Franchois E. & Van Opstal W. (2008), *Stichtingen in België. Profiel van de sector*, KBS, Brussel
- Gijselinckx, C. & Van Opstal, W. (2008), "Coöperatief ondernemen" in W. Van Opstal, C. Gijselinckx & P. Develtere (red.), *Coöperatief ondernemen in België. Theorie en Praktijk*, ACCO, Leuven, pp. 17-38
- Kagné, B. & Martiniello, M. (2001), "L'immigration subsaharienne en Belgique" in *Courrier Hebdomadaire*, No. 1721, pp. 5-49
- Marée, M., Gijselinckx, C., Loose, M., Rijpens, J. & Franchois, E. (2008), *Verenigingen in België, Een kwantitatieve en kwalitatieve analyse van de sector. Editie 2008*, KBS, Brussel
- Meireman, K. (2003), *De rol van migrantenorganisaties in de ontwikkelingssamenwerking*, HIVA, Leuven
- Nijs, L., Molenaers, N. & Huyse, H. (te verschijnen), "Mapping the Belgian NGDO landscape in relation to development cooperation: dealing with fragmentation and emerging complexities" in P. Hoebink (ed.), *Private Aid and European Governments*, EADI, Bonn
- Pollet, I. & Huybrechts, A. (2007), *Draagvlak ontwikkelingssamenwerking in Vlaanderen. Resultaten van de enquête in 2007*, HIVA, Leuven
- Schulpen, L. (2007), *Development in the 'Africa for Beginners'. Dutch Private Initiatives in Ghana and Malawi*, CIDIN, Radboud University Nijmegen, Nijmegen
- Vossen, M. (2008), *Eerste hulp bij ontwikkelingssamenwerking*, Wereldpodium, Tilburg
- Wets, J., Meireman, K. & De Bruyn, T. (2004), *Migrantengemeenschappen. Partners in het ontwikkelingsbeleid? Onderzoek naar de complementariteit van migrantentransfers en de officiële ontwikkelingssamenwerking*, VLIR, Brussel

Verantwoordelijke uitgever

Freddy Colson, administrateur-generaal
Vlaams Agentschap voor Internationale Samenwerking
Boudewijnlaan 30, 1000 Brussel

Coördinatie

Flora Joossens, VAIS

Grafische vormgeving

Ingid Van Rintel, Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid, afdeling Communicatie

Druk:

Agentschap Facilitair management, digitale drukkerij

Depotnummer

...

© Hoger instituut voor de Arbeid (K.U.Leuven)

Parkstraat 47, 3000 Leuven
hiva@kuleuven.be
www.hiva.be

Meer informatie over de 4 de pijler van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking:
www.4depijler.be

Meer informatie over de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking:
www.vlaanderen.be/ontwikkelingssamenwerking

De “vierde pijler” is op enkele jaren tijd uitgegroeid tot een bekend begrip in de wereld van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking. In 2007 publiceerde het HIVA in opdracht van de Vlaamse Minister voor Ontwikkelingssamenwerking de studie De vierde pijler van de ontwikkelingssamenwerking: de opkomst van de levensverbeteraar.

Het Vlaams Agentschap voor Internationale Samenwerking (VAIS) koppelde aan de voorstelling van de studie een conferentie De vierde pijler in de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking om zoveel mogelijk actoren samen te brengen.

De discussies die volgden op de studie en de conferentie resulteerden in een groeiende erkenning van de waaier van actoren die met vierde pijleractiviteiten bezig zijn. De Vlaamse overheid van haar kant richtte een steunpunt voor vierde pijlerinitiatieven in Vlaanderen op. Dit steunpunt is een samenwerking tussen het VAIS en de Koepel van de Vlaamse Noord-Zuidbeweging 11.11.11. Het steunpunt verleent advies en informatie aan geïnteresseerden, verstrekt vorming, organiseert momenten voor dialoog en ontmoeting tussen vierde pijlerorganisaties en andere actoren, en streeft naar een ondersteunend beleid voor vierde pijlerinitiatieven. De website www.4depijler.be vormt het gezicht van dit steunpunt.

Twee jaar later blijven er nog veel vragen onbeantwoord over het begrip “4de pijler” in de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking. Dit rapport, uitgevoerd door het HIVA in opdracht van het VAIS, tracht meer inzicht te brengen in de aard van de vierde pijler; de bestaande ondersteuning van lokale overheden; en de mogelijke bijdragen van de vierde pijler tot ontwikkelingssamenwerking.

